

Ratzenhofer szociológiája.*)

Schopenhauer óta azon vitatkoznak, hogy a történelem tudomány-e?; de abban örök idők óta megegyeztek az emberek, hogy a politika nem tudomány, hanem művészet, abban az értelemben, hogy az az ellenfél becsapásának ügyességében és ravaszságában áll. Minthogy ez a művészet az uralkodók és diplomaták természetes hivatása volt, soha sem hiányoztak olyanok, akik *in usum delphini* okossági szabályokat írtak uralkodók és államférfiak részére. Természetesen ezek a munkák emellett mindazt tartalmazták, aminek az ismerete az

*) A modern szociológiai irodalomban a Ratzenhofer rendszere kétségtelenül nagyarányú és érdekes alkotás. Mint ilyen, világszerte megbeszélés és kritika tárgya. Különösen amerikai részről a szociológia legbevégeztettebb darabjának tekintik. De míg Ratzenhofert a tengeren túl ünneplik, a Lajtán innen nem vettek tudomást az osztrák gondolkodóról. Ezt a mulasztást akarjuk helyreállítani, mikor Ludwig Gumplowicz, gráci egyetemi tanár szíves engedelmével bemutatjuk olvasóinknak azt a tanulmányt, melyet Ratzenhofer halála alkalmából a *Rivista Italiana di Sociologia*-ba írt. Senki nem lehet kompetensebb a Ratzenhofer életmunkájának megítélésére, mint Gumplowicz. Mert nemcsak meghitt barátja volt az elhunyt szociológusnak, hanem a saját maga iskolája betetőzését látja annak munkájában. Ugyanis Ratzenhofer azokon a nyomokon haladt, melyeket Gumplowicz számos munkáiban, különösen pedig a *Rassenkampf* és a *Philosophisches Staatsrecht* könyveiben jelölt meg.

Gustav Ratzenhofer 1842-ben Bécsben született. Atyja óras volt és fiát is ennek a mesterségnek szánta. Atyja korai halála után az osztrák hadseregbe lépett, végigcsinálta az 1859. és 1866. hadjáratot és egész az altábornagysáig vitte s végül a legfőbb katonai bíróság elnöke lett. 1904-ben halt meg azon a hajón, mely őt Amerikából hazahozta, hol a St. Louis-i nemzetközi szociológiai kongresszuson vett részt. Főmunkái: *Wesen and Zweck der Politik* (1893.) és *Die sociologische Erkenntniss* (1898.)
A szerk.

az államról a kormányzók szempontjából fontos volt, úgy hogy ezekben a politikai kézikönyvekben az államra vonatkozó összes tanok befoglaltattak.

A legrégebb időktől egészen a Réal nyolckötetes munkájáig: *Science du gouvernement* (1751—1764) a „politikai elméleteknek” igen gazdag irodalma létezett, de politikai tudomány nem volt sehol és semmikor. Holtzendorf *Prinzipien der Politik*-ja is csak egyoldalú irány-munka. És ez nem csoda, mert amíg nem volt államtudomány, nem lehetett politikai tudomány sem. Csak midőn az államot, mint társadalmi természetes képződményt felismerték, midőn az összes theologiai, jogi, individualista-racionalista, valamint a látszólag természettudományi „organikus” elméleteket halomra döntötték és az állam szociológiai felfogása gyökeret vert: csakis akkor lehetett szó a politika tudományos tárgyalásáról, mint az államot alkotó egyes szociális alkatelemek taktikájának vizsgálatáról.

Csak miután felismerték, hogy az állam természettörvények szerint előállt konglomerátuma egy csomó társadalmi csoportnak, lehetett szó annak a törvényszerű és szükségszerű eljárásnak természettudományi megfigyeléséről és megállapításáról, melyet minden csoport rendszerint tényleg követ. Ezt a döntő, korszakalkotó lépést az államtudományban Gustav Ratzenhofer tette meg. És talán nem véletlenség, hogy ezt a tudományos politikát, mely lényegében az államot alkotó egyes csoportok harci taktikájának a tana, oly férfiú alkotta meg, a ki élethivatásánál fogva katona volt. Taktika alatt itt az egyes társadalmi csoportoknak a politikai küzdelemben követett azt az eljárását kell érteni, mely mindegyik számára helyzetének és állásának természetes föltételei által kényszerűleg van megszabva. Ratzenhofer megvizsgálja ezeket a föltételeket és kimutatja az azokból folyó kikerülhetetlen törvényeket, egészen úgy, amiként a zoológus kimutatja, hogy miért megy zsákmány után az oroszlán, miért élhet csak vízben a hal s mely mechanizmus segítségével repül a madár.

I. A szociológiai alap.

Ama legfontosabb tény, melyet a szociológia megállapított és amely minden politikára nézve alapvető, a következő: „Számos oly törzs létezik, melyek külsőleg mint egyéniségek jelentkeznek, de belsőleg keverték az azokat alkotó egyes egyének szempontjából. Ezzel megdől az a hipotézis, mely az emberiség-

get egy ősi párból vezeti le . . .” Ezek a törzsek „a társadalmi fejlődés különböző fokait tüntetik fel. Egyrészt vannak olyan törzsek, melyekről kétes, ha vájjon már a társadalmi keveredés eredményei-e, másrészt vannak olyan társadalmi egyéniségek, melyekben a keveredés következtében nem lehet egy egységes típust felismerni . . .” „Az a társadalmi alkatelem, amely — ismereteink mai állapota szerint — a társadalmi életet megelőzte, úgy látszik, a horda volt. Horda alatt az emberek oly egyesülését értjük, melynek együttélése a vérségi kapcsón (*Blutliebe*) alapszik, mely a nőközösséget és apa nem-ismeretét tételezi fel; az egyes egyének közötti vérségi viszony ereje oly nagy, hogy együtt élnek és nyájszerűen keresik meg táplálékukat”. „Minthogy a horda a táplálék keresése folytán nomád életre van utalva, előbb vagy utóbb két horda összeütközik. Az összeütközés, ha azt el nem kerülük, harcra vezet, amelynek a legyőzött hordára két hatása lehet: az egyéni megsemmisülés, vagyis a kipusztulás, vagy a politikai megsemmisülés, vagyis az alávetés és szolgaságba jutás. A legyőzött résznek a harcot túlélő egyénei rabszolgák lesznek, még pedig a férfiak a munka céljára, az asszonyok ezenkívül a nemi vágyak kielégítésére. — Ennek a társadalmi érintkezésnek mindjárt egy sereg hatás lesz a következménye. A harc a férfinek kiváltságolt helyzetet ad; a legerősebbek és legokosabbak vezérek lesznek; ezek élvezik a győzelem előnyeit az által, hogy nagyobb számú rabszolgát és rabszolganőt kapnak; a törzsfőnökök személyében uralmi viszony alakul ki; az egyének uralkodókra és rabszolgákra oszlanak; a rabszolganők gyermekei a rabszolganő tulajdonosának birtokába jutnak, aki ennél fogva megtiltja a nemi érintkezést rabszolganőjével és az anyajog helyébe „az apai jogot lépteti.” Ezek az itt leírt folyamatok „alapvető jelenségek”-re vezetnek, melyek minden további társadalmi alakzatnál, még a legfejlettebbnél is, fellelhetők. Ezek: 1. a társadalmi egyenlőtlenség (előjogokban részesülők és szolgák), 2. a politikai egyenlőtlenség (az uralmi viszonyok fokozataiban), 3. az egyéni egyenlőtlenség „mivel a hordák fizikai keveredése folytán az egyének fizikai, a társadalmi egyenlőtlenség következtében pedig az egyének szellemi tulajdonságai differenciálódnak.”

Az így már bonyolult társadalmi csoportok újabb összeütközése folytán mindnagyobb differenciáció áll elő. Úgyszintén ennek következtében „a vagyon egyenlőtlensége, mely a természeti körülmények hatása alatt egyre fokozódik és a jogot

hozza létre. Az uralmi viszony a vagyon biztosítása érdekében határozott alakot ölt; az állam hatalmi és jogi rendje kialakul.” Nyugodtan lehet állítani, hogy az egész eddigi államtudományi irodalomban nincs az állam keletkezésének oly tiszta előadása, mint aminőt itt Ratzenhofer ad.

II. A társadalmi fejlődés.

„A társadalmi fejlődést vizsgálva — folytatja tovább Ratzenhofer — a következő szociológiai törvényeket lehet felállítani:

A társadalmilag idegen szociális alakzatok érintkezése képezi a társadalmi küzdelem okát;

a társadalmi élet a társadalmi egyéniségek fokozódó differenciációjához vezet;

a társadalmi élet a társadalmi érintkezések fokozódó bővüléséhez és maguknak a társadalmaknak növekedéséhez vezet;

a társadalmi élet a társadalmi alakzatokat a hordától az államokból alakult kultúrközösségig fejleszti.”

Ezzel Ratzenhofer merész körvonalakban az egész társadalmi fejlődést megrajzolta, melynek kereteiben folyik le az állam élete is. Ekként az állam megkapta a maga természetes talaját, amelyből kinőtt és ama fénylő magaslatot, mely felé törekszik. Előadása megértéséhez hozzá kell tenni, hogy „társadalmi egyéniségek” alatt társadalmi alakzatokat, tehát csoportokat és társadalmi köröket ért, melyek már az állam előtt léteztek és az államban társadalmi küzdelmet folytatnak, de maguk az államok is az internacionális küzdelemben ilyen egyéniségek (politikai személyiségek). Hallgassuk meg az ő saját nyilatkozatát ebben a kérdésben:

„Minden társadalmi alakulat az ő sajátos különeműsége és tökéletes hasonlótlanosága folytán társadalmi egyéniség, mely az ő sajátossága szerint működik és amelyet eszerint kell megítélni. Tehát a kultúrközösség társadalma is egyéniség úgy, miként minden állam, minden társadalmi kapcsolat, minden külön. Számos társadalmi kapcsolat a kultúrközösségnek bonyolult társadalmában ismét különálló töredékekből áll, végül azonban minden társadalmi képlet emberekből. Ezek az emberek a társadalom szempontjából vagy társas állatok — miként a horda egyénei — vagy társas egyének, ha a társadalmi differenciáció folytán sajátságosan fejlődtek ki. Vérségi kapocs

által családi egyéniségekké tömörülnek és azokon belül vagy magányosan élve a társadalom elemeit alkotják, de olykor egyesek társadalmi egyéniségekké válhatnak, mint pl. a lángelme esetében.

Csak „idegen társadalmi képletekkel való érintkezés folytán válnak a társadalmi erők hatékonyakká” és megerősödik a társadalmi harc és evvel együtt minden társadalmi fejlődés. A horda „csak akkor jut társadalmi egységének tudatára, ha valamely más társadalmi képlettel találkozik. Egészen így a bonyolult társadalmakban is az érdekek társadalmilag meg nem érzettek maradnak mindaddig, míg valamely érdekellentéttel nem jutnak összeütközésbe, ami által az illető társadalmi kapcsolatok megélevenednek.” Ezen utóbbi tényből következik az a társadalmi törvény, mely szerint „a társadalmi képletek benső szilárdsága a küzdelemmel növekedik, és összetartásuk a társadalmi veszély megszűntével meglazul”.

A társadalmi harc okáról és eredetéről Ratzenhofer ezt az egyszerűsége által meglepő és igazsága által megragadó felvilágosítást adja:

„Az ember, mint pusztas társas állat a vérségi kapocs folytán magát egynek érzi az eredeti társadalommal; ha azonban valamely más horda emberével lép érintkezésbe, akkor.. mindkettőn düh és félelem vesz erőt, mert mindegyik egy másik vérségi kapcsolat tagjaként érzi magát. Ennélfogva vagy megölik egymást, vagy menekülés által megszüntetik a társadalmi érintkezést. Ugyanígy két hordán is a düh és a félelem vesz erőt a vérbeli ellenségeskedés (*Blutfeindschaft*) miatt és egymás elpusztítására törnek vagy elmenekülnek az érintkezés elől. Ezek a jelenségek, többé-kevésbé módosulva, a bonyolultabb társadalomban is jelentkeznek bizonyos fajokkal szembeni ellenséges indulatban, pl. az antiszemizmusból vagy a középkori Olaszország nemzeti viszálkodásaiban; mi több a nemzetiségek ellenségeskedése is a vérségi ellentét módosulása az ahhoz tapadó kulturális és politikai érdekellentétek hozzájárulása folytán.”

Kérdezzük: kinek volt bátorsága Ratzenhoferig a társadalmi életnek ezeket az alapvető tényeket valódi nevükön megnevezni? Tessék összehasonlítani ezzel a férfias nyíltsággal és egyenességgel a céhbéli államtudomány gyávaságát, mely ezekkel a tényekkel szemben strucc-politikát folytat vagy pedig ködös szövegekkel akar minket és másokat ámítani.

De mi tartja fenn örökkön-örökké a társadalmi harcot és mi teszi azt minden társadalmi fejlődés mindig jelenlevő tényezőjévé? Ratzenhofer itt sem szépít semmit, hanem a valót a természettudós objektivitásával írja le:

„A vérségi kapocs mellett, ha a társadalmi alakulat lakó területe korlátolt, a táplálkozásnak s általában az összes gazdasági szükségletek kielégítésének gondja jön figyelembe. A különemű társadalmi alakzatok érintkezése e tekintetben kenyéririgységet gerjeszt — „kenyérrrel” jelölve az összes nélkülözhetetlen szükségleteket s nem feledve, hogy a „nélkülözhetetlen” fogalma a társadalom gazdagságával rendkívül megnövekedik. Mindkét társadalmi ösztön, a vérségi kapocs és a kenyéririgység, azonban az egyéni önfentartás ösztönében gyökerezik, mely társadalmilag a faj önfentartási ösztönévé válik. A kenyéririgységből előálló társadalmi küzdelem csaknem ugyanolyan hevesség, ha nem is oly ősz-eredetivé válik, mint a vérségi ellenségeskedés.”

Ez úton Ratzenhofer felfejtette előttünk a társadalmi küzdelem és a társadalmi fejlődés első természetes okát, eredetét és legbensőbb örökkétartó rugóit.

III. Állam és politika.

„A társadalmi érintkezés úgy jelentkezik, mint valamely egyéniség eddigi állapotának zavara, vagy abban a mértékben, amelyben a társadalmi kultúra fejlődik, mint új összeköttetések megnyílása. A zavarok mindig erőszakos tényekkel végződnek, melyeket társadalmi, sőt egyéni megsemmisítés kísér. Ellenben az összeköttetések úgy nyilvánulnak, mint az egyéniség békés kitágulása és fentartása avagy mint annak önkéntes feladása.”

A zavarok uralmi viszonyokhoz vezetnek, az összeköttetések „előmozdítják . . . a társadalmi alakulatoknak, sőt maguknak az egyes egyéneknek is viszonylagos szabadságát a társadalmi kényszervizony keretén belül”. De sajátos társadalmi jelenség, hogy „zavarok gyorsabban és alaposabban vezetnek társadalmosításhoz, mint az összeköttetések”. Ezt a tényt mutatják nekünk mindazok az államok, melyek a benszülött lakosságnak egy idegen törzs által való meghódításán és leigázásán alapulnak, amelyeknek összekeveredéséből egységes nemzetiség alakult ki: míg pusztá összeköttetések (pl. idegen kereskedőkkel) nem vezetnek ily gyorsan és ily alaposan tár-

sadalmosításhoz. Mindenesetre az állam keletkezése különböző társadalmi képletek érintkezésétől függ, amelyek között, alkatuk szerint, vagy alkalmazkodás, vagy megegyezés, vagy társadalmi harc folyik. Ez az utolsó eset uralmi viszonyhoz vezet, ami épen az állam. Ennek működései: a szokásnak, mint az alkalmazkodás termékének a védelme; az általános jognak, mint a megegyezés eredményének védelme; a politikai jognak, mint a társadalmi küzdelem eredményének megállapítása.” Minthogy az állam „az egyéniséget a megsemmisítéstől megvédi, de ezt a társadalmosítás felé vezeti, az egyedül lehetséges társadalmi képlet, mely az egyéni kielégítést a társadalmi szükségszerűségekkel összhangba hozza”.

De az államnak mindezen működései természetesen nem akadályozzák meg belsejében a társadalmi csoportok, a „társadalmi alakulatok” folytonos küzdelmét és ebből következik a politika tárgya és fogalma. Mert „a politika az összes társadalmi alakulatok életnyilvánulása az államban és a társadalomban elfoglalt hatalmuk és befolyásuk tekintetében”.

A társadalmi alakulatoknak ezen életnyilvánulataiban egyéni akarat sehol sem nyilvánul. Mert „az egyéni akarat helyét a társadalmi akarat foglalja el, mely az alárendelt és befolyásolt egyéniségek egyéni akaratától független”. Ezzel Ratzenhofer azt a tényt konstatálja, mely a történetírók előtt eddig ismeretlen volt, sőt amely, úgy látszik, messze túlhaladja értelmi képességük színvonalát. Innen van, hogy „az eddigi történelemírásban a társadalmi akaratot mint ama személy szándékát és tettét, vagyis individuális akaratát fogják fel, ki az illető társadalmi alakulatban uralkodó vagy vezető állást foglalt el, jól-lehet ennek egyéni akaratát a társadalmi akarattal szemben vagy el kellett nyomnia, ha a vezetést meg akarta tartani, avagy az ahhoz való ragaszkodása által állását legalább is veszélyeztette, mert a társadalmi akarat előbb vagy utóbb — még pedig mentői később, annál hevesebben — az egyéni akarattal szemben érvényt szerez magának”. Csak ezen „mindenható társadalmi akarat” kiemelésével szerzett magának Ratzenhofer biztos alapot a politika tudományos megvizsgálására és jutott el ahhoz a lehetőséghez, hogy általános törvényeket formulázzon, vagyis hogy a politikából tudományt csináljon. Mert mindaddig, amíg azt hitték, hogy az állami fejlődést a „vezető személyiségek” igazgatják: csak kormányzási vezérfonalak és a fejedelmek és államférfiak számára *in usum delphini* írt útmutatások léteztek.

Csakis azzal a felismeréssel, hogy a „politika a társadalmi alakulatok életnyilvánulása” és hogy ezek „társadalmi akaratukat” követik, miként a bolygók törvényszerű pályájukat: csakis azóta lett a politika természettörvények alatt álló jelenséggé, azóta lehet megfigyelni, miként az égi testek pályáját és lehet törvényszerű jelenségeit általános szabályok alá hozni. Ezt cselekszi Ratzenhofer s így a tudományos politika megalkotója lett.

IV. Monista világnézet.

Minthogy „társadalmi törvények” azok, melyek az állam és a társadalom fejlődését meghatározzák: ennél fogva a szociológia, mint a társadalmak és azok kölcsönös vonatkozásainak tudománya, alapja minden államtudománynak és politikának. De „minden szociológia szükségképp a monista világnézetten alapszik, mely szerint a társadalmi életben ugyanaz a törvény érvényesül, melyet a világmindenség ural. A társadalmi törvények az általános érvényű természettörvényeknek modalitásai. Ezt a tételt Ratzenhofer későbbi írásaiban, így a *Sociologische Erkenntniss* (1898) és a *Positiver Monismus* (1899) könyveiben tovább fejlesztette és mélyebben megalapozta. Mégis ez a kérdés a szociológia területéhez tartozik. Itt csak arra legyen szabad röviden utalni, hogy ha a társadalmi törvények az általános természettörvényeknek változatai: akkor lehetőknek kell lenni előbbieket és utóbbiakat közös nevezőre hozni, vagyis egy általános egységes törvényt találni, mely a természet és a társadalmi világ felett uralkodik. Ratzenhofer ezt a törvényt igen szerencsésen úgy formulázta, mint „a dolgok kölcsönös függőségének” törvényét. Ő ugyan ezt a törvényt „társadalmi törvénynek” nevezi, de utal arra, hogy az „módosulata a nehézség törvényének”, mert „a nehézség fizikai főtörvénye módosulata a dolgok kölcsönös függőségének”. Ezzel a szociológia és az államtudomány számára alapvető tételt nyertünk, mivel az állam minden irányban úgy jelentkezik, mint a kölcsönös társadalmi függőségek rendszere, melynek megismerése a politika legfontosabb feladata. De ezen megismerésnek alapja az, hogy „az élő egyéniség az egész világnak, a saját maga erejének és a külvilágnak, de főleg a környezetnek a terméke; fizikai léte szempontjából az ember származásának, táplálkozásának, anyagi életkörülményeinek a produktuma; szellemi léte szempontjából pedig egyéni akaratának s embertársai, tehát a társadalmi élet behatásának eredménye.”

A kölcsönös függőség emez általános, egységes törvénynek tehát következménye egyrészt az egyén függősége környezetétől, másrészt a kényszerű „zavarok és összeköttetések” a társadalmi alakulatok között az államban és az államok között egymással szemben, melyek előmozdítják az egyes államoknak és az államvilágnak, valamint az egyes kultúrköröknek és azok összességének fejlődését a földön.

V. Az abszolút ellenségeskedés törvénye.

A politikának legfontosabb tana azonban, gyúpontja, a társadalmi harc az államban. Amit erről Ratzenhofer tanít, azt még soha és sehol nem mondták el, mert az írónak nem volt bátorságuk hozzá. Itt Ratzenhofer valósággal korszakalkotó és úttörő. Mert ő neki „az ember legmagasabb erkölcsi célja, az igazság utáni törekvés” nem frázis, mint ezer másnál, hanem mély komolyság volt, amit műveiben bebizonyított, amelyek nemcsak elméleti esemény, hanem emlékezetes társadalom-politikai tett számba mennek. A társadalmi küzdelmet, az eddig elmondottak szerint, szükségkép a „politikai egyéniségek” (társadalmi alakulatok) vívják. De ezen személyiségeknek egymáshoz való viszonyai egy „nagy törvényt” uralnak: „Ez az összes egyéniségeknek abszolút ellenségeskedése egymás között.”

Halljuk, miként miként magyarázza meg Ratzenhofer ezt az ő „nagy törvényét”: „Minden szerves lény és az, ami ilyenekből előáll, tehát az alakulat is, az ő szellemi és erkölcsi érdekeivel nőni, szervesen fejlődni akar; minthogy e célból térre van szüksége, mechanikusan és minthogy szükségletei vannak aktíve összeütközésbe jut a környező világgal. A növekedés és a szükséglet az oka a lények ama ellenségeskedésének egymás között, amely — minthogy emez okok minden lény keletkezésétől elválaszthatatlanok — abszolút. Ezen szempontból „a politikai személyiség csak fokozódása az egyes egyénnek”. „A politika tehát a természetben jelentkező küzdelemnek ama része, amelyben az egyes egyén ezen harc hatékonyabb keresztülvitelére az érdekközösség alapján létesült társadalmosítás segítségével biztosítja fenmaradását és fejlődését. Ez az érdekközös társadalmosítás azonban nem az egyes szabad akaratának az eredménye, hanem egyéni és társadalmi szükségyszerűség”.

Ha ezek a politikai személyiségek egyszer egymás mellett előfordulnak az államban, akkor egymással való küzdelmük kike-

rülhetetlen, mivel szükségük van a fenmaradásra és a fejlődésre. Ezek a szükségletek, a viszonyok és a körülmények szerint nagyszámú differenciált szükségletből állanak, úgy hogy anyagi, erkölcsi, szellemi szükségletekről beszélünk. „Különleges helyet foglal el az emberi szükségletek között a vallási szükséglet. Ez az erkölcsi és szellemi érdek egyesülése a hit útján.”

Minden szükségletnek egy érdek felel meg a létért való küzdelemben, vagyis minden szükséglet a küzdelemben mint érdek jelentkezik, még pedig mint politikai érdek. Innen ezen utóbbinak sokalakúsága. „A politikai érdekeknek ez a sokalakúsága azonban csak külsőleges.” Ha tartalmuk tekintetében megvizsgáljuk, „akkor csakhamar képesek leszünk minden érdekről lehámozni a szellemi és az erkölcsi értéket és végül arra a belátásra jutunk, hogy a nélkülözhetetlen anyagi szükségletek kielégítése az ember számára az egyedüli, ami abszolút politikai érdek, mely különböző viszonylagos érdekek mezében jut kifejezésre. A politika arra törekszik, hogy az abszolút politikai érdekek a természet minden elérhető vagyonát, beleszámítva az embert is, kiszolgáltassa; ezért volt a rabszolgaság mindig a legyőzött sorsa: egykor közvetlenül, ma közvetve.” Ezen abszolút érdek kielégítésére irányuló törekvés, a politika. Ez a törekvés örökké éleszti a társadalmi és politikai küzdelmet — a társadalmi alakulatok között az államban és az államok között, mint politikai személyiségek között.

Látjuk, Ratzenhofer előadása nagyon realiztikus. A „frázisok, melyek a politika lényegét eltakarják és amelyek mindenütt uralkodnak”, hiányoznak nála. Maga is fél tőle, hogy előadása részben „talán az olvasóban csodálkozást vagy ellenszenvet gerjeszt” és igazolására arról biztosít, hogy „a politika lényegére vonatkozó kutatáshoz az igazság utáni tekintetnélküli törekvésre van szükségünk”. Nos, ez a mentegetőzés fölösleges, — mert minden elfogulatlan olvasóra az ő fejtegetései úgy hatnak, mint megnyilatkozások, melyek alatt olyan gondolatvillámokat értünk, melyek minden gondolkodó embernek azt fedezik fel, ami öntudatlanul lelkében szunnyadott, avagy „sejtelem-szerűen lelke előtt állott”. Ilyen megnyilatkozó, ilyen öntudatra és megismerésre serkentő Ratzenhofer.

VI. A politikai küzdelem.

„Ha a politikai harc okait meg akarjuk ismerni, elvileg el kell tekintenünk minden erkölcsi törekvéstől . . . A politikai

harcok ideális emelkedettségének összes vonásai csak fejlődött és megnesemesedett formái a nélkülözhetetlen szükségletekért vitt politikai harcnak, miként a radikális politika összes vonásai a gyakorlati érdekeknek csak szenvedélyes kicsapásai.” A politikai harcnak már ez a különös jellemzése valódi okaira enged következtetni. Fajunk állatiassága magában foglalja a létért való küzdelem igazi okait. A faj táplálkozása és szaporodása oka és indítéka a politikai harcnak, mely minden szerves lénynél ugyanaz: az emberi szükségletek gazdagabb kialakulásai emez okoknak csak fejlődési formái, változatai. Táplálkozás és szaporodás azonban attól a területtől függ, mely az egyes egyének és a fajnak rendelkezésére áll. Ezzel kimerítettük a politikai harcnak és az abszolút ellenségeskedésnek három alapvető, egymással kölcsönhatásban álló okát minden időkre.”

Ezen okokból önként következnek a politikai harc céljai. A legősibb a területszerzés. Ezért szükséges a politikai harchoz, hogy „az ellenségek területileg érintkezzenek”. Természetesen ezen érintkezésnek nem kell mindig közvetlennek lenni. „Mihelyt az érdekek magasabb fejlődési fokokat vesznek fel, maga az érintkezés közvetítés útján történik” (a kereskedelem és a távoli piacokon folytatott verseny stb. útján). Emellett gyakran nem a tulajdonképeni ellenséggel folyik a harc, hanem egy harmadikkal, mint pl. ma az angolok közvetlenül a tibetiekkel harcolnak, holott ez a harc tulajdonképen az oroszoknak szól. Ratzenhofer ezt a közvetett harcot igen találóan illusztrálja így: „A farkas nem eszik füvet, de a bárány eszik és a farkas felfalja a bárányt, miáltal felhasználja a földterület, a rét előnyeit.”

A politikai harc második alaptörvénye „az embertársaknak szolgáló tétéle”, ami által ezekre hárítják a szükségletek kielégítéséről való gondoskodást. De változások állhatnak be „a táplálékért vívott ősi harcban” annyiban, hogy a meghódított terület bizonyos föltételek mellett a legyőzötteknek meghagyatik, mi által az „abszolút ellenségeskedés” visszaszorul. Ennélfogva a politikai harc oly fejlődésen megy keresztül, melynek magasabb fokán az „abszolút ellenségeskedés visszaszorítása” áll elő és a fizikai térszükséglet közvetett formákban jelentkezik, ami „a politikai közösségeknek és a társadalomnak az alapja”. A politikai harc ezen fejlődésében Ratzenhofer három fokot különböztet meg. Az elsőt „a társadalom egysége a vérségi kapcsón nyugszik, de benső organizáció nélkül”. Ez a horda, vagy a törzsi család (*Stammesfamilie*). „Még ma is láthatjuk ezt az alakulatot minden vándor- és vadász-

népnél”. A politikai harc második fejlődési fokát a letelepedett törzsnél látjuk. Ez „már a politikai szervezettség összes tulajdonságait mutatja”. Benne fellép az egyéni család. „Már letelepedett törzsek alávetése vándortörzsek által, ami a hódítóknak földbirtokot és munkáskezeket nyújt, megteremtette a komplikált társadalmat s egyszersmind az államot,” és „ez a politikai harcnak harmadik fejlődési foka”. Ezen az utolsó fejlődési fokon keletkezik a jog. Ez azon „szabályoknak foglalatja, melyek által az állam lakosait az abszolút ellenségeskedés hatásaitól megóvjá. A jog körülírja a formát, hogyan létezhetnek egymás mellett a politikai személyiségek és egyes egyének erőszakos harc nélkül”. A jog „a társadalomnak zavartalan gazdasági tevékenység után való békeszükségletéből ered”. „Minthogy ezen általános szükséglet érdekében az állam politikai hatalma az alaki jog védelmére irányul, mert anélkül a jog megszűnnék működni, az hatalmi jelleggel bír. Hatalom nélkül nincs jog”. Miért is a politikai egyéniségek „nem a jogért önmagáért, hanem a hataloméért küzdenek”. Az államon belül rendszerint a „jog tiszteletbentartása mellett” folyik a harc, míg az állam kifelé a hataloméért való erőszakos küzdelmet a „jog tiszteletbentartása nélkül” folytatja. Az államban vívott harcoknak az a célja, hogy „valamely szükségletet érvényes joggá tegyenek”, kifelé azonban „az állam mint az abszolút ellenségeskedés képviselője lép fel s minden vele hasonló rendű személyiség megsemmisítésére törekszik”. Ezen harc kifelé csak azért szünetel, mivel az ellenfeleknek „a legnagyobb tetterő mellett is, pihenő szünetekre van szükségük”. Tehát a szükség által kényszerítve békét kötnek, de „az összes megállapodásoknak csak az a céljuk, hogy az élethalálharc föltételeit saját előnyükre alakítsák”. Minden, amit itt Ratzenhofer elmond, teljesen megfelel a valóságnak. Mégis nem fogja kikerülni azt a szemrehányást, hogy pesszimistán nézi a dolgokat. De nem kell törődnie az ilyen kritikákkal, mert a valóság mindig igazat fog neki adni, míg kritikussait megfogja cáfolni. Végre egyszer Ratzenhofer egészen komolyan vette az „állam természetrajzát”. Amit ő leír, az nem fantázia s nem is szubjektív szépítgetés, az természet, semmi más, csak természet; hogy az a mai „kultúrembereknek” keserű, az nem az ő bűne.

VI. A küzdő pártok és érdekeik.

A politikai harcban az egyes „politikai személyiségek” vagyis pártok, osztályok, társadalmi csoportok, kormányok és államok

oly taktikát folytatnak, mely érdekeiknek, helyzetüknek, harci céljaiknak, hatalmi viszonyaiknak és a többi körülményeknek megfelel. Ezt a politikai taktikát először Ratzenhofer tette tudományos kutatás tárgyává. Mert azok a politikusok, akik előtte írták meg a „politika alapelveit” (pl. Holtzendorf és Holtzendorf előtt gyakran diplomaták és gyakorlati államférfiak), azok mindig olyan „alapelveket, szabályokat és előírásokat prédikáltak, amelyeneket ők akartak, amelyenek nekik tetszettek. Emellett mindegyik a saját pártjának érdekeit tartotta szem előtt s emellett ő maga a legszebb színben akart feltűnni, mint akit a morál, az etika lelkesít és minden más elképzelhető nemes és magasztos motívum. Ilyen körülmények között minden világra jött, csak az igazság nem.”

Ratzenhofer egészen más utat követ. Miként a zoológus az oroszlán eljárását leírja, mely a bokorban leleskedik és a kikémlt zsákmányra ugrásra készen áll, azt megragadja és megfojtja; miként a zoológus a macskát leírja, mely egeret fog, vagy a bogárt mely halottnak tetteteti magát, hogy támadóját megtévessze: így írja le Ratzenhofer minden egyes „politikai személyiség” taktikáját. Itt a politikai pártoknak és viselkedésüknek objektív igaz természetrajza áll előttünk, mint egy szükségszerű természeti folyamat leírása. Emellett Ratzenhofer sohasem áll egy párt szolgálatába; nem prédikál „alapelveket”, melyeket másokra szeretne ráerőszakolni, hogy maga ne törődjék velük, miként azt alkalmilag a régibb politikai írók tették; ő csak tudományos megfigyelő, s őt vizsgálódásában s előadásában csak egy szenvedély hevíti: az igazság-szeretetet, a valódi tudományos vágyódás.

Az első és legfontosabb politikai személyiség, melynek taktikáját az államban Ratzenhofer leírja, maga az állam. Arra a kérdésre: „mit akar az állam társadalma létért való harcaiban?”, Ratzenhofer válasza így hangzik: „Az állam, uralmi viszonyon alapulva, arra törekszik, hogy az érdekharcot a pozitív jog útjára terelje”. De az állam ez a hajlandósága csak kifolyása az ő politikájának, melyet mint egyéniség folytat. Mint ilyennek, az államnak mindenekelőtt az az érdeke, hogy egyéniségét fejlessze. Ez az érdek és az ennek megfelelő cél minden politikai személyiségnél, mint egyéniségnél, ugyanaz. „Az egyéniség fejlődni s magát fenntartani törekszik és ami ezt a fejlődési folyamatot elősegítheti, az az illető személyiség érdeke. Ez minden politikai megismerés Logos-a; amire ezenkívül a politikában hivatkoznak, önámítás, frázis vagy hazugság”.

Tehát egyrészt az állam, másrészt a „politikai személyiségek”, melyekből az „állami társadalom” áll: ezekből áll az államban színészszemélyzet a politikai harc színpadán. Egymás között vannak „ellentétes érdekeik”, miáltal szétválnak és összekötő érdekeik, miáltal maguk között politikai szövetségeket, pártcsoportokat alkotnak”.

„Rendszerint az összes személyiségeknek az államban kellene látniok legfőbb érdeküket.” Kivételesen olyan személyiségek is lehetnek, melyek érdek nélkül állanak az állammal szemben. Az első eset már azért is a szabály, mivel minden politikai személyiségnek boldogulásához az állam oltalmára van szüksége”, amiből az is érthető, hogy minden személyiség az állam kormányrúdjának elfoglalására törekszik. Ha valamely személyiségtől az állam megtagadja oltalmát, akkor az „tökéletesen kívül helyezi magát az állam érdekein és annak nyílt ellenségévé válik”.

„A legfontosabb érdek, melyet minden állampolgár, tekintet nélkül a polgártársaival folytatott politikai kapcsolatokra, magában hord, így szól: élni és magánszükségeit akadálytalanul kielégíthetni”. Ez a közérdek, mely minden más érdeknek alapja. A következő a „legkezdetlegesebb pártérdek”, vagyis „a közös leszármazás, a törzsi összetartozás érdeke, melyet nem szabad a nemzeti érdekekkel összetéveszteni”. Ez az érdek azonban a maga valóságában és hamisítatlanságában ma már csak a legalacsonyabb kultúrfokon (délszlávok, albánok) jelentkeznek. „Európai kultúrkörök szempontjából gyakran hivatkoznak rá, még pedig indokolatlanul, mivel a létező társadalmi keveredés mellett nincs senki, ak csak némi biztonsággal állíthatná, hogy melyik néptörzshöz tartozik.”

Ha így „a néptörzsek sűrű érintkezései a törzsi különbségeket az államban eltörlik”: akkor az államban időközben kifejlődött nemzeti érdek lép fel. Mert „a nemzet nem más, mint törzsi különbségéből nyelv- és kultúregységgé fejlődött népe az államnak”.

„Oly törzsek, melyek a politikai harc mai fejlődési fokán sem nemzetekké nem tudnak fejlődni, sem valamely nemzetbe nem tudnak beolvadni, szükségkép pusztulófélben vannak” (pl. cigányok, amerikai indiánok).

Egy „magasabbra fejlett törzsi érdek” a felekezeti érdek, mivel eredete szerint a törzsi érdekből fejlődik ki.

Ezen erkölcsi érdekeken kívül, melyek az „általános érdeket” csak eltakarják, vannak anyagiak, mint pl. a kereseti érdekek. Ezek a politikai jelleg nélküli gazdasági versenyt hozzák létre.

De ugyanabban az államban „valamely nemzeti, felekezeti, autonóm vagy helyi érdekekkel kapcsolatban ugyanazon kereseti ág emberei mint különböző (politikai) egyéniségek egymással politikai ellentétbe juthatnak, mint pl. keresztény iparosok a zsidókkal szemben”. Az egyes kereseti ágak alapján (mezőgazdaság, ipar, kereskedelem) keletkeznek az egyes kereseti osztályok, melyeknek harca egymással olykor „az abszolút ellenségeskedés végső következményeiig vezethet, ha valamelyik kereseti személyiség sajátos életszínvonala veszélybe jut. Ilyen eset áll elő, ha pl. a kisparaszt létminimumát az adócsavar, vagy a munkását az ínségber veszélyezteti.”

Ezek a kereseti osztályok „politikai erővel” is felléphetnek; ez a tagok gazdasági vagyonától és egymás közötti társadalmi érintkezésétől függ.

„A szellemi érintkezés eszközei politikai személyiségekké egyesítik a nagybirtok, az ipar és a nagykereskedelem tagjait, a tőke és a birtok hatalma az állam erejét rendelkezésük alá helyezi — avagy olykor öklöket is szerez céljaiknak.” Legtehetlenebbek a kézművesek, a kisbirtokosok és a kiskereskedők, mivel szétszórta élnek s nincsenek egymással kontaktusban. Ezzel szemben a nagyipar és a bányászat bérmunkásai hatalmasabbak, „mivel helyi csoportjaik szoros érintkezéséből sok egyöntetűen ható ököl reális erejét merítik és azt a törekvést, hogy a társas érintkezés eszközeivel kereseti osztályukat politikai személyiséggé tömörítsék”.

„A kereseti tevékenység felhalmozódása tőkére vezet.” Ez attól a munkától, „mely magát, mint üzemi eszközt rendelkezésére bocsátja, elveszi keresete egy részét — a kamatokat”. Míg a tőke és a munka között ez a viszony szabadon játszódik le, addig jogosult is. „A tőkének ezen a lényegén az emberiség sohasem fogja tudni túltenni magát és helytelen ezen esetben a munka rabszolgaságáról beszélni. De a kapitalisták „az állam közhatalmát veszik igénybe a tőke oltalmára”. Ekkor kezdődik a politikai harc tőke és munka között. „Az állam segít a tőkének abban, hogy a munkát rabszolga módra használja fel, miközben azonban maga is gyakran a tőke rabszolgája lesz”.

„Miként egykor a nemesség fontos előjogának tekintette az adózástól való mentességet: úgy ma a tőke szintén ki tudja magát vonni az arányos adózás alól, anélkül, hogy az állam e kérdésben erélyesen szembe szállna vele ... Ha valami erőszakká hevíti a tőke elleni küzdelmet, úgy ez az a körülmény, hogy

a tőke tudatosan megsemmisíti a törvényelőtti anyagi egyenlőséget.” Hasonlóképpen a nagytermelés nemcsak védelmet, hanem egyoldalú kedvezményt és előnyben részesítést talál az államban. „Ezen szempontból a nagybirtok, nagyipar és nagykereskedelem, a tőkére támaszkodva, politikai személyiségeket alkotnak, melyek a kistermeléssel, a kiskereskedelemmel és a bérmunkával hatalmi helyzetükért küzdenek az államban. Ezek a küzdő pártok és csoportok („politikai személyiségek”) alkotják az állami társadalmat, mely lényegében mindenütt azonos rétegezéssel bír. Minden államban vannak kiváltságoltak, van egy középosztály és a jog-, befolyás- és vagyonnélküliek rétege.

„A különböző birtokon és befolyáson alapuló társadalmi rétegek mindig kiváltságolásért küzdenek és mindegyik a másik előnyét támadja csak azért, mert azt magának kívánja.” Emellett a középosztály jut a legszorultabb helyzetbe, mert a kiváltságosok nekítámadnak, nehogy behatolhasson előjogaikba, viszont az alsó osztály is támadja, mert úgy érzi, hogy „közvetlenül az nyomja őt”. „Innen a gyakran megfigyelt jelenség: a kiváltságosok szövetsége a legalacsonyabb néprétegekkel a polgárosztály ellen.”

Az osztályérdekek mellett testületi érdekek is jelentkeznek az államban, mint a katonai érdek, a hivatalnoki érdek, az egyházi érdek. „Papi testületekben a felekezeti érdek természeténél fogva megvan a hajlandóság arra, hogy az államban politikai testületet alkossanak.”

Minden érdek uralomra törekszik. Ez azonban mindig csak a kiváltságolt és gazdaságilag előnyben részesített kisebbségnek jut osztályrészül, mivel a birtoktalanok és hatalomnélküliek tömegeivel „tervszerűtlen szorultságukban a fejlettebb egyéniségek visszaélnék”. „A legtöbb kiváltságolt érdek mögött a birtoktalanok tömege áll, melyet azzal hitegetnek, hogy a tömeg érdekeit tartják szem előtt, míg a tömegek tényleg csupán reális erejüket adják oda ezeknek az érdekeknek, míg maguk üres kézzel kénytelenek tovább menni.”

Vajjon találkozunk-e az egész általunk ismert politikai irodalomban az államban lefolyó társadalmi harcnak ilyen életigaz leírásával?

De az e téren való tudományos megismerések egész gazdagságára, a politikai bölcsesség mindazon kincseire, melyek Ratzenhofer Politikájának három kötetében felhalmozva vannak, csak utalhatunk, mert különben a három kötetet itt teljesen újra le kellene írunk.

Ludwig Gumplowicz.

Az új cselédtörvényjavaslat bírálata.*)

Hézagos és felületes munkabér-statisztikánkból és a napi élet tapasztalatából tudjuk, hogy Magyarországon a megélhetés, a kereseti alkalom korlátozottsága és a pénz vásárló erejének általános csökkenése s a vele kapcsolatos általános drágaság következtében, nagyon meg van nehezítve. A dolgozó népre különös súllyal nehezedik a primitív gazdasági rendszer kizsákmányolásán kívül, az államhatalom, a közigazgatás s a felső osztályok társadalmi nyomása is. Ezért munkásnépünkben szakadatlan elégedetlenség, forrongás észlelhető. A gazdasági, politikai, szociális nyomás s az olvasás-írás és a sajtó terjedése: mind kooperatív módon közre a szervezetlen dolgozó tömegek osztálytudatra való ébresztésében. Tudatára kezd jönni mind nagyobb és nagyobb számú munkás annak, hogy a munkásnak munkástársa pártjára kell állani és a munkásoknak szervezett kollektív akarattal, összetett erővel kell sorsuk javítását megkísérelni. A munkásnép osztálytudatos szervezkedésére és közös cselekvésére: a munkaadók hasonlóval felelnek. S mivel a vagyonos munkaadók érdeke közös az általuk kizsákmányolt munkásnéppel szemben s mivel az ő befolyásuk alatt áll az állam s a törvényhatóságok nagy apparátusa: a munkaadók fölhasználják az állam egész hatalmát a magok kiváltságainak védelmére és a munkásnép szervezkedésének megakasztására.

*) Felolvasott a Társadalomtudományi Társaság 1907. április 29-én tartott ülésén.

A munkásság osztálytudatos szervezkedésének preventív meggátlására szolgáló eszközül játszik ki az állam által kezdetű „szociálpolitikai” alkotásokat. A „nép- és emberszeretet, a közérdek” ragyogó jelszavai közé csempészve, terjesztik ki az állam s mai szociális rend egyéb fentartóinak hatalmát, „fegyelmi és fékező jogát” a munkásnépre; „a nép javára alkotó szociális politika” hamis zászlajával kobbazzák el a forrongó munkásságnak eddigi szervezkedési, mozgási szabadságát. Kemény tusát, súlyos érdekharcot folytatnak itt a hatalom urai „a kultúra, a humanitás, a szociális lelkiismeret, emberszeretet” jelszavaival: a magasabb bért, több jólétet, könnyebb boldogulást követelő munkásnép ellen!

Különösen tapasztalható ez a mezőgazdaságban. A magyar mezőgazdasági munkás keresete oly csekély, bizonytalan s a kereseti lehetőség annyira időhöz kötött, hogy a mezőgazdaságban keresett bérből megélni, emberhez illően enni, lakni, ruházkodni népünk milliói nem tudnak. Természetes azért, hogy köztük az elégedetlenség is, mint a kivándorlás mutatja, a legnagyobb s a szervezkedési törekvés a legerőteljesebb. A földesúr észre se vette mikor, csak azt látja, hogy a paraszt megváltozott. Több bért, jobb ételmezt, ol helyett, piszkos kuckó helyett legalább egy földes-szobát követel. A földműves a bért emelni, a birtokos pedig csökkenteni akarja. Közöttük a perpatvar azért soha nem szűnik. A munkásnép szervezkedéssel igyekszik a maga erejét gyarapítani. Míg a földbirtokosság az államhatalom oltalma alá helyezi a maga érdekeit. A politikai hatalmat kezében tartó nagybirtokosság azonban a szervezkedő nép legyűrésére, az elégedetlenség csillapítására nemcsak a csendőrszuronyok erejét mozgósítja, hanem inaural „népérdekeket védő, emberszeretettől áthatott nagyszabású szociális politikát” is. A fórum hangzik: mindent a népért s az emberszeretet hangzatos frázisaitól, hogy az elámitott köztudat szemeláttára annál erősebb, annál reakciósabb törvényeket alkossanak a jogosan elégedetlenkedő munkásnép elnyomására.

Egy ilyen törvénytervezetet dolgoztatott ki „az új korszak kormánya” is (a *Budapesti Hírlap*, 1907. ápr. 21. sz. szavai szerint) „legfőbb támaszának, a gazdaközönségnek védelmére”. Ezt a törvényjavaslatot mesteri módon alkotta meg a jogászfiú fűfű a birtokos osztály védelmére. Minden szakasza szerves összefüggésben van, minden szakasza zsenialitással és ritka precizitással szolgálja: a munkásnép megkötésének és a földesúri hatalom teljes fentartásának törekvését. A legsúlyosabb fegyverzetet adja a földesurak kezébe és az állam minden intézményét a nagybirtokosság érdekeinek védelmébe állítja. Ezért kell vele foglalkoznunk.

A gazda és a mezőgazdasági cseléd jogviszonyát szabályozó törvényjavaslat indokolása szerint szükség van erre az új törvényre azért, mert az 1876: XIII. t.-c. meghozatala óta a gazdasági cselédek helyzete és a gazdához való viszonya annyira megváltozott, hogy a régi törvény nem felelt meg többé sem a gazdák, sem a cselédek érdekeinek; „másfelől azért, mert a régi törvényből hiányzanak mind-ama szociális értékű rendelkezések, amelyeknek megállapítására már a nemzeti termelés zavartalan menetének a társadalmi béke alapján való biztosítása szempontjából szükség van. Az új törvényjavaslat a cselédek és gazdák közötti jogviszonyokat úgy kívánja szabályozni, hogy rendelkezései a gazda, a cseléd érdekét s a gazdasági és társadalmi fejlődés közérdekét pártatlanul, egyaránt szolgálják.”

Különös büszkeséggel emeli ki a javaslat indokolása az új törvénytervezet humánus szellemét, nagyszabású szociális rendelkezéseit és szociális vívmányait a régi törvénnyel szemben. Míg ugyanis az 1876: XIII. t.-c. 2. §-a szerint minden cseléd a gazda házi fegyelmi joga alá tartozott, az új törvényben már csak a 18 éven alóli kiskorú cseléd; a „nagykorú cseléd azonban nem s vele szemben ezen javaslat 33. §-a értelmében a gazda, szolgálati vétség esetében csak dorgálást, vagy rendbüntetést alkalmazhat.” „Azt hiszem, — folytatja az indokolás és a sorok közül kiordít a verés elhagyása miatt érzett sajnálkozás, — manapság nem is lehetne már az 1876: XIII. t.-c. szellemében alkotni új törvényt, amikor a valóság, az élet a most idézett törvény alapfelfogását túlhaladta. Törvénnyel kikényszeríteni a patriarchális viszonyt sohasem lehetett, most sem lehet. Patriarchális viszonyt csak a szeretet szála fonhatnak (mondja Darányi, a nép atyja). . . . Javaslatom ott, ahol ma kiélekedett a helyzet a gazda s a cseléd között, alapja lehet a békés összhang s egyetértés helyreállításának, ott pedig, ahol ez ma is zavartalan, semmi esetre sem fog bajt csinálni, minden egyébtől eltekintve azért sem, mert a testi fenytés jogával eddig sem élt az emberséges gazda.”

Miután így megvédte magát a miniszter a gazdák szemrehányásai ellen a testi fenytés elhagyása miatt s miután kiemelte az új javaslatnak azt a nagy vívmányát, hogy abból törölte (az 1876: XIII. t.-c.) „a gazda megmotosási jogát s a cseléd társaknak, a hűtlen cseléd följelentésére vonatkozó köteleltségét”: hangsúlyozza a miniszter, hogy a rendelkezésére álló összes hivatalos s magánadatok felhasználásával készítette javaslatát, mert „nem elméleti, bürokratikus csinálmányt, hanem a gyakorlati életbe átvihető javaslatot akart adni, amelynek rendelkezései nem fognak papíroson maradni”.

I. Ez a javaslat minduntalan a cseléd érdekének védelmét hangsúlyozza s a cseléd érdekében alkotott intézkedésekkel igyekszik hangulatot kelteni maga mellett. Nem térhetünk azért ki néhány szakaszának megvizsgálása elől. Le kell szögeznünk, mint kortörténeti adatokat, hogy a magyar mezőgazdasági népet miféle rendelkezésekkel volt kénytelen az állam védeni a XX. században a feudális kizsákmányolás ellen. Ezek a szakaszok kétségtelen, mert a feudális birtokarisztokrácia minisztere által elismert bizonyítékai annak, hogy a magyar nép még ma is szabad prédája egy középkori jellegű gazdasági-rendszernek. Mekkora lehet ott a valóságban a visszaélés és milyen súlyos a munkásnép anyagi helyzete, ahol a főurak engedelmes eszköze, Darányi kénytelen törvénybe iktatni, hogy

8. §. „Tilos és semmis az olyan megállapodás, amelynél fogva a cseléd családtagjának előzetesen egyezséggel megállapított arányos, külön díjazás nélkül kellene valamely munkát vagy szolgáltatást teljesítenie (ú. n. robot, úrdolga, uzsora, dézsma, ingyen munka stb.)”

9. §. „Tilos és semmis az olyan előzetes megállapodás, amelynél fogva a cseléd előre kötelezi magát arra, hogy járandóságát egészben vagy részben a gazdának, családtagjának vagy bárki másnak eladja. Tilos és semmis az olyan megállapodás is, amely a gazdát, családtagját vagy bárki mást feljogosítaná arra, hogy a cseléd járandóságát egészben vagy részben szeszes itallal vagy bármivel megválthassa.”

10. §. „Tilos és semmis az olyan megállapodás, amelynél fogva a cselédnek a maga vagy családja részére bármit is a gazdánál vagy az általa megjelölt embernél, cégnél kellene vásárolnia.”*)

„A munkások hibásan nevezték ugyan el, — Darányi szerint, — a cseléd családjának ingyen munkáját robotnak, az ú. n. robotmunka eltiltása, nézetem szerint ma már közérdekből elodázhatatlanul szükséges, mert a legtöbb viszálnak ez az oka s minden felszítható elégtelenségnek ez a melegágya” (24. lap).

A 25. §. eltiltja, hogy „a cseléd bérét bárminemű bárcával, vagy utalvánnyal, ú. n. „jancsi bankóval” fizesse ki a gazda, amely szokás szintén nagyon elterjedt”.

A 34. §. a cselédén üzött uzsorától kénytelen eltiltani a kapzsi gazdákat, kimondván, hogy a „cselédnek adott előleg, kölcsön után kamatot szedni vagy váltót venni tilos”, mint az eddig általános szokás volt; különösen modern és humánus gazdának tartja az magát, ki cselédjétől, munkásaitól nem szed 8%-os kamatot; továbbá, hogy

*) A törvényszakaszokat Darányi Ignác földművelési miniszternek: „Törvényjavaslat a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszony szabályozásáról” 451. számú hivatalos kiadásából idézem.

„a cseléd járandósága terhére a gazda által beszerzett terményeknek, élvezeti, ruházati cikkeknek, eszközöknek s ingóságoknak árát a gazda nem számíthatja fel kétszeresen nagyobb értékben, mint az eredeti vételár volt”.

Sok baja volt eddig a munkásnépnek a gazdától kapott elégtelen és rossz élelmezés és terménybeli járandóságai miatt; minduntalan megrövidítették őket. A törvényjavaslat ezekről most is általánosságban intézkedik csupán. A 24. §. azt mondja: „a gazda köteles a cselédnek az eledeleket elegendő mennyiségben és jó minőségben kiadni” és a 46. §. i) pontja kimondja, hogy a cseléd felmondás nélkül elmehet, „ha a gazda hatósági figyelmeztetés után is a cselédet (annak panaszára) éhezésnek teszi ki.” Ennyit azonban az eddigi törvények is biztosítottak és ez meg nem gátolhatta, hogy a szolgabíró elnézése és munkásellenes elfogultsága mellett a cseléd koplaltatása, avas és férges szalonnával, ocsús búzával, dohos liszttel való kielégítése: mint a munkásnép örökös panaszai bizonyítják, általánosan ne uralkodjék.

A törvényjavaslatnak idézett pontjai éles világot vetnek rettenetes gazdasági elnyomottságára és munkásnépünk igen nagy elmaradottságára.

II. Ez intézkedései után, a „humánus gondolkodás, nemes ember-szeretet által vezetett” törvényjavaslat, a „szociális lelkiismeret” szavától is serkentve, igyekszik „a nemzeti termelés zavartalan rendjének és békés fejlődésének biztosításán kívül”: „javítani” a gazdasági cselédek helyzetét is. Erre vonatkozó intézkedései a 23—32. és 41.§§-ban találhatók. Mivel a törvényjavaslat objektív bírálatára vállalkoztunk, vegyük vizsgálat alá első sorban annak javító intézkedéseit már csak azért is, mert ebből ítélhető meg a javaslat modern-sége és értéke. Bírálatunkban, formális jogi fejtegetések helyett az a szempont vezet: milyen szociális helyzetet teremt a gyakorlatban a cseléd számára? Tényleg egyenrangú szerződő felek lesznek-e a földesúr és cseléd? A törvény által hangsúlyozott egyenjogúságot, mozgási szabadságot, jóllétet: tényleg biztosítja-e a javaslat a cselédnek olyan mértékben, mint a javaslat védői állítják?

24. §. „Ha a gazda a cselédnek élelmezést adni tartozik, köteles a cselédnek elegendő mennyiségben és egészséges minőségben kiadni. (22., 43., 57. §.)”

25. §. „A terménybeli járandóságokat köteles a gazda a maga termésének tisztaszemű, megrostált, jó minőségben kiszolgáltatni. Egyéb természetben való járandóságokat szintén jó minőségben köteles a gazda a cselédnek kiadni.

A cseléd bérét bárminemű utalvánnyal vagy bárcával fizetni tilos.”

26. §. „A szegődményes földet a gazda a kellő időben, vetésforgója szerint olyan területen köteles kijelölni, mely a gazdaságban hasonló termény alá szánt többi földje átlagos minőségének megfelel.

A szegődményes földet, ha a szerződés szerint megművelve köteles átadni, olyan jól megművelve tartozik átadni, amilyen jól azon a vidéken a hasonló termény alá szánt földeket megművelni szokás.

A szegődményes föld termését a betakarításkor a gazda ingyen köteles a cseléd lakásába szállíttatni.”

27. §. „A főzéshez, kenyérsütéshez s a háztartáshoz szükséges tüzelőt a gazda köteles adni a cselédnek. A cselédnek megtakarított tüzelőjét elvinni, eladni, elajándékozni, a gazda beleegyezése nélkül nem szabad. (22., 57. §§.)”

A tüzrevaló elvitele, eladása, elajándékozása: kihágást jelent, mely az 57. §. szerint harmadszori elítélésnél, esetleg 30 napi fogsággal s 600 koronáig terjedhető büntetéssel sújtható; ezzel a törvény „a gazda jogos érdekét akarja oltalmazni” (29. lap).

A munkás javát célzó idézett §§. fogalmazása nagyon laza, sok visszaélés és önkény elkövetésére hagyja nyitva az ajtót; a vitás eset eldöntését a földbirtokos által választott szolgabíróra és alispánra bízta. A törvénynek meg kellene határozni szabatosabban a 24. §-ban, milyen legyen az a „jó minőségű és elegendő élelem”; a 25. §-ban kimondandó volna vidékenkint, hogy a terménybeli járandóság csak súlymérték szerint adható ki és hogy a minőségre a tőzsdei szokvány az irányadó.

Sőt a leghelyesebb volna a terménybeli járandóság eltörlése s a pénzzel való fizetés.

A 26. §-ban a cseléd földjének megművelését (amiért eddig a gazdák drága fuvardíjat szedtek cselédeiktől) „a helyi szokás szerint” tartozik a gazda teljesíteni. Azonban szándékosan elfelejti megmondani, mi az iránytszabó helyi szokás? Például Csongrádban, Békésben a 100.000 holdas grófi latifundium, vagy a mellette meghúzódó 5 holdas, külterjesen művelt, parasztbirtok művelése? A tüzelő anyag kiadásánál is, vajjon a Pallavicini, vagy Esterházy „helyi szokása”, avagy csak a konyhája melegénél didergő parasztmunkás helyi szokása szabja-e meg a tüzelő mennyiségét: azt a törvény ismét bölcsen a szolgabíróra bízta! A cseléd kijátszása, megrövidítése biztosítva van a gazda javára, amely gazda ezt akarja.

A 28. §. szerint „az éves cselédnek*), vele élő feleségének és 12 éven alóli gyermekeinek, a szolgálatba lépés tizenötödik napja

*) A törvény büntető hatalmát kiterjesztette a féléves cselédekre is, gondoskodásától azonban az egész évre nem szerződő gazdasági cselédek százezreit megfosztja.

után betegségek esetére, az orvosi gyógykezelés költségét, legfeljebb 45 napig a gazda tartozik viselni, — kivéve ha a betegséget nyilvánvalóan a cseléd hibája okozta.” Továbbá a cseléd és felesége, meg 12 éven alóli gyermekei esetleges temetési költségeinek felét, szintén a gazda tartozik fizetni”.

És pedig a betegsegélyt, az indokolás szerint azért, mert „a gazdasági cseléd testi épségének és egészségének fentartása és oltalmazása közérdek s a termelő gazdák egyetemes érdeke”; a temetési költséget pedig azért, mert „az emberszeretet és szociális érdek úgy kívánja. A törvénynek azt kell bizonyítania, hogy a cseléd nem gép, mely ha ki nem javíthatóan szétesik, ridegen félredobják, hanem a cseléd a termelésben munkálkodó társa a gazdának, aki bizton számíthat arra, hogy ha kiesik kezéből a munkaeszköz, az akinek a munkában társa volt, tisztességgel adja őt vissza annak az anyaföldnek, melynek szeretetében és művelésében együtt éltek.” A tények azonban mutatják, hogy a hangzatos szavaknak ez a tömege arra van szánva, hogy ájtatóskodó és tartalmatlan szövirágaival feledtesse a nagyvágású, erőteljes szociális politika hiányát! Mert ugyan mi értéke van annak az emberszeretetnek s a morzsákat nyújtó „szociális politikának”, mely csak akkor hajlandó gondoskodni a cselédről, — aki napi 16—18 órán át pihenés nélkül használja ki egész testi és értelmi erejét a gazda vagyonának, jóllétének gyarapítására, kényelmének emelésére, — „ha a cseléd betegségét nem a saját hibája okozta”? Sőt a nyilvánvalóan a gazda hibája által okozott betegség esetén is föltételes a betegsegély, mert csak az évre szerződött cselédnek és a szolgálat megkezdése után 15 nap múlva jár ki és csak 45 napra szól. Azután ki ítéli meg azt, hogy a cseléd, vagy a gazda hibája okozta-e a betegséget? Maga a gazda. És hol található a beteg cseléd orvoslást s igazságot, mikor 20—50 km. távolságra van a falvaktól? A jogfosztásra, önkényre a gazdának itt is teljes szabadsága maradt. *)

De ha a gazda adja is a gyógyítást, ma ez is nagyon kétes értékű. „A gyógyítás — írja Mártonffy Lajos, Heves vármegye

*) E cikk megírása után olvastam a földművelésügyi bizottságnak 1907. ápr. 22. ülésében tett módosításait, melyek megfosztják e szakaszt még az itt adott alamizsna jótéteményétől is. A bizottság u. i. elfogadta azt a módosítást, hogy „a 200 koronánál kevesebb adót fizető gazdák a gyógyszerek árának felét levonhassák a cseléd béréből”; elfogadták azt is, hogy „a betegséget színlelő cseléd megfizesse az általa okozott költségeket!” Ujabb kibúvót statuáltak így, pedig hogy mit ér az eredeti orvosi kezelés is, mutatja gr. Andrassy Sándornak az az indítványja, hogy a gazdát csak arra kötelezzék, hogy az orvosért csupán 10 km.-re küldjön kocsit, és Darányi azzal az indokolással utasította el az indítványt, hogy „fölösleges ezt kimondani, mert orvost úgylis csak komplikáltabb esetekben hívnak s ahol az orvos távol van, ott rendszeren a kézi gyógytárból (!) segít a gazda.”

szolgabírája (*Budapesti Hírlap*, 1907. IV. 21. sz.) — ma a legtöbb helyen úgy történik, hogy kihozatják az uradalomba a beteghez a hetenkint egyszer kapható körorvost, aki rendel valamit a betegnek, de hogy a gyógyszer miként hatott s a betegség hogyan fejlődött, arról csak a jó isten tud. El kellene rendelni, hogy az uradalmi orvos a hét bizonyos napjain magától jelenjék meg a majorban, látogassa meg a cselédlakásokat s terjessze ki figyelmét a közegészségügy követeléseinek kielégítésére. A kiscgazdánál pedig rendszerezíteni kellene az állandó orvosi kezelést.” Pedig hogy milyen égetően sürgős a vidéki mezőgazdasági nép egészségének ily hathatósabb gondozása, dokumentálja az az egy tény, hogy az 1905-ben elhalt 560.921 egyénből csak 56% részesült orvosi kezelésben.

Hiányos a javaslat abban is, hogy a gyermekek születésénél a szülésznők járatását kötelezővé nem teszi. A gyilkos gyermekágyi láz, s az évente 63.000-nyi „veleszületett gyengeségben” elhalt kicsinyek száma, valamint a 15.000 halva születettek száma is épen a tanyákról kerül ki, mert senki sincs, aki az anyára és szülőttére oly fontos egészségügyi szabályok betartásával törődne épen a legválságosabb időszakban.

A balesetből nem származó, valamint a helyváltoztatás idejére eső betegségekről sem gondoskodik a törvény. A cseléd 13 éves gyermekei is fölfordulhatnak orvosi segítség nélkül, mert a majorból engedély nélkül kimozduló cselédnek, aki 30 napig és 600 koronáig terjedhető büntetéssel sújtható kihágást követ el, tilos kimozdulnia; az uraság pedig nem köteles orvost hivatni a 12 éven felüli családtagokhoz.

A magyar nemzet méltóságához, becsületéhez méltatlanok, a nép szociális és fizikai jövőjének biztosításához elégtelenek e törvény pepecselő félintézkedései, melyek Darányihoz méltóan, mindig azt lesik, víjjon egy falat kenyérrel több, vagy egy beteg gyermek gyógyításával több költség nem vág-e eret a földesúrnak profitján!

A 29. §. azt mondja, hogy „a gazda a cselédnek a közegészség követelményeinek megfelelő lakást köteles adni. Az új cselédlakások építésének részletes szabályait a törvényhatóságok rendeletben állapítják meg. Legkésőbb 10 év alatt minden gazda köteles cselédjének 1 külön szobából és kamrából álló lakást adni.”

A magyar államban 1905-ben 89.120 ember halt meg tüdővészben, másik 50.000 ember más fertőző betegségben. A fertőző betegségek és tüdővész, a statisztika bizonyosága szerint, a vidéki, tanyai nyomorgó népből aratják rettenetes hekatombáikat. Az elégtelen táplálkozásokon kívül, az egészségi szabályoknak meg nem felelő,

zsúfolt, földes, alacsony és szűk, sohasem szellőző, lakásnak nevezett ólak és lyukak: buja tenyésztő fészkei a ragadós betegségek csíráinak. És mégis, mikor Magyarország lakossága ma már abszolúte fogy, az országot az elnéptelenedés veszélye fenyegeti, a halálozás nő, a születés apad: a grófi érdekek engedelmes szolgája, nehogy az ezerholdasok profitja valahogyan apadjon, elegendőnek tartja, ha 10 év múlva kapnak a gazdasági cselédek és munkáscsaládok külön szobát. Addig, persze, hullhatnak szépen rakásra, ki törődnek nálunk azzal. A földolog az, hogy a házban eldeklamálhassa: „a nép atyja emberszerető szívvel gondoskodott az ő kisembereiről!”

Egészen ilyen „nesze semmi, markold meg jól” módon intézkedik Darányi a cselédek pihenéséről és munkaszünetéről is. A 23. §. kimondja: „Köteles a gazda ügyelni arra, hogy a cselédet testi erejét meghaladó vagy egészségét veszélyeztető munka ne terhelje és hogy a cselédnek éjjeli nyugvásra az évszaknak megfelelően elég ideje maradjon.” Mert, így ámit és játszik ismét a szavakkal az indokolás, „a cseléd testi épségének és egészségének oltalmazása elsőrangú szociális érdek. A cseléd testi épségének és egészségének érdekét számba nem vevő okatlan intézkedéseket helyeselni nem lehet, mert hiszen a gazda csak a cseléd munkaerejének kifejtését követelheti, de a cseléd egyetlen tökéjét: testi épségét és egészségét csorbítani nem jogosult. Megfelelő éjjeli nyugovás kell az emberi testnek, hogy munkaerejének a napi munkában elhasznált frissességét visszaszerezze. De azt, hogy hány óra alvási ideje legyen a cselédnek, a gazdasági üzem természete miatt megszabni lehetetlen.” Ha a törvényjavaslat tervezője nem akarná sunyi szenteskedéssel a munkást kiszolgáltatni a földesurak önkényének és ha erkölcstelen és felháborító kétszínűsége nem a lelketlen kizsákmányolást akarná az államhatalom s közigazgatás erejével fentartani: megtudhatná az első orvostól, hogy a nehéz mezei munkában elfáradt testnek legkevesebb 7 órai alvásra van szüksége és hogy a 24 órából 18—20 órát nem lehet munkaidőnek felhasználni! Ha becsületesen akarná védeni a gyengét az erős ellen, a magyar népet a földesúri önkény ellen, úgy a törvényhozás *expressis verbis* iktatná törvénybe, hogy a napi munkaidő még aratás idején sem lehet több 14 óránál!

A magyar törvényhozás azonban nem cselekszi ezt, mert ott azok a földesurak hozzák ma is a törvényt, akiknek a népgyűlés ezer éves praxis után vérükbe ment már át. Mi mást lehetne ezektől várni a vasárnapi munkaszünetre vonatkozólag is, mint amit a 30.§. mond: „A gazda köteles gondoskodni arról, hogy a cselédnek vasárnapon és saját sátoros ünnepein munkaszünete legyen.”

„A munkaszüneti napon a gazda a cselédétől az állatoknak és férőhelyüknek rendes ellátásán, tisztántartásán, továbbá a majornak, rendbehozatalán felül rendesen semmiféle más munkát nem kívánhat; ha azonban valamely munka halaszthatatlan s annyira sürgős, — (és ugyan mikor nem sürgős a munka a gazda előtt?) — hogy elmulasztása a gazdára súlyos anyagi kárral járna, a gazda a cselédétől kivételesen az ilyen munkát a munkaszüneti napon is megkívánhatja s a cseléd az ilyen munkát teljesíteni köteles. (18., 57. §.)

„Az első bekezdés szabályai nem vonatkoznak a személyszállításra szükséges fogatok kocsisaira, továbbá azokra a cselédekre, akik háztartási munka teljesítésére is szegődtek (1. §.), végül azokra, akik olyan teendőkre szegődtek, amelyeknek félbeszakítása a gazdaság természete vagy az alkalmazás célja szerint lehetetlen (pld. csősz, fejős, kertész, vadőr stb.). Ezekre nézve a gazda — ha más megállapodás nincsen a szerződésben — olyatén felváltásról köteles gondoskodni, hogy a cselédnek legalább minden hónapban egy teljes, vagy minden két hétben egy fél napi munkaszünete legyen. (57. §.)”

Ha a cseléd nem végzi vasárnapról-vasárnapra a gazda által, sürgősnek jelzett munkát, esetleg a beteg, vagy távollevő másik cseléd helyett is (18. §.), akkor a cselédet, a törvény 18. §.-a szerint: „a gazdának okozott teljes kár és eljárási költségek megfizetésével és ráadásul, az 57. §. szerint kiróható 600 korona büntetéssel” lehet sújtani.

Ezt a „becsületes szándékkal” adott munkaszünetet is meg fogják emlegetni a cselédek! Mert annyi gonosz önzés, kapzsiság, kizsákmányolás nincs egy termelési ágban sem, mint a mezőgazdaságban. Ezt a törvényt szakaszt a szeszélyes, a kíméletlen gazda korlátlan önkénnyel fogja kihasználni a cseléd kifárasztására, vexálására, a maga bosszúságának a cseléden való kitöltésére. A számító gazdák pedig — előreláthatóan nagyon sokan lesznek, — a cseléd szolgálati idejének vége felé, kétszer-háromszor elítéltetik a cselédet a vasárnap nem teljesített sürgős munka címén 600 koronáig terjedhető büntetésre; a 60. §. szerint a gazda szavára, az ítélet végrehajtása felfüggeszthető. Akkor azt mondja majd a gazda a cselédnek: vagy „nálam maradsz”, vagy „esetleges magasabb munkabér, követelésedet elejted” s akkor az ítéletet nem hajtatom végre; vagy ha elmégy, lecsukatlak s akkor nem lesz sem helyed sem béred.. Válassz!” Ilyen sunyi ravaszsággal van „biztosítva” a vasárnapi munkaszünet másfél millió gazdasági cseléd rovására: a gazdának!

Ha becsületesen akarna eljárni a törvényhozó, a sok kivételes intézkedést elejtve azt mondaná: A vasárnapi munkaszünet minden

cselédnek kijár és ezen a napon a gazdasági cselédnek az állatok etetésén, itatásán kívül semmi tennivalója nincs. Amely gazda ez ellen vét s a gazdasági cselédet vasárnap is dolgoztatja, 10, 20, 30 napig terjedhető fogsággal büntetődik. Ez volna az egyenes és érthető beszéd.

Az elsoroltakon kívül a cseléd javát szolgáló intézkedés van még a törvény 31. §-ában, mely a póttartalékosok családjáról feltételelesen intézkedik; a 32. §-ban, mely az éves cseléd egyházi és községi adójának felét a gazdára veti ki; s a 41. §-ban, mely arról intézkedik, hogy az elhalt cseléd családját a gazda, egy havi bérrel és egy havi lakáspénzzel dobhassa ki. És ezzel megemlégtünk a javaslatnak összes olyan szakaszát, mely a cseléd javát szolgálni és a forrongó elégedetlenségét lecsillapítani akarja azzal a céllal, hogy a termelés zavartalan, békés rendjét ilyen állami szociális rendelkezésekkel biztosítsa.

III. És ez ellen nem is volna semmi kifogásunk. Az ország főtermelési ágának, a mezőgazdaság zavartalan fejlődésének biztosítását melegen óhajtja s elősegíti minden gondolkodó ember. S ha az állam hozna e célból bátor koncepciójú, messzelátó s a népmilliók érdekeit is ápoló reformalkotásokat: a mezőgazdasági munkásnép nyomorának enyhítésére, megélhetésének elősegítésére, erejének fokozására, mi legnagyobb örömmel támogatnánk alkotásában.

Ez a törvénytervezet azonban a termelés zavartalanságát akarja biztosítani csupán, de a munkásnép kegyetlen elnyomásával s a földesúri önkénynek, szeszélynek kizsaroló törekvésnek intézményes biztosításával. Ez a törvény odaállítja az államhatalom s a közigazgatási apparátus minden erejét s eszközét a cseléd vagyoni felelősségét a földesúr mögé, a földesúr támogatására; s a kormány, a vármegye és törvényhatóság, a csendőrség, rendőrség és katonaság teljes fegyveres erejével védelmezi a földesúr profitját: a nyomorgó munkásnak minden bér-emelő és emberi szabadságra törekvő minden mozgalmával szemben!

Abszolút megkötöttséget és mozdulatlanságot óhajt statuálni a munkásnép számára!

Nehogy ez állításunk túlzásnak s elfogultságnak kvalifikáltassék, idézzük a törvényből azokat a büntető szakaszokat, melyekkel a törvényjavaslat a stipulált szerződés megtartását óhajtja biztosítani és megszegését büntetni.

A törvénytervezet II. fejezete kötelezővé teszi minden cselédre és gazdára a szerződés megkötését. Csak az a cseléd követelheti a törvény idézett „jótéményeit”, aki szabályos szerződést kötött a gazdával s csak az a gazda nyer oltalmat „rossz” cselédje ellen, akivel szabályos szerződésre lépett.

A törvényjavaslat III. fejezete a szerződés teljesítéséről s az V. fejezete a szerződés megszegésének büntetéséről intézkedik.

A 13. §. arról rendelkezik, hogy „a cseléd a szerződés megkötése után köteles a meghatározott időben szolgálatba állani s cselédkönyvét, ha a beszegődéskor át nem adta (6. §.) a gazdának átadni.” Ezután kimondja a:

17. §. „Ha a cseléd a meghatározott időpontban törvényes ok nélkül, igazolatlanul a szolgálatba be nem áll, a gazda három nap alatt előterjeszhető panaszára az elsőfokú hatóság köteles a cselédet a szolgálat helyére karhatalommal előállítani. Ha a cseléd az előállítás után sem kezdi meg a szolgálatot, az 58. §., alapján kell büntetni s arra kell kötelezni, hogy a gazdának okozott költséget és kárt térítse meg . . .

Az 58. §. alkalmazása és a kártérítés kötelezettsége független attól, hogy a jelen §-ban szabályozott karhatalmat a cseléd ellen alkalmazták-e vagy sem.”

Miután a cseléd elővezetését karhatalommal elrendeli, a következő szakaszban biztosítja a gazda számára a munkás munkaerejét a következő módon:

18. §. „A cseléd tartozik a gazda (megbízott) utasítása szerint mindazokat a munkákat, melyekre szegődött, hiven, pontosan, legjobb tehetsége szerint végezni, a gazdaság rendjét megtartani s általában a szerződésben, a törvényben s más jogszabályokban (?) megállapított kötelességeit lelkiismeretesen teljesíteni.

A cseléd tartozik, amennyiben erejét vagy képességét túl nem haladja, rövid időre, szakmányának természetével nem ellenkező, attól messze nem eső oly szolgálatot is teljesíteni, melyre nem szegődött, az esetben, ha arra hivatott cseléd társa megbetegszik, vagy távol van, vagy annak teljesítésében másféle ok által hátráltattnék, vagy ha a munka halaszthatlan s annyira sürgős, hogy elmulasztása a gazdára súlyos anyagi kárral járna.

Ha a cseléd köteleességét megszegi, a hatóság az 57. §. szerint alkalmazandó büntetésen felül, annak teljesítésére s a gazdának okozott teljes kár és eljárási költségek megfizetésére kötelezi.”

Ha tehát a cseléd nem dolgozik vasárnap úgy, mint hétköznap, éjjel vagy nappal a gazda parancsa szerint, ha nem dolgozik két cseléd helyett is, ha nem végzi azt a munkát is, melyre nem szegődött, akkor az 57. §. szerint bűnhődik. Ez a jeles szakasz, — tessék jól megjegyezni, — így hangzik:

57. §. „Kihágást követ el s 200 koronáig terjedhető pénz-büntetéssel büntetendő — amennyiben cselekménye a jelen törvény vagy a már fennálló törvények szerint súlyosabb beszámítás alá nem esik — az a gazda (megbízott) s az a cseléd, aki a szolgálati

viszonyból származó valamely kötelességét megszegi, vagy egyébként ezen törvénynek bármely rendelkezése vagy tilalma ellen vét.

b) Ha a kihágás elkövetését megelőző egy év alatt a gazda, illetőleg a cseléd a jelen törvénybe ütköző kihágás miatt egy ízben már meg volt büntetve, a másodszor elkövetett kihágás büntetése 400 koronáig, ha pedig ugyanazon időn belül ilyen kihágás miatt már kétszer vagy többször volt büntetve, az újabb kihágás büntetése 600 koronáig terjedhet.

c) Ha akár a gazda, akár a cseléd a kihágást azért követte el, mert a gazdák vagy a cselédek megállapodtak abban, hogy a szerződés lejárta előtt a kötelesség teljesítését egyszerre vagy egyenként abbahagyják, a kihágást 30 napig terjedhető elzárással s 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel kell büntetni. Kihágást követ el s ugyanilyen büntetéssel büntetendő az, aki a gazdákat vagy cselédeket arra ösztönzi, hogy kötelességeik teljesítését, a szerződés lejárta előtt egyszerre vagy egyenként tagadják meg.”

58. §. „Kihágást követ el s 30 napig terjedhető elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő:

a) az a cseléd, aki egy időre több gazdához szegődik el; valamint az a gazda, aki máshoz szegődött cselédet, e körülményt tudva, ugyanazon időre felfogad, vagy ígérete által elcsábítani törekszik;

c) ... az a cseléd, aki törvényes ok nélkül igazolatlanul a szolgálatba be nem áll, vagy aki a szolgálatból jogtalanul kilép. (17., 39., 47. és 48. §.)

Ha a cseléd ugyanazon időre több gazdához szerződik, annál köteles a szerződést teljesíteni — ha ez elfogadja (14. §.) — akivel szabályszerűen először szerződött; a többi gazdának, ha az előbbi szerződésről nem tudtak, kártérítéssel tartozik.”

Az 57—58. §§. büntetései egy egész életen át nyomorítanak meg másfél millió gazdasági éves munkást s ezek ugyanannyi számú családtagját. Mintegy harmadfél millió lélek fogja megsyenvedni életén keresztül ennek a barbár törvénynek rettenetes jármát, kártérítéseit, pénz- és börtönbüntetéseit. És hogy a büntetés súlyosbításánál tévedés ne essék, az emberszeretet nagy rajongója azt írja az indokolásban: „A büntetés a visszaeséshez képest emelkedik: míg az első esetben 200 koronáig, a másodikban 400 koronáig, a harmadik esetben már 600 koronáig terjedhető pénzbüntetés a kihágás büntetése. Azt hiszem, hogy ilyen fokozatos rendszer mellett minden esetben megállapítható lesz a büntetés igazságos (!) mértéke. Megjegyzem, hogy visszaesésnek nemcsak az tekintetik, ha a cseléd ugyanazon gazda, vagy a gazda ugyanazon cseléd sérelmére követ el újabb kihágást, hanem egy éven belől a kihágás elkövetése minden esetben a visszaesésre mért büntetéssel toroltatik meg.”

Vagyis a fél éves, vagy a helyet változtató cselédet egy éven belül elítélheteti két gazdája, kétszer 30 napi és kétszer 600 korona büntetésre és az 56. és 61. §. szerint a 48 óra alatt 600 koronát fizetni nem tudó cseléd elítélhető nem fizetés esetén, még további 90—90 napi börtönre!

Azt hiszem, fölösleges magyaráznom ezen intézkedések ember telenségét, a rabszolgaság korára emlékeztető brutalitását!

Fölszemes magyaráznom azt is, hogy az 57. §. c) pontja valamint az 58. §. c) pontja: megállítja a törvény alá tartozó másfél milliónál több tényleges gazdasági cselédnek minden bérjavításra törekvő szervezkedését, sőt az arra való gondolat cserélését is. Aki a szerződés lejárta előtt abbahagyja a munkát, mert kevés a bér, vagy rossz az étel, vagy kevés a pihenés; vagy aki cseléd társát arra buzdítja, hogy az ne dolgozzék, ha ő maga dolgozik is: már 30 napig és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel sújtandó.

Ezzel az intézkedéssel az a munkásgyűlölő Darányi, kinél kártekonnyabb, népünket jobban pusztító törvényeket csak Verböczy tudott kigondolni 1514-ben, visszaállítja a jobbágyi megkötöttséget, megfosztja az embert cselekvési, önművelődési, szórakozási szabadságától. A cselédet akarat nélküli páriává alacsonyítja. Ez a törvény csak elkeseredést, töméntelen szenvedést, nyomort fakaszt a munkásnép milliói számára.

Ennek a törvényjavaslatnak brutális önkénye csak akkor tűnik ki valójában, ha végig nézzük azokat a lehetőségeket, melyekben háromszori elítélés után, a 600 koronás maximális pénzbüntetéssel bünteti a szerencsétlen cselédeket. Például a 2. §. szerint, akinek nincs cselédkönyve s anélkül áll be, vagy aki hamis cselédkönyvvel állt be 45. §. j): azt már az 57. és 58. §-sal kell büntetni; „aki a szerződést bármilyen módon megszegi, annak valamely tilalma vagy kötelessége ellen vét, 57. §.”; aki a vasárnapi „sürgős” munkát nem teljesíti, 30. §.; aki nem elégszik meg 4 órai alvással, 23. §.; aki a majorból a gazda engedelmével távozni mer bármilyen rövid időre is, 19. §., 42. §. b); aki cseléd társa helyett a gazda rendeletére nem dolgozik, 18. §. I. és 3. bekezdése; aki megtakarított tűzrevalóját elviszi, eladja, elajándékozza, 27. §.; aki a gazda kárát meg nem téríti, 20., 35., 49., 50. §.; aki „cselédi alkalmaztatásának természetével merőben ellenkező vagy szándékosan sértő magatartást tanúsít”, 45. §. b) pontja: mindarra a 30 napos fogságot és 600 koronáig emelkedő büntetést alkalmazni kell, egy éven belül történt háromszori elítélés után.

Azt kérdelem, hogy van-e olyan mozzanata az emberi életnek, melyet ez alapon szerződészegésnek s a cselédi alkalmaztatás terme-

szetével ellenkezőnek, sértőnek ne lehetne nyilvánítani? Azt az értelmesebb, öntudatosabb munkást, aki cseléd társait béremelésre szervezi és akinek eltávolítása, megfélemlítése, egy-egy környék birtokosainak érdekében áll: elítélheti a szolgabírói önkény 30 napra s 600 koronára, 48 órai nem fizetés esetén még 90 napra, bármilyen önkényesen fölvetett címen, például azzal az ürüggyel, hogy nem köszönt, vagy hogy beszélgetés közben a földesúrra tiszteletlenül rálehel.

IV. Nincs semmi korlátja az önkénynek és üldözésnek. Azt mondhatná valaki, hogy a felettes hatóság ellenőrzése kellő biztosítékot nyújt az önkény ellen. Az azonban nagyon rosszul ismeri a földesúri profit gondos őrizőjét, aki föltételezi, hogy a felettes hatóság beavatkozásának elhárításáról, humanitásának meggátlásáról eleve ne gondoskodott volna. Mert a 62. §. kimondja, hogy „két érdemben egybehangzó határozat (ítélet) ellen felebbezésnek helye nincsen; s az elítélt nem felebbezhet, ha a másodfokú hatóság az ő büntetését enyhítette”. Ha tehát valamely hatalmas tízezer holdas gróf, püspök vagy apát panaszára, a földesúr által választott szolgabíró elítél az 58. §. c) pontja után egy neki kellemetlenül önérzetes vagy „lazító” cselédet 600 koronára s 30 napra és az általa választott alispán másodfokon leszállítja a büntetést 29 napra és 590 koronára: az ítélet ellen, bármilyen alaptalan s igazságtalan volt is, nincs felebbezés! Ilyen törvényt a XX. században csupán hatalmi dölyfjében s profitéhségében megbomlott agy tervezhetett!

Ilyen brutális törvényt alkotni még Bulgária sem merészel, mert legalább a látszatát igyekszik megőrizni kultúrálami voltának.

V. A törvényjavaslat hasonló kegyetlen önkénnyel bástyázza körül a szerződés felbontásának jogát is a cseléddel szemben. Kezdi a cseléd felmondási jogának korlátozását azon, hogy kimondja a

11. §. „A szerződés megkötésekor netalán adott foglaló egyoldalú visszaadása nem szünteti meg a szerződés érvényét.” A cseléd tehát vissza nem léphet, mert a 13. §. szerint „köteles a meghatározott időpontban szolgálatba állani”, ha ezt nem tenné, a 17. §. szerint „a hatóság köteles a cselédet karhatalommal a szolgálat helyére előállítani s ha nem akarna akkor dolgozni: kártérítéssel s az 57. §-ban megszabott büntetéssel sújtandó. Ellenben a 14. §. kimondja, hogy a szolgálat megkezdése előtt:

14. §. „Nem köteles a gazda a cselédet elfogadni:

a) ha a gazda a cseléd vagy háznépének hűsége, erkölcsi magaviselete ellen olyan alapos kifogást érvényesít, amelyet a szerződéskötéskor még nem ismert;

b) ha a cseléd akkor, mikor szolgálatba kellene lépnie, ragadós betegségben szenved;

d) ha a cseléd a meghatározott időpontban a szolgálatot igazolatlanul meg nem kezdi, vagy ha a cseléd ugyanazon időre a felfogadás után még más gazdához is beszegődött (58. §.) vagy végül

e) ha valami olyan eset következik be, amely miatt a cselédet a 45. §. alapján felmondás nélkül el lehetne bocsátani a már megkezdett szolgálatból.

Továbbá a már szolgálatban levő cselédet rögtön és kárpótlás nélkül elkergetheti a gazda a 45. §. értelmében. Ugyanis:

45. §. „Felmondás nélkül elbocsáthatja a gazda a cselédet:

b) ha a cseléd a gazdát, család tagját, intézkedésre vagy felügyeletre jogosított megbízottját tetteleg bántalmazza; vagy ha alkalmaztatásának természetével merőben ellenkező, szándékosan sértő magatartást tanúsít;

d) ha a cselédet nyolc napnál hosszabb időre terjedő szabadságvesztésre elítélték;

e) ha a cseléd kötelességének teljesítését megtagadja, vagy cselédtartásait arra ösztönzi, hogy szolgálati szerződésük lejáratá előtt kötelességeik teljesítését egyszerre vagy egyenkint tagadják meg;

f) ha a cseléd maga vagy családtagja a gazdának családtagjait rosszra csábítja;

g) ha a cseléd a gazda nevére, gazdája tudta nélkül pénzt vagy árút kölcsönöz;

h) ha a cseléd égő gyertyával, lámpással, tűzzel vigyázatlanul bánik;

i) ha a cseléd a gazda sérelmére s ezen törvénybe ütköző kihágásért, a szolgálati viszony tartama alatt háromszor jogerősen elítéltetett;

j) ha a cseléd a gazda félrevezetésével, hamis elbocsájtó bizonyítvánnyal, vagy hamis cselédkönyvvel állt szolgálatba;

k) ha a cseléd mint hadseregbeli vagy honvéd-újonc, vagy mint tartalékos, illetőleg mint póttartalékos tényleges szolgálatra bevonul, vagy mint védköteles akár részleges, akár általános mozgósítás alkalmával bevonul”, felmondás nélkül elbocsájtható, családja kilökhető.

A 14. §. a) és a 45. § J b) pontja a legelasztikusabb frázisokkal tartja fenn a gazda korlátlan s önkényes elbocsájtási jogát, mert mit jelenthet az, hogy „a cseléd vagy háznépének hűsége erkölce ellen kifogást érvényesít”, vagy hogy „alkalmaztatásának természetével merőben ellenkező, szándékosan sértő magatartást tanúsít”? Azt jelentheti, hogy ha elvégezte a nyári aratást, a gazda kártérítés nélkül elkergethesse a neki nem tetsző cselédet. Sőt mi több, a 49. §. megadja a gazdának azt a jogot is, hogy még kártérítést is követelhessen a 45. §. a), b), e), i) és j) pontja alapján történt felbontás esetén. Vagyis ha a 45. §. b) pontja szerint a cseléd alkalmaztatásának természetével merőben ellenkező, szándékosan sértő magatartást tanúsít”, vagy ha hamis cselédkönyvvel áll szolgálatba.

Ezek után valóban merő képmutatás a 42. §., mely egy havi felmondást köt ki a következő esetekben:

42. §. „A szolgálati idő eltelte előtt, egy hónapi felmondással, a gazda bármikor jogosan megszüntetheti a szerződést:

a) ha a cselédnek nyilvánvalóan nincs elég ereje vagy képessége arra a munkára, amelyre föl van fogadva;

6) ha a cseléd a gazda engedelmével nélkül a gazdaságból figyelmeztetés után is ismételve jogosulatlanul távozik;

7) ha maga a cseléd vagy háznépe perlekedő, veszekedő vagy erkölcstelen magaviselete által a ház vagy a gazdaság rendjét s a békés megtérést, figyelmeztetés után is zavarja, vagy ha a cseléd ivásnak vagy játéknak adja magát.”

Természetesen itt is a gazda határozza meg, hogy a cselédnek nincs elég képessége, vagy a ház rendjét zavarja. A törvény fogalmazása mindenütt szándékosan olyan laza, hogy a földesúrnak elég kibúvója maradjon a törvényesség látszatának megőrzésére. És még arról is gondoskodott a törvényjavaslat, hogy a munkás az igazságtalan elbocsájtás ellen jogorvoslatot ne igen kaphasson.

44. §. „A gazda vagy a cseléd a szerződést a 42. vagy 43. §. alapján felmondással csak úgy bonthatja fel (58. §.), ha e szándékáról azután, hogy a felbontás okául felhozott eset tudomására jutott, a másik felet, az ok közlésével, három nap alatt értesíti. Ha az értesített fél a felbontást jogosnak nem tartja s emiatt panaszt akar tenni, panaszát a hatóságnál az értesítés vételétől számított három nap alatt kell előterjesztenie. Az elsőfokú hatóság határozata ellenében tett felebbezés a határozat végrehajtását nem akadályozza.

47. §. „A gazda vagy a cseléd a szerződést a 45. vagy 46. §. alapján felmondás nélkül csak úgy bonthatja fel (58. §.), ha a másik felet azután, hogy a felbontás okául felhozott eset tudomására jutott, három nap alatt az ok közlése mellett értesíti. Ha az értesített fél a felbontást jogtalanának tartja s e miatt panaszt akar emelni, panaszát az értesítés közlésétől három nap alatt kell a hatóságnál előterjesztenie. A hatóságnál az eljárás megindítását ezen idő alatt a felbontó fél” is kérheti.

Az elsőfokú hatóság határozata ellen beadott felebbezés a határozat végrehajtását nem akadályozza.”

Ugyanezt ismétli a 16. §. is. Vajjon hány cseléd olvassa el s tartja mellénye zsebében ezt a törvényt majd, hogy a 3 nap alatt tudassa a felmondás okát? Ha pedig elmulasztja ezt és mégis távozik, ott a 17. és 58. §. A legtöbbször napi járó földre lakó cseléd hogyan mehet el a szolgabíró székhelyére, hogy a jogtalan felmondás ellen három nap alatt panaszt tehesen? Napokat a cseléd nem lézenghet el, míg bejut a szolgabíró elé! Azután meg a törvény határozottan

megtiltja a gazda engedelme nélkül való távozást a gazdaságból. A 19. §. szerint: „az 57. §. szerint büntetendő kihágást követ el, aki a gazdaságból jogosulatlanul távozik” és a 42. §. b) pontja szerint a jogosulatlan távozás: felmondási ok is.

Ennek a furfanggal megcsinált törvénynek minden szakasza gyilkos hálóként szövődik össze a szerencsétlen cseléd körül. Aki mozdulni mer, akinek panasza, sérelme van: azt kérlelhetetlenül el fogják ítélni évente kétszer-háromszor.

A törvénynek minden szakasza egy-egy pecke a kifizetett csapdának, mely szinte automatikus tökéletességgel fog lecsapni a mozdulni akaró munkásra.

Kiszolgálhatja a törvény a cselédet a lelketlen gazdák embertelen önkényének a felmondással; viszont a cselédnek csak akkor van felmondási joga, ha házasodik, örököl, 15. §., vagy ha gazdája félholtra éheztetti, vagy a csontját töri, 43. §.

VI. Mikor egy magánjogi szerződést az állami s közigazgatási törvény ilyen brutálisan súlyos büntetőjogi szankcióval lát el, föltételezi az ember, hogy a szerződés kötésének formája s a szerződési köteleességek tételes pontossággal vannak felsorolva a törvényben. Aki azonban így vélekedik, az még nem emelkedett fel a Darányi és társai szociális gondolkodásának és emberszeretetének magaslatára! Mert ha a szerződési köteleességek taxatíve volnának felsorolva, akkor kevesebb „alkalom maradna a cselédek kijátszására, Hogy tehát ez a lehetőség megmaradjon, csak annyit mond ki a törvény, hogy:

4. §. „A szolgálati szerződés feltételeit a törvényes korlátok között a felek szabad egyezkedéssel állapítják meg.

A szerződésnek a törvénnyel s más jogszabályokkal ellenkező megállapodásai érvénytelenek.”

5. §. „A szolgálati szerződést írásban is, szóval is meg lehet kötni. A gazda, ha a szerződést szóval kötötték meg, köteles a cseléd kívánatára a megállapodásokról minden cselédnek külön-külön bérlevelet adni.

A törvényhatóság szabályrendeletben elrendelheti, hogy ha a szerződést szóval kötötték meg, a bérlevél kiadása minden esetben kötelező legyen, valamint elrendelheti azt is, hogy a gazda a gazdasági cselédnek a szolgálatba való belépését s a szolgálatból való kilépését a községi előljárásnál (rendőrkapitánynál) nyilvántartás végett bejelentse.

Annak, aki cselédül beszegődött: a szolgálati idő alatt, az elbocsátó bizonyítvány kiadása előtt (40., 42., 43., 53. §), a gazda beleegyezése nélkül útlevelet kiadni nem szabad.”

12. §. „Amennyiben ez a törvény vagy a törvényhatóságnak e törvény alapján alkotott szabályrendeleté ellenkező rendelkezést

nem tartalmaz, a felek jogai s kötelességei tekintetében a magánjogi szabályokat kell alkalmazni.

Amennyiben valamely szerződési megállapodás mibenlétét nem lehet megállapítani, a gazdaság környékén követett szokás irányadó.”

Eddig nem tette szóvá senki, hogy a szerződéskötésnek látszólagos szabadságát biztosítván, a legabszurdabb visszaélést követi el a törvény. A magyar földbirtokos osztály és vármegyei hatóságok embertelenségéről, lelkiösmeretlenségéről, népiirtó gazdálkodásáról, tisztelet a csekély kivételnek, rettenetes lapokat jegyzett föl Grünwald és Acsády. Ilyen önkényesen ide-oda magyarázható szerződések megállapítását erre a földbirtokos osztályra és vak eszközeire, a szolgabírákra bízni: a dolog természete s a történelem tanúsága szerint is vakság. Ez az erőszakos és zsarnokoskodó osztály, jól megszervezett vármegyéivel konfiskálni szokta a népek az országos törvényekben nyíltan biztosított jogait is és Acsády a magyar jobbágyság történetében kimutatja, hogy a püspökök, apátok, földesurak tagadása, félremagyarázása, hamis esküje, ezerféle zsarolása ellen, mindig arra törekedtek a jobbágyok a XIII. század elejétől kezdve, hogy vállalt kötelességeiket taxatív felsorolt úrbérlevelekbe foglaltassák és hogy egyöntetű, az egész országra érvényes úrbéri kötelességeket állapíttassanak meg országos törvénnyel. A magyar nép története s a mai javaslat bizonyítja, hogy ez a törekvésük még máig sem sikerült. A jelen törvényjavaslat sem teszi kötelezővé, hogy a szerződés megállapodásait a gazda köteles legyen akár szerződésben, akár előre nyomatott űrlapokon, bérlevélben kiadni a cselédnek. Sőt ahelyett, hogy azt tenné, még növeli a zavart s a kijátszás lehetőségét azzal, hogy rábízza a törvényhatóságokra, hogy vármegyénként különböző szabályrendeletet alkossanak. Gondoskodnak így róla, hogy az az analfabéta paraszt cseléd, akire egész életét tönkretevő büntetésekkel erőszakolnak rá egy szerződést, melynek minden szakasza tör a paraszt boldogulásának megölésére, aki ezt a törvényt soha el nem olvassa (ugyan hányan olvassák el intelligens emberek-is?) még gyakorlatból, saját kárán sem tanulhatja ki ezt a törvényt, mert ahány vármegye, annyiféle szabályrendelet lesz. Így azután sikerült három kis szakaszban elérni, hogy egyénileg megkötve, a paraszt ne csak Amerikába ki ne szökjék, hanem, hogy mint eddig, egyik megyéből a másikba se merészeljen vándorolni.

Az 5. §-nak az az intézkedése, hogy az elszerződött cselédnek kivándorlásra útlevelet adni tilos, a szabad költözködésnek papíron is olyan jogát semmisíti meg tisztán magánjogi szerződés alapján, melyet, papíron legalább, a jobbágnak már az 1298-iki és azóta számos országos törvény biztosított. Es az 1547: 26. t.-c. törvénybe

iktatja, hogy „a jobbágyok szabadságát vissza kell adni, hogy azoknak, kik nem akarnak valamely, talán keményszívű és kegyetlen úrnak vagy nemesnek uralma alatt élni, szabadságukban álljon máshova költözni. (Acsády i. m. 217. 1.) A magyar jobbágyoknak ezt a jogát konfiskálja az 1907. évi kalodatörvény.

VII. Csinos kis terheket ró a javaslat a cselédek nyakába a kártérítés kötelezettségével is. Így a

20. §. „A cseléd minden kárért, amit a gazdának szándékosan vagy gondatlanságból, vagy a gazda utasításának megszegésével okozott, kártérítéssel tartozik. (35., 50. §.)”

35. §. „A gazda a cselédnek adott előleg, kölcsön, valamint a cseléd által okozott kára erejéig, ha a tartozást a cseléd ki nem elégítette, vagy nem biztosította, a cseléd bérét és egyéb járandóságát, a lakás, tüzelő és az élelmezés kivételével visszatarthatja, köteles azonban követelésének megállapítása végett az eljárást az illetékes hatóság előtt a visszatartás után három nap alatt megindítani. (57. §.)

Másféle követelésének fedezésére a gazdát a cseléddel szemben visszatartási jog nem illeti meg; ez azonban az 50. §. szabályát nem érinti.” (57. §.)

50. §. „Bármely okból szűnt is meg a szolgálati viszony, a cseléd köteles a szolgálatból való kilépés előtt a reá bízott tárgyakról pontosan beszámolni, csak ezután követelheti törvényesen a kijáró bérét.” (57. §.)

A gazda állapítja meg a maga kárát és zálogot is vethet azonnal a cseléd bérére és ingóságára. Az 50. §. pedig arra lesz jó, hogy pompásan megfogalmazott laza szerkezetében lehetővé tegye a gazdának a kijáró bér levonását, sőt további kártérítési jogot és 600 koronáig terjedő büntetést is biztosít még a gazdának. Ha ilyen jogot ad a törvény a cseléd ellen a gazdának, akkor kötelezővé kellene tenni azt is, hogy a cseléd csak hivatalos leltár alapján vegye át a reá bízott tárgyakat. Mert így az új eszközöket a gazda majd a cseléd béréből fogja beszerezni.

VIII. Van még a törvénynek több sérelmes pontja is. Maga az 1. §. sérelmes, mert a kalodatörvény minden súlyos felelősségét kiterjeszti az időszaki, 6—9 hónapra szerződő gazdasági cselédekre, tehát mintegy félmillió emberre is, de viszont ezeket betegség, baleset, halál esetére segélyben nem részesíti, az egyházi, községi adó s tandíj felét ezek helyett nem fizetteti.

Sérelmes a 2. §., mely a cselédkönyvet kötelezővé teszi. Úgynevezett fekete lista készítésére ad alkalmat. Arra való az, hogy ha ember akar lenni a cseléd is, ha nem tűri a pofonokat, ha enni akar, ha nem alázkodik a gazda előtt, csak átír a szomszéd birto-

koshoz, hogy ki kell éhezteni a „parasztot”; a szolgabíró pedig a cselédkönyv kiállítását el is húzhatja-vonhatja tetszés szerint. Sérelmes a 13. §. azon pontja, mely kimondja, hogy „a szerződés megkötése után a gazda a cseléd háziállatait csak akkor köteles befogadni, ha erre nézve megegyeztek és ha a befogadás ellen a gazda állategészségi szempontból hatósági állatorvosi bizonyítvány alapján alapos kifogást nem érvényesíthet.” Ez a rendelkezés egyetlen mellékkeresetétől fosztja meg a cselédet s azonfelül sok perpatvarra is fog okot adni. Mert az állattartás, a disznó és aprójószág a cselédnek okvetlenül szükséges életfentartásához; az állatorvosi bizonyítvány pénzbe kerül. Ha a földesúr akarja, a cseléd meg sem kapja. Ha a gazda cselédjét nem akarja elfogadni s ha ki akar bújni a kártérítés kötelezettsége alól, cselédjét szerződészegésbe kergetheti azzal, hogy a cseléd háziállatait be nem fogadja. A cseléd rendesen ragaszkodik állataihoz, érthető szükség kényszeríti erre és inkább be sem áll, minthogy azokról lemondjon. Ezzel pedig szerződészegővé válik, mert az állatok be nem fogadása nem felmondási ok, ugyanis kimondja a

39. §. „A szerződést a törvényben felsorolt eseteken kívül egyoldalúan nem lehet fölbontani. (17., 48., 58. §.)”

És ha mégis ragaszkodik a cseléd jószágához, a gazda az 57. §. alapján szerződészegésért kiverheti, elítéltheti és kártérítésre kötelezheti.

Különösen sérelmes, mert a jövő nemzedéket szolgáltatja ki a földbirtokos kizsákmányolásának és önkényének, a harmadik szakasz.

Ez így szól:

3. §. „A 12 éven felüli kiskorúnál a szolgálati cselédkönyv előmutatásával történt beszegődés a gazdára nézve azt a jogi vélelmet állapítja meg, hogy a beszegődés a törvényes képviselő beleegyezésével történt. A kiskorú cseléd tizennyolc éves koráig a gazda házi fegyelme alatt áll.”

Mit kell érteni a házi fegyelem alatt, megmondja a 46. §. b) pontja: „ha a gazda a házi fegyelem alatt nem álló cselédet tetteleg bántalmazza vagy bánásmódjával a cseléd életét, egészségét s testi biztonságát veszélyezteti, az a tizennyolc éven felüli cseléd eltávozhat”.

Az indokolás szerint azért hozta ezt a törvényt a kisemberek s árvák apja, mert „elvégre a tizenkét éven aluli kiskorú egyén testi alkata az állandó s folytonos munkát csak fejlődésének rovására bírhatja meg és azért elemi kötelessége a törvényhozásnak a jövő nemzedék testi fejlődésének is minden előfeltételét biztosítani”. Amiből következik, hogy agrárius gondolkodás szerint, a tizenkét éven felüli gyermek már, — a mostani nagy munkás hiány idején, — elég erős arra, hogy engedelmes legyen napi 16—18 órán át a birtokosnak. Ez a nagy gondos-

kodás, ha komolyan a jövő nemzedék testi fejlődését védené, a korhatárt felemelné legalább 14 évre s kötelezné a gazdát, hogy a 14—20 éves cselédet 7—8 óránál tovább dolgoztatni tilos, megszabná pontosan a vasárnapi s egy köznapi délután munkaszünetét. Ehelyett azonban az indokolás még a 12 éves korhatárt is lejjebb szállítja, midőn az iskola-kötelesekről azt mondja: „különböző időszerű munkára (pásztorkodás, burgonyaszedés, kukoricatörés, szántás-vetésnél ostoros) alkalmazható lesz ezután is a 12 éven alóli kiskorú, csak az állandó cselédi foglalkozást tiltja a törvény.”

Ez az egyetlen törvényszakasz, — a statisztika szerint, — legalább is 200.000 tizenkét-tizenhat éves gyermeket bíz a földesúri lelketlenség, pofozás, botozás, éheztetés önkényére. Így védik feudális Magyarországon a jövő nemzedékének erejét, egészségét!

Jogfosztást tartalmaz a 40. §. is, mikor megállapítja, hogy

40. §. „A szolgálati szerződés a meghatározott szolgálati idő elteltével megszűnik; az éves szerződést azonban, ha két hónappal előbb egyik fél sem nyilatkoztatja ki azt, hogy a szerződést nem akarja meghosszabbítani, ugyanazon feltételekkel még egy évre meghosszabbítotttnak kell tekinteni.”

Ez az automatikus meghosszabbítás eddig nem volt így szokásban. Ha a szerződés letelt és a gazda meg akarta tartani cselédjét, a szerződés letelte után alkudott meg vele újólá. Ez a szakasz is sok visszaélés okozója lesz, mert a gazda presszionálni fogja cselédjét. Valami csekély ürügy miatt elítélteti ugyanis a cselédet az 57. és 58. §. alapján és a büntetés végrehajtását felfüggeszteti; mikor azután a cseléd menni akar, presszionálja majd a felfüggesztett ítélettel a cselédet a maradásra.

Brutalitásával kirí még ebből a törvényjavaslatból is, a 33. és 19. §.

33. §. „A gazda a cselédet, ha kötelessége ellen vét, mint háznépének tagját megdorgálhatja; kifejezések, amelyek a család és a háznép keretén kívül más személyek között sértőknek tekinthetnek, a gazda irányában nem támaszthatják azt a vélelmét, hogy a cselédet becsületében érinteni szándékozott volna. A gazda a cseléddel szemben, ha ez kötelessége ellen vét, három nap alatt rendbírságot is alkalmazhat, de a rendbírság esetenként nem lehet több egy koronánál. Egy év alatt összesen tíz koronánál többet levonni nem szabad. (57. §.) A cseléd, ha a rendbírságot igazságtalannak tartja, a hatóságnál három nap alatt panaszt tehet. Az elsőfokú hatóság határozata ellen felelbezésnek nincsen helye.”

Ez a törvényszakasz magyarázza önmagát. Visszaállítja új alakban, a régi úriszékelt, de úgy, hogy annak bírságotlasi jogát a szolgabíró helyett a földesúrra bizza. Valószínűleg abból a szuppozícióból indult ki, hogy a különbség a kettő közt úgy sem sok, most legalább a gazda *stante*

pede, statarialiter intézheti el bajait a cseléddel. Ha a gazda rosszul aludt, a feleségével összekoccant, ha keveset vagy sokat ivott, joga van haragját, veszekedő kedvét, finnyásságát a cseléddel éreztetni. Leszidja, lemocskolja „erőteljes kifejezésekkel”, amikre az önérzetes béres vasvillát szokott ragadni s azzal felel a becsületében gázolónak. A gazda mocskolódása ellen azonban védelem nincs, a törvény a gazdának erre intézményes szabadalmat biztosított és kimondotta, hogy az éves gazdasági munkásnak becsülete nincs, mert „a cseléd megdorgálásáért a gazda ellen bűnvádi eljárást indítani lehetetlenség!”

A munkást nem tekinti a törvény embernek, a gazdasági munkás csak kétlábú igás barom, melynek, ha becsülete nincs, emberi szükségletei sem lehetnek. Azért ennek a felfogásnak megfelelően is kezeli, mikor kijelenti a 19. §-ban, hogy

19. §. A cselédnek nincs joga a gazda beleegyezése nélkül
1. a munkát mással végeztetni; 2. a gazdaságból eltávozni; 3.
a megengedett időn túl elmaradni; 4. lakásába családjához nem tartozó személyt, ha csak ideiglenesen is, befogadni. (57. §.)”

A törvényjavaslatnak valóságos gyöngye ez a klasszikus kis szakasz. Milyen erőteljes rövideggyel, mily klasszikus szabatossággal tudja itt, — mikor a gazda önkényét, teljes rendelkezési jogát kell a cselédre biztosítani — meghatározni, hogy a cseléd nemcsak a maga munkaerejét adta el, mikor a gazdával éves szerződést kötött, hanem eladta a testét is. A gazdának csak az a hús kell, amit vásáron vett, ez a megvett eleven hús a majorból el nem távozhat, ha élete vagy a maga és családja egész jövője függ is egy napi távollététől, el nem távozhat, még akkor sem, ha maga helyett helyetttest fogad, mert a törvény szerint a cselédnek nincs joga a munkát mással végeztetni. Ha esetleg távozik és helyetttest hagy a cseléd a munka elvégzésére, a szerződést megszegi és az 58. §. szerint 30 napi fogsággal és 600 koronáig terjedő büntetéssel sújtható. Ha a gazda mégis humánus volt s elengedte a cselédet 1—2 órára valami dolga elvégzésére, de ha a cseléd nem tud a kiszabott időre visszatérni, akkor is szerződésszegést követ el s a gazdának joga van a 42. §. b) pontja szerint a felmondásra. Megkoronázza a szakaszt az a rendelkezés, mely a „cseléd családjához nem tartozó személynek, a cseléd lakásába való ideiglenes befogadását is tiltja. Jogot ad ez a szakasz arra, hogy pl. ha az esetleg beteg cselédet testvére meglátogatja egy órára vagy hírt visz a majorba internált s a világtól teljesen elzárt cselédnek ismerőse: ezért a gazda cselédjét mint szerződésszegőt perbe fogja s elítéltesse az 57. §. alapján!

Ekkora megkötöttséget és rabságot még a jobbágyi törvények sem, legalább papíron nem, mertek statuálni!

De még ezzel sem elégedett meg a szeretet sugallata által inspirált törvényhozó. Gondoskodni kellett arról is, hogy a távozó cseléd jövőjét is tönkretehesse a földesúr. Az 50. §-ban kimondotta:

50. §. „Bármely okból szűnt is meg a szolgálati viszony, a cseléd köteles a szolgálatból való kilépés előtt a reá bízott tárgyakról pontosan beszámolni, csak azután követelheti törvényesen a kijáró bérét. (57. §.)”;

és szankciót adott ennek a rendelkezésnek a 63. §-ban, mely így szól:

63. §. „Az egyénekenként háromszáz koronát meghaladó kártérítés iránti ügyek elbírálása a királyi bíróságok hatáskörébe tartozik.”

Az a szolgabíró, akinek a földesúr választása adja a hivatalt, aki fölfogásban, politikájában, társadalmi érdekeiben teljesen azonos a földbirtokossal: 300 korona kártérítést kiróhat arra a szerencsétlen cselédre, kinek évi pénzfizetése 100—200 korona közt váltakozik! És ez ellen az ítélet ellen felebbezés sincs, a szolgabíró körmére tehát nem lehet rákoppintani sem!

Nem hagyhatjuk említés nélkül a javaslatnak még két humánus intézkedését; az ítélet feltételes felfüggesztéséről és a törvényhatóságok törvényalkotási jogáról szólnak ezek. Kimondja a hatvanadik szakasz a következőket:

60. §. „Az ezen törvény 57. §-a alapján megállapított büntetés végrehajtását a hatóság a szolgálati viszony megszűntéig elhalaszthatja; ha pedig a szolgálati viszony ideje alatt a gazdát, illetőleg a cselédet ezen törvénybe ütköző újabb kihágás miatt nem büntetik, a büntetés végrehajtását a hatóság indokolt esetben mellőzheti akkor, ha ez a közérdekkel nem ellenkezik.

Az esetben, ha a gazda kész az 58. §. c) pontja szerint elítélt s a szerződés teljesítésére már hajlandó cselédet elfogadni, nemkülönben, ha a cseléd kész az 58. §. c) pontja alapján elítélt és a szerződés teljesítésére már hajlandó gazdának szolgálatába lépni, a gazda és a cseléd együttes kérelmére, a hatóság által a körülmények mérlegelésével a kihágási eljárás, illetőleg az ítélet végrehajtása felfüggesztendő; ha pedig a szolgálati viszony megszűntéig a gazdát, illetőleg a cselédet ezen törvény 58. §. c) pontjába ütköző újabb kihágás miatt nem büntetik, a felfüggesztett eljárás megszüntetendő, illetőleg a megállapított büntetés végrehajtása mellőzendő.

61. §. „Ha az elítélt a jogerősen megállapított pénzbüntetést 48 óra alatt meg nem fizeti, az ítéletben ez esetre megállapított szabadságvesztést, a 60. §. esetét kivéve, azonnal végre lehet hajtani.” (V. ö. 56. §. 1879: XL. t.-c.)

A törvényhatóságok törvényhozó jogát biztosító két szakasz pedig így szól:

12. §. „Amennyiben ez a törvény vagy a törvényhatóságnak e törvény alapján alkotott szabályrendelete ellenkező rendelkezést nem tartalmaz, a felek jogai s kötelességei tekintetében a magánjogi szabályokat kell alkalmazni.

66. §. „A törvényhatóságok felhatalmaztatnak, hogy a gazda és a cseléd közötti jogviszonyoknak a jelen törvényben nem érintett s a helyi viszonyoknál fogva fontos részeire a gazdasági egyesület s a mezőgazdasági bizottság véleményének meghallgatásával szabályrendeletet alkossanak.”

Az előbb idézett szakaszok tárgyalásakor Darányi azt mondotta: „Az a vád, mintha a javaslat intézkedései a civilizációval, vagy a liberalizmussal ellenkeznének, merőben alaptalan.” Erre a vakmerő tagadásra csak a múltból vett példák adhatnak cáfolatot. Az 1391. és 1397. évi országgyűlések országos törvényben szabályozták a jobbágság helyváltoztatási jogát. Olyan jogokat biztosítottak a földesurak az idézett törvényekben a munkásnéppel szemben, amelyek lehetővé tették, hogy a „felbújtó, lazító” gazdasági munkást koholt bűntény alapján elítélhették tetszés szerint. *A magyar jobbágság történetének* írója (139. lap) azt jegyzi meg a nemesség 1391. évi jogaira: „Olyan hatalmat adott ez a jog a földesúrnak, mellyel kénye-kedve szerint kijátszhatta, megíúsíthatta a szabad költözés jogát. Meg is tette a legkülönbözőbb ürügyek alatt. Néha egyszerűen ráfogta a jobbágyra, hogy valami régibb „bűntényéért” még nem lakolt s addig el sem bocsájtotta, míg a büntetést le nem ülte. Máskor a legkülönbözőbb vétségekkel vádolta s el is ítélte, vagy bírságokkal sújtotta s nem bocsájtotta el mindaddig, míg a bírságpénzt le nem fizette. Az ilyen fogásokkal a földesúr rendszeren elérte célját, magáhozláncolta a jobbágyot, ki inkább nem gyakorolta költözési jogát, mert addig, míg telkén maradt, a földesúr nem vette meg rajta a bírságot, nem fenýítette s mindazzal csak akkor állott elő, mikor a jobbágy újra költözési szándékokat kezdett táplálni.” Felvetem a kérdést vajjon a 60. §. feltételes elítélése nem adja-e meg — *mutatis mutandis* — modernebb formában a munkásnép üldözésére, hamis ürügyek alatt hozott ítéletek feltételes felfüggesztésére, a bírság, börtön elhalasztására: s ezzel a béremelés és helyváltoztatás lehetőségének meggátlására a jogot a gazdának? Ezt tagadni, azt hiszem, aligha lehet. (Az sem változtat ezen a tényen, ha a törvényhozás esetleg törli ezt a szakaszt).

Amaz 1391-iki törvényben biztosított jogot pedig: pallosjognak nevezi a történelem!

Azt mondotta a magyar földműves nép legnagyobb barátja, az új Verbőczy, hogy az ő törvénye nem ellenkezik a haladással és civili-

zációval. — Acsády Ignác (i. m. 127. lap) kimutatja, hogy „Nagy Lajos királyunk az 1351: 18. t.-c.-ben már azt mondja ki, hogy azon a címen, mintha régebben valami büntettet követtek volna el, melyért még nem lakoltak, a jobbágyokat sem személyökben, sem vagyónukban akadályoztatni, letiltani és letartóztatni nem szabad.” És az 1486:39. t.-c. ötödik kikezdése kimondja, hogy „senki se merje a költözni akaró jobbágyot hatalmasul (vagyis önkényesen) és az ország szokásai ellenére valamely kigondolt ármánnyal, gonoszlelkű zaklatással vagy valamely kieszelt szokatlan dologgal visszatartani úgy, hogy szegényeknek szabadságukban legyen, akár helyben maradni, akár eltávozni” (Acsády i. m. 163. lap). Ezekkel az idézetekkel nem akarjuk azt állítani, mintha a jobbágyoknak a XIV. században valami nagy szabadságuk lett volna.

Idézeteink azonban azt kétségtelenül bizonyítják, hogy az állam törvényhozása nem állt a jobbágyüldözés, hanem a jobbágyvédelem álláspontján. Bátran állítom, a magyar állam idézett törvényei, papíron legalább, emberségesebbek és liberálisabbak voltak a XIII—XV. században a földművesnéppel szemben, mint Darányi mostani javaslata. Darányi a XVI. század Verböczyjének munkásgyűlölő, megtorlásért, bosszúért lihegő és elnyomó politikáját tette törvényhozási politikává az 1898:11. t.-c.-kel és mostani javaslatával.

Ma ismét az állam és a közigazgatás egész apparátusa és agresszív hatalma áll a földbirtokosok mögött: a munkásnép elnyomására.

Nehogy túlzásnak lássék állításom, bizonyítok is. A javaslat 12. és 66. §-a kimondja, hogy a tárgyalás alatt levő javaslat országos rendelkezése hatályon kívül helyezhető és helyettesíthető a vármegye által alkotott szabályrendeletekkel épen azokban az esetekben, melyekben a munkásnép bérére vonatkozó szerződési megállapodásokat kellene félre nem érthető, el nem magyarázható pontossággal, taxatív felsorolni. Hogy mennyire a haladás ellen való és mennyire veszedelmes privilégium ez, azt a magyar törvényhozás emberséges gondolkodású elemei már a XIII. és XIV. században világosan felismerték, sőt nemcsak felismerték, de kiküszöbölését, korlátozását is többször megkísérelték. Az úrbéri kötelezettségek és költözési jog meghatározását igyekeztek a vármegye s a földesúr önkénye alól kivenni és országosan kötelező, egyöntetű törvény oltalma alá helyezni. „A magyar jobbágyság történetében” (115. lap) olvassuk, hogy Róbert Károly 1312. után visszaszerezte az államnak azt a jogot az Árpádok pártvillongásai alatt elhatalmasodott földesuraktól és vármegyéktől, hogy a vármegyei és földesúri szabályozás helyett, az

állam egyöntetűen és országszerte szabályozhassa a munkásnép helyváltoztatási szabadságát.

A vármegyei és földesúri szabályrendeletek helyett I. Károly országos törvény oltalma alá helyezte a munkásnép helyváltoztatási jogának miként való gyakorlását és az úrbéri kötelezettségek mikénti teljesítését. Ezt a törvényt természetesen igyekezett kijátszani mindenki, kinek érdekét sértette. Ez azonban nem változtatja meg azt a tényt, hogy az államhatalom síkra szállt a munkásnépet elnyomni törekvő földesurak ellen a jobbágy nép érdekében s az állam a jobbágyok védelmének és helyváltoztatási szabadságának biztosítása szempontjával alkotta gazdasági törvényeit és a törvényekkel a gyakorlatban is — a királyi hatalom s tekintély egész súlyával védte — a munkásnép szerződési és költözési szabadságát.

Az 1907. évi javaslat 12. és 66. §-a biztosítja azt a kiváltságot a földesúri famíliák szervezetének: a vármegyének (melyet, mint láttuk, az 1312. utáni törvény megsemmisített), hogy az országos törvényhatályát éppen a szerződési formák és feltételek megállapításánál érvénytelenné tehessék: a saját érdekeik szerint alkotott törvényhatósági szabályrendeletekkel!

Ha ez a rendelkezés sem ellensége a haladásnak s a munkásnépnek, akkor a munkásnép érdekében való tettek deklarálhatja Darányi a Verbőczy 1514:14. t.-c.-ét is, mely az egész parasztságot kiirtandónak hirdeti.

Általában elmondható, úrrá lett a magyar birtokososztályban — kevés emberséges birtokos kivételével — a Verbőczy szelleme újólag. És ezt a bosszúálló, elnyomó szellemet törvényes formákba öltöztette az új Verbőczy, a magyar dolgos parasztnak amaz után ez a második halálos ellensége. Az 1514. és 1898:11. és 1907. évi törvényeknek hatásai is azonosak, a földműves nép irtózatossá elnyomása, nyomora és tömeges kiszökődése, menekülése az országból. Ez a mai törvényjavaslat azzal a céllal van ügyes furfanggal összetákolva, hogy

1. megkösse, a mozdulás lehetősége nélkül, a másfél millió tényleges szolgálatban levő gazdasági cselédet és megkösse ezek egy millió leiekre rúgó családtagjait.

2. Lehetetlenné akarja tenni ez a javaslat a gazdasági cselédek minden szervezkedését, felvilágosítását, ezért tiltotta ki a 19. §. a család lakásából a „családhoz nem tartozókat”, ezért mondja ki a 19. §., a 42. §., az 57. és 58. §., hogy 600 korona büntetés terhe és kártérítés kötelezettsége mellett „eltávozni a majorból tilos”.

3. Lehetetlenné akar tenni ez a javaslat minden szervezett béremelési mozgalmat és még a békés követelést is az 58. §. c) pontja szerint bünteti.

4. Lehetetlenné akar tenni minden sztrájkot.

Úgy működik ez a törvényjavaslat, mint egy, a modern mechanika automatikus precizitásával megszerkesztett óriási és sokágú hurok. A 70 hurok, azaz törvényszakasz, a gazdasági cseléd nyakára, kezére, lábára és összes kerestetére, összes vagyonára van illesztve, a hurkok vége központositva a földesúr és szolgálója: a szolgabíró kezébe van adva. Ha a cseléd nem hódol a földesúr akaratának, akkor megnyomja a központban annak a huroknak a gombját, amellyel a cselédnek kezét vagy lábát akarja megkötni. Ha a munkásember mozog, rúg és kapál s a hurok lerázását kísérti meg: „maga rontja a helyzetét”, mert mozgásba hozza az automatikus szerkezetnek összes hurkait, mígnem teljesen összetörve megadja magát, vagy romlásba rohan! Nehogy ezt sántító hasonlatnak mondja valaki, mindjárt ki is próbálhatjuk a hurkot, hogyan működik, ha egy „felbújtó, izgató, szervező” gazdasági cseléd elítéléséről van szó, ki a csekély bér ellen mozogni merészel. Az 57. és 58. §. szerint „az a cseléd, aki a szerződés lejáratá előtt a kötelesség teljesítését maga abba hagyja, vagy aki a cselédek kötelességeik megszegésére ösztönzi, 30 napi fogsággal és 600 koronáig terjedő büntetéssel sújtandó.” Az „izgatáson kapott cselédet” a gazda elítéli a 64. §. szerint soron kívül, a szolgabíróval, felebbezés esetén az ítéletet ugyancsak soron kívül a 62. §. szerint némi enyhítéssel (29 nap és 590 korona) az alispánnal helybenhagyatja. A 16., 17., 36., 44. §. szerint „az ítélet végrehajtását a felebbezés nem akadályozhatja meg”, tehát az ítélet a felbújtó és izgató személyére végrehajtatik, vagy a 60. §. értelmében feltételesen, „indokolt esetekben és ha a közérdekekkel nem ellenkezik, a körülmények mérlegelésével” felfüggesztetik a szolgálati idő leteltéig. A lecsukatás 30 napig és a 600 koronának a 61. §. szerint 48 órai meg nem fizetése esetén az 56. §. szerint kirótt további 180 napi fogság leülésével vagy feltételes elengedésével azonban: a cselédre kirótt anyagi felelősség kérdése még elintézve nincs. Mert az 50. §. szerint „a cselédre bízott tárgyakról a szolgálat megszűnéskor beszámolni tartozik”. Ha a gazda úgy találja, hogy a cseléd „be nem számolt”, mielőtt a cseléd bérét kiadná, 57. §., vagy ha egyéb kárt konstatál a 45. §. értelmében: akkor a szolgabíróval elítéli a gazda a javaslat 63. §-a értelmében 300 koronáig terjedhető kártérítésre. A szolgabíró a 16., 17., 35., 44. §§-ok értelmében az ítéletet, a cseléd felebbezésére való tekintet nélkül, azonnal végrehajtja, a gazda lefogja a cseléd bérét az 50. §. értelmében és zálogot vet a cseléd vagyonára a 35. §. által biztosított joga szerint.

Ugyanilyen automatikusan kapcsolódnak a §§-ok egymásba, ha pl. a cseléd a meghatározott időben be nem áll. Akkor a 17. §. szerint csendőrrel előállítható; ha a szolgálatot azonnal meg nem kezdi, az 58. §. alapján 30 napra és 600 koronára elítélhető, továbbá „elítélendő a gazda kárának megtérítésére és a hatóság költségei megfizetésére”. A cseléd felebbezése az ítélet végrehajtását (16. és 35. §.) nem gátolja.

Ez az eset ismétlődik mindannyiszor, valahányszor a cseléd, a 18. §. szerint nem teljesíti azt a munkát, amire nem szerződött, ha nem dolgozik két cseléd helyett; ha nem végzi minden vasárnap a „sürgős munkát” (39. §.); ha „indokolatlanul távozik a majorból, vagy lakásába, ha csak ideiglenesen is, családjához nem tartozó egyént befogad, 19. §; vagy ha a 45. §. b) pontja szerint: „cselédi alkalmaztatásának természetével merőben ellenkező, szándékosan sértő magatartást tanúsít”: mindannyiszor elítélhető az 57. és 58. §-ai szerint 30 napra és 600 koronára, azonfelül a 20., 49., 50. és 63. §§-ok szerint 300 koronáig azonnal fizetendő kártérítésre és a 35. §. szerint a gazda visszatarthatja a cseléd egész fizetését s zálogot vehet egész vagyónára. Az ítéletet mindig a szolgabíró hozza s a felebbezés az alispánhoz nem gátolhatja meg az ítélet végrehajtását.

Azzal sem védhető ez a javaslat, hogy a szigorú büntetést csak kivételesen fogja alkalmazni, hiszen az indokolás (19. lap) különösen kiemeli, hogy „nem valami elméleti, bürokratikus csinálmányt tervez, hanem a mi viszonyainknak megfelelő szabályzatot, melynek rendelkezései nem fognak papiroson maradni”.

Ez a „gyakorlati” törvénytervezet, kimondom nyíltan, zsarolási jogot konstruált a gazdák számára, mellyel a nincsetlen munkásnép egyetlen vagyonát, sanyarú életének egyetlen fentartóját: munkaerejét zsákmányolhatja ki. S a vagyonos osztály zsarolását a vagyontalanon: az államhatalom oltalma alá helyezi. A modern magyar állam olyan védelmet nyújt a „gyöngge” ezerholdasoknak, az „erős” munkásnép ellen, hogy anyagi felelősség kötelekeivel láncolja a munkást ura birtokához.

Ennek a törvénynek tervezői, elfogadói, sürgetői feledik a történelemnek azt a nagy tanulságát, hogy az elnyomottak, leigázottak száma és sorsuk kétségbeejtő volta mindig hű tükre volt s marad az uralkodó osztályok romlottságának. Ezzel a törvénytervezettel megsemmisítik azokat a feltételeket, melyek közt a munkás tisztességesen megélhet. Ez a törvénytervezet — rettenetes elgondolni is — harmadfél millió embert foszt meg a védekezés lehetőségétől.

Ez a törvénytervezet sárba tiporja az emberi önérzetet és megfosztja a munkást becsületétől, mikor kimondja a 33. §-ban, hogy a gazda sértő kifejezések használatára törvényes szabadalmat kap s azok miatt a cseléd „bűnvádi eljárást nem indíthat a gazda ellen”. Ez a törvénytervezet megfosztja a másfélmillió éves gazdasági cselédet a saját testével való rendelkezés szabadságától a szolgálat idejére, elkozza a cseléd egyéni szabadságát brutális önkénnyel s örök rabságra internálja a majorok piszkos, bűzös, szűk ólaiba a 19. §. rendelkezéseivel. Ugyancsak ez a szakasz s az idézett 57., 58. §§. megfosztják a munkást az önművelődésnek alkalmától is, jogától is; megfosztják a szervezkedés jogától, a béremelésre, a nagyobb gazdasági jólétre való törekvés jogától. Kiszolgáltatja a cselédet a gazda önkényének, szeszélyének, büntetési és kegyelmezési hatalmának. A gazda hangulata szerint teheti tönkre a szerződészegésért kirótt büntetéssel és kártérítéssel a szerencsétlen cselédet vagy engedheti futni a szegény embert. Viszont a gazda ellen biztosított jogai a cselédnek csak fiktív jogok. Azért adja e fiktív jogokat a nagyképu és alattomos törvényhozó, hogy az igazságosság látszatával s az ő szájában a hazug emberszeretet jelszavaival a munkásnépet s az emberies gondolkodású polgárságot elhallgattassa. A szerződés megkötésének formai megállapítása, a munkás terménybeli járandóságának, élelmének, pihenésének, munkaidejének, lakásának, tűzrevalójának, betegségének szabályozása mind az „illető vidék szokására, a szolgabíróra s a vármegyére” van bízva. Mindezt a munkásság érdekében a törvénytervezet nem állapítja meg becsületes, tételes felsorolással a gazdával szemben és így a gazdák összes visszaélései, miket ezer év óta uzoválnak, orvosolatlanul maradnak. Csak a munkásnép rabsága lesz nagyobb, a munkásnép elnyomottsága elbirtatlanabb!

Az eredménye az lesz ennek a törvénynek, hogy alig akad cseléd, akit 2—3 év alatt súlyosan el nem ítélték különféle címeken, 100—200 koronás bérek mellett, horribilis pénzbüntetésre és kártérítésre. Amint pedig azt tapasztalja a munkás, hogy az állam, a vármegye, a szolgabíró, a csendőr, rendőr, gazda együttesen összefogott az ő boldogulásának meggátlására, tömegesen fog kiszökdödni oda, ahol legalább úgy bánnak vele, mint emberrel s nem mint igás barommal. Az 1514-iki Verböczy-törvények után, elnéptelenedett az ország teljesen a XVI—XVII. században. Épen így fog elnéptelenedni a latifundiumok népirtó garázdálkodása és a Darányi barbár törvényei, a hatóság üldözései következtében a XX. században.

Nincs ebben a törvénytervezetben egyetlen modern szellemű, a munkásnépet hathatósan védő ép szakasz. Vissza kell azt vonni. Típusa

ez a feudális osztálytörvénynek, amelyet a középkorban, a jobbágyság teljes erőtlensége s a feudalizmus mindenható uralma idején lehetett hozni. Eklatáns bizonyítéka ez a javaslat annak, hogy a mai korhadtt osztályuramtól nem várhatunk bátor koncepciójú, messzetalátó, a néptömegek gazdasági, szociális érdekeit ápoló, a nép és az állam jövőjét szolgáló politikát. Ez a korhadtt, feudális uralom s eszköze, a parlament, hasonlóan a minden emberi méltóságából és jó tulajdonságaiból kikopott vén uzsoráshoz, csupán a maga telhetetlen kapzsiságának kielégítésére, vagyoni és hatalmi monopóliumának megoltalmazására gondol. Azt hiszi vakon, hogy a fák az égig nőnek s a modern gúnyába bujtatott jobbágyság örökösen fentarthatja a kifoltozott feudalizmus lehetetlenné vált gazdasági, politikai uralmát. Hasztalan az urak minden törekvése! Hasztalan a Darányi képmutatása és pusztító vakmerősége! A feudalizmus még Magyarországon is kiélt rendszer; feloszló hullá csupán, mely mindent megmérgez, ami közelébe jut.

Nem kell népünknek semmi az urak szociális jóindulatából! Nem a lehulló szociális morzsákat, hanem az összes szociális jogokat követeli már ez a nép. Azért az urak erőlködéseit kineveti, jóindulatukat rettegi és gyűlöli, alattomoságukat, immorális törvényalkotásaikat megveti a gondolkodó nép! Ez a törvényjavaslat csak fokozott erő kifejtésére buzdítja a népet amaz egyetlen követelésének hangoztatásában: adjátok meg az általános titkos választójogot!

Adjátok vissza a nép elrablott jogát s majd gondoskodik maga a nép, az egész ország érdekeit átfogó, a milliók sorsát javító, milliókat anyagilag, társadalmilag fölemelő, bátor és nagy vágású politikával: az egész nemzet jövőjéről.

* * *

Dolgozatom kiszedve volt már, midőn a kormány hivatalosan közzétette rövid és szűkszavú értesítését azokról a módosításokról, melyeket a képviselőház földművelési bizottsága a javaslaton tett. Az értesítés nagyon röviden emlékezik meg a megejtett változtatások néhányáról csupán, pedig a *Budapesti Hírlap* (1907. ápr. 25. sz.) híradása szerint „a 70 szakaszból álló javaslat ellen több száz módosítást adtak be”. A közzétett „enyhítések” azonban nem érintetik a javaslatról előadott bírálatom lényegét. Én a hivatalosan kiadott törvényjavaslatot bíráltam és ez a javaslat és bírálata is mint kortörténeti dokumentum nem vesztí el jelentőségét még akkor sem, ha azt a magyar közvélemény váratlanul erős ellenállása következtében, a feudális nagybirtokosok kész szolgája: a kormány és a képviselőház visszavonná is. A megejtett módosítások érdemeiről addig nem mondhatok végleges ítéletet, míg az új szöveg végleges

formájában ismét közzétéve nincs. Mert Darányi érti a maga dolgát, jól tudja, hogy látszólagos engedményekkel a szalmatüzű magyart el lehet hallgattatni, hogy azután sunyi ravaszsággal más helyre csempéssze be a legsúlyosabb intézkedéseket.

A javaslaton ejtett változások, amennyire a lapokból értesülhettem, a következők: A 17. §-nál meghagyta a bizottság a cseléd karhatalommal való előállítását. A 18. §-nál Buday B. módosítását, hogy „a cseléd tartozik a beteg vagy távollevő cselédet helyettesíteni s átmenetileg a gazdasági munkát végezni”, elfogadták. Ez rosszabbá tette a javaslatot azzal, hogy most az arató munkás helyettesítését is kötelezőleg rója ki a cselédre. A 28. §-nál módosítás történt: 1. „A 200 koronánál kevesebb adót fizető gazdák levonják a cseléd béréből a gyógyszerek árát”; 2. „a betegséget színlelő cseléd megfizesse az általa okozott költségeket”; 3. „a gazda a cseléd temetkezési költségéhez a felnőtteknél 20 koronával, kiskorúaknál 10 koronával” köteles járulni. Ez a három módosítás rosszabbodást jelent a cseléd kárára, javítást a gazda javára, mert a javaslat eredeti szövege: 1. Az egész gyógykezelési költséget, a gazdára róttá 45 napig, kivéve a cseléd hibája által okozott betegség esetén, míg a módosítás szerint a kisgazdák a gyógyszer árának felét levonhatják a cseléd béréből; 2. a nagy gazdák új kibúvót kaptak a gyógyítási költségek lerázására a „betegséget színlelő” kártérítési kötelezettségének beiktatásával; 3. a temetkezési költségnek is felét róttá ki a javaslat a gazdákra, a módosítás már kevesebbet ad. A 33. §-nál a gazdának 10 koronáig terjedhető rendbírságolási jogát törölte a bizottság. Ez enyhítés. Súlyosbítást jelent azonban: a becsületsértő kifejezések, piszkolódások törvényes szabadalmazása és fentartása után, annak törvény beiktatása, hogy „a cseléd a megdorgálásért bünvádi eljárást ne indíthasson”. Ezzel kodifikálva van nyíltan s még erősebben: a munkás becstelensége s az úri becsület szuperioritása. A 42. §. kimondja, hogy „a hanyagságból okozott kár esetén is legyen egy havi felmondásnak helye”; továbbá, hogy „az állatok kínzása felmondási ok”. A 43. §-nál a módosítás annyi, hogy „a cseléd egy havi felmondással távozhat, ha a gazdát a cseléd sérelmére elkövetett kihágás miatt egy ízben elítélték”. A 45. §. módosítása kimondja, hogy „a gazda az ellene izgató, lazító, fenyegető cselédet azonnal elbocsájthassa”. A 49. §. a kártérítés kötelezettségét „a sztrájk és a hamis cselédkönyv használata” esetére mondja ki. Az 57. §-nál tett enyhítés mértékéről nem adott tiszta képet a tudósítás. A módosítás szerint az első alkalommal kihágást elkövető, cselédre 100 koronáig, illetőleg 50 koronáig terjedő büntetés szabható ki, a javaslatban tervezett 200 korona helyett. Az

ismétlés esetén való büntetés elmaradt. A sztrájkra felbújtók, sztrájk-szervezők büntetése azonban maradt 30 nap és 600 korona. Ezzel a szakasz elején tett enyhítés értékét is leszállítja a javaslat, mert ezután is a gazda határozza meg, ki a felbújtó. Az 58. §. eredeti 30 nap és 600 korona büntetése is megmaradt arra a cselédre, aki „szolgálatba nem áll vagy a szolgálatból jogtalanul kilép”. És ez a tény azt jelenti, hogy majd az 58. §-t fogják alkalmazni kihágás esetén gyakrabban és nem az 57. §-t. A 60. §-ból a gazda kérelmétől függő feltételes elítélést törölték. Ez méltánylandó enyhítés. De mindjárt ellensúlyozta ezt a bizottság a 61. §-nál, hol kitörölte azt, hogy „a rossz élelmezést adó és a helykeresésre időt nem engedő gazda ellen hivatalból indíttassék meg az eljárás”. Tehát a cseléd nem kérheti a gazda megbüntetését a rossz élelmezés miatt és amiatt, ha hely nélkül kénytelen maradni. A 63. §-nál a közigazgatási hatóság kártérítési jogának megállapítását 100 koronára korlátozta. Ez is méltánylandó enyhítés. A javaslaton tett változtatások értékét az agresszív nagybirtokosok lapja (a *Budapesti Hírlap* 1907. április 25.) úgy összegezi, hogy „Darányi konciliáns volt a cselédekkel szemben (?), megingathatatlan maradt a szerződés védelmében, az izgatok és fölbújtók ellen való szigorúságban, de engedett a büntetőjogi megtorlásban. Így tehát a cselédvédő intézkedések mind megmaradtak, (?) a gazdák helyzete néhány módosítás folytán, mint a községi egyházi adók megfizetésének törlése s a kártérítési kötelezettség mérséklése és több efféle, javult”.

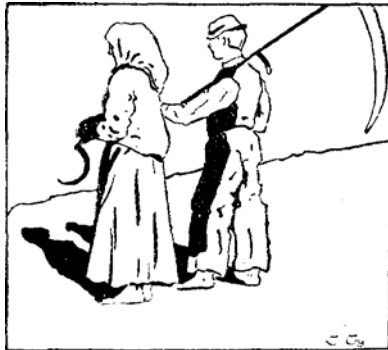
A cselédek javára 4 enyhítő módosítás történt hát a javaslaton: a 33. §. 10 koronáig emelkedő rendbírságának megszüntetése; az 57. §. elsőfokú kihágási büntetése mérséklése s a másodfokon elengedése; a 60. §-nál a feltételesen felfüggesztett ítélet kihagyása; a 63. §-nál a szolgabírói önkénynek, a cseléd kártérítésénél való korlátozása. De rontott 4 helyen a bizottság a cselédségnek, a javaslatban adott és a szöveg lazasága miatt kijátszható anyagi kedvezésén.

Ezzel szemben a látszólagos enyhítések után is, mint maga az agresszív agráriusok hírlapja állapítja meg, lényegében megmaradt a javaslat 30 éves barbár szigorúsága a szerződés megszegőire, a munkás előállítására; a munkaidőre; a cseléd helyhezkötésére; a kártérítésre; a szervezkedési jog, a sztrájkjog és helyváltoztatási szabadság elkövetésére; a felebezés meggátolására; maradt a megrövidítés, megcsalás lehetősége; a cseléd élelménél, terménybeli fizetésénél, nyugvási idejénél; megvan a jog az ifjú munkások és iskolaköteles gyermekek kizsákmányolására; továbbá megmaradt a törvényhatóságoknak (a 12. és 66. §-ban) biztosított szabályrendeletalkotási joga; megmaradt a gazda javára a

szerződés szabadsága cégére alatt biztosított kijátszási szabadság a cseléd rovására; megmaradt a cselédnek becsülettől való megfosztottsága; megmaradt a gazda önkényes és kártérítés nélkül való kilökést joga. Ezenfelül még pénzértékben kifejezhető anyagi előnyöket is biztosítottak a 28. §. módosításai a gazdának.

Rácz Gyula.

U. i. Leopold Lajos barátomnak, a *Huszedik Század* előző számában közölt pompás cikkére — mivel a „Parcella” gondolatát én hoztam körünkbe először — a következő számok egyikében, én leszek szerencsés az első érdemleges választ megadni.

A szabadgondolkodás lélektanához.*)

A szabadgondolkodás lényegét az előítélettől való mentességben szokták keresni. A németek erre a *Voraussetzungslosigkeit* szót kovácsolták. A *Voraussetzung* fogalma általánosabb az előítéleténél, mert ezenkívül a babonát, a vallási és tudományos dogmatizmust, a hagyományokat, a tekintélyekbe vetett hitet és a gondolkodásnak sok helytelen megszokottságait (*Denkgewohnheiten*) is magában foglalja. Mindezek a képzetek (eszméleti képződmények) bizonyos ítéleteinkben és következtetéseinkben úgy szerepelnek, mint azoknak logikai előfeltételei (innen a német kifejezés), amely előfeltételek helyességétől függ, azzal áll vagy bukik az illető ítéleteink és következtetéseink helyessége. A német kifejezés annyiban nem precíz, hogy nem tesz különbséget helyes és helytelen előfeltételek, föltevések között. Holott világos, hogy minden gondolatnak megvannak a maga — bármilyen csekély számú és egyszerű — előfeltételei, s a gondolatok helyessége nem az előfeltételek hiányától, hanem — mint már érintettük — ezeknek helyességétől függ.

A szabadgondolkodás nevében tehát nem azt a lehetetlen követelést állítjuk fel, hogy gondolatainkat minden előfeltétel nélkül alkossuk meg, hanem azt, hogy azok helyességének megítélésében visszamenjünk az előfeltételeikre s ezeket is tegyük a helyesség szempontjából vizsgálat tárgyává.

*) Részlet szerzőnek a *Társadalomtudományok Szabad Iskolájában* tartott előadássorozatából, mely a közel jövőben *A szabadgondolkodás elmélete* cím alatt külön füzetben is meg fog jelenni.

A szerk.

A szabadgondolkozó mozgalom pedig helyesen felfogva nem szélmalomharc az előfeltételek nélkül való gondolkozásért, hanem irtó-háború a gondolkozásnak fent elősorolt helytelen előfeltételei ellen.

Ezek az előítéletek, babonák nemcsak a tudományos gondolkodásban fordulnak elő, hanem ép úgy, sőt fokozott mértékben a mindennapi, gyakorlati gondolkodásban is, és az utóbbinak terén is mérhetetlen bajokat idéznek elő. A szabadgondolkozó mozgalom éppen azért nem csupán a tudomány terén üldözi őket, hanem a gyakorlati életben is; annyival inkább, mert a két-féle gondolkozást szigorúan különválasztani nem lehet, amennyiben a tudományos gondolkodás is eredetileg a mindennapi gondolkozásból nőtt ki s ezzel később is folytonos kölcsönhatásban maradt.

Megegyeznek ezek az eszméleti képződmények egymás között annyiban, hogy nem elemi tényei gondolkodásunknak, hanem nagyobb, bonyolultabb gondolatkomplexusok, melyeknek helytelensége éppen alkotó elemeiknek helytelen összetételében áll, tehát azáltal ismerhető fel és szüntethető meg, ha e gondolatkomplexusokat ismét egyszerű elemeikre bontjuk széjjel s azokból újra felépíteni próbáljuk.

Tárgyi kritérium hiányában egyelőre nem is tudunk más módot ezeknek a megrostálására, mint ennek a szétszedő és összerakó eljárásnak minél lelkiismeretesebb alkalmazását. Helyes lesz az a gondolat, melyről megállapítható, hogy eszméletünknek csupa egyszerű tényén, adatán alapszik, vagy olyan bonyolultabb gondolatképződményeken, amelyek viszont logikai szükségszerűséggel ilyen egyszerű eszméleti tényekre, adatokra vezethetők vissza. Mindennek a megállapítása a tudományos gondolkodás körébe vág. A szabadgondolkodás követelménye tehát véglegesen csak a tudományos gondolkodás által, s közvetve a mindennapi gondolkodásnak minél öntudatosabbá, tudományosabbá tétele által valósítható meg.

De vajjon nem ellenkezik-e ez a követelmény az emberi gondolkodás törvényeivel? Hiszen azok az előítéletek, amelyeknek kiküszöbölésére törekszik, természetes fejleményei az emberi eszméletnek.

A diadalmas természettudományi világfelfogás korunk tudományos gondolkodásában az egyetemes törvényszerűség eszméjét emelte érvényre. Tisztába kell tehát hoznunk azt a kérdést, lehet-e ezen egyetemes törvényszerűség elismerése mellett egyáltalában szabadgondolkodásról beszélni?

Annival inkább rászorul ez a kérdés a megvilágításra, mert ismeretes, hogy az akarat szabadsága és az egyetemes törvényszerűség kiegyenlíthetetlen ellenmondásban állanak egymással. Ezt az ellenmondást a tudomány teljesen és véglegesen az egyetemes törvényszerűség javára döntötte el. Ma már kétségen felül áll, hogy az emberi akarat épen olyan szükségképeni, egyértelműleg meghatározható jelenség, mint a fizikai vagy pszichikai világ bármely más jelensége.

Ez alól a szabály alól az emberi gondolkodás sem tesz kivételt. Annak is megvannak a maga ellenmondást nem tűrő törvényei, melyeknek felderítése a pszichológiai tudomány feladatai közé tartozik. Mikor szabadgondolkozásról beszélünk, ezeknek a törvényeknek érvényességét semmiképen sem vonjuk kétségbe, sem a gondolkodásra nézve általában, sem annak egy bizonyos fajtájára nézve különösen. A szabadgondolat problémája a pszichológia körén belül egyáltalában fel sem merülhet. Míg csak arról van szó: hogyan jön létre egy gondolat — ez a pszichológia kérdése — addig a szabadgondolkozás kérdése egyszerűen tárgyaltalan.

Az emberi gondolatra vonatkozó tudomány azonban nincs kimerítve annak a magyarázatával, hogy az minő módon jön létre. Az ember épen úgy különbséget tesz helyes és helytelen gondolatok, mint helyes és helytelen akaratelhatározások (cselekedetek) között. Az előbbi különbségek tudománya a logika (a szó legtágabb értelmében), az utóbbiaké az etika. Mind a kettőnek óriási jelentősége van az emberi egyének és társadalmak boldogulása tekintetében.

A logika részint alaki, részint tartalmi kritériumok alapján megállapítja, hogy a kész gondolatok közül melyek a helyesek, s melyek a helytelenek. Azok önkéntes (spontán) keletkezése módjával azonban nem törődik. A szabadgondolat problémája a logika körén belől szintolyan tárgyaltalan, mint a pszichológia körében. Ennek tulajdonítható, hogy ezzel a kérdéssel sem a pszichológusok, sem a logikusok nem szoktak foglalkozni s így az tudományosan még alig van megvilágítva.

A kérdés a pszichológia s a logika területének határain fekszik s a két tudomány bizonyos eredményeinek egybevetéséből merül fel.

A tapasztalás ugyanis megmutatta, hogy a helytelen gondolatoknak egy egész nagy tömege és pedig mindaz, ami az előbb kifejtettek szerint babonán, előítéleten, dogmán és más

helytelen gondolatképződményen alapszik, keletkezése módját tekintve is nagy hasonlatosságot mutat.

Ezt a hasonlatosságot legkönnyebben úgy állapíthatjuk meg, ha a gondolatok keletkezésének általános vázlatát vesszük kiindulópontul.

Minden új benyomás, amely az embert egy adott pillanatban éri, a régebbi emlékképeknek, gondolatoknak és meggyőződéseknek egész tömegét találja készen; ezek közt bizonyos hullámzást idéz elő, velők kölcsönhatásba lép, melynek az az eredménye, hogy az új benyomás épen úgy, mint az összes régi benyomások stb. bizonyos — bármi csekély — módosulást szenvednek. Ha ez az eredmény ítélet alakjába foglalható, akkor új gondolatról beszélünk.

A régi és új benyomások egymásrahatásának mértéke és iránya esetek és egyének szerint igen különböző. De általánosságban megállapítható, hogy a régi benyomások mindig nagy túlsúlyban maradnak, amit már az eszméleti élet folytonossága is feltételez. *)

Csak nagy lelki válságok, megrázkódtatások alkalmával van egy-egy új benyomásnak látszólag aránytalanul nagy módosító ereje, s ez is ilyenkor inkább a régi benyomások sajátos összetételének tulajdonítandó. Hogy meggyőződéseink mindazáltal igen nagyfokú módosulásra képesek, az az új benyomások egész sorozata apró, egyirányú módosító hatásainak halmozódásában leli magyarázatát. Ha tehát azok közt a szűkebb határok közt maradunk, amelyek közt az új benyomások a régebbieket normális körülmények közt módosítani képesek, akkor megállapíthatjuk, hogy számos helytelen gondolat keletkezése (fenmaradása, illetve reprodukálódása) annak tulajdonítandó, hogy az új benyomások módosító ereje nem volt elég nagy; ha nagyobb lett volna, egy helyesebb gondolat jött volna létre, mint amely tényleg létre jött.

Ha azonban a helyes gondolat nagy mértékben eltér az illető egyén addigi felfogásától, akkor a mondottak folytán egyetlen új benyomásnak még magában véve sohasem lehet akkora módosító ereje, hogy egy csapásra létrehozza a helyes gondolatot.

*) A mi egymásra következő eszméleti állapotaink csak azért és azon felétel alatt tesznek ki egy egységes folyamatot, hogy minden következő eszméleti állapot a megelőzőtől csak csekély részében különbözik, túlnyomó részében azonos; mint ahogy pl. az emberi testnek is minden részecskéje az idők folyamán kicserélődik s a test azonosságát és egységét eme folytonos átváltozás közepette az tartja fenn, hogy ez az átváltozás fokozatosan történik s mialatt az anyagrészecskék egy csekély mennyisége kicserélődik, a test túlnyomó részét kitevő anyagrészecskék ugyanazok maradnak.

Csak az új benyomások ismétlődése esetében van meg az ebbéli különbségeknek az a következménye, hogy egyik egyénnél már kevesebb új benyomás hatása alatt létrejön a helyes gondolat, mint a másiknál. Első sorban azon fordul tehát meg a helyes gondolat sorsa, hogy ismétlődik-e az az új benyomás vagy pedig elmarad. Ez az ismétlődés vagy elmaradás lehet a véletlen műve, de mindig függ az illető egyén magatartásától is. Az utóbbinak szempontjából nagy jelentősége van annak a ténynek, hogy minden új benyomás, amely a régiekkel ellentétes és így nagyobb módosulások előidézésére alkalmas, bizonyos fájdalomérzéssel jár. Ez a fájdalomérzés csak akkor szűnik meg, ha a régi benyomások és az új között ismét helyreállt az egyensúly. Ismeretes már most, hogy az emberi természet (az állati is, de ez most nem érdekel) úgy alakult ki, hogy keressük az örömeket és kerüljük a fájdalmakat, s a jelen fájdalmait csak akkor vagyunk hajlandók elviselni, ha azok a jövőben nagyobb örömhöz vezetnek s ezeket az örömeket már a jelenben elég élénken el tudjuk képzelni.

Minél fájdalmasabb volt tehát ránk nézve egy új benyomás, annál erősebb lesz bennünk az a törekvés, hogy elhárítsuk magunktól a hozzá hasonló benyomásokat, melyeknek halmozódása további fájdalmak árán régi benyomásaink stb. nagymértékű átalakulására vezethetne.

Kivált akkor, ha az új benyomások hozzájárulásával bekövetkezendő egyensúlyi állapot örömeit kellően elképzelni nem tudjuk.

Amennyiben tehát egy helyesebb gondolat létrejövételéhez több fájdalmas benyomás halmozódása szükséges, megállapíthatjuk, hogy ez a helyes gondolat sokszor azért nem jó létre, mert az illető egyénben túlságosan nagy a fájdalmas benyomásoktól való félelem és túlságosan kicsiny a képzelő erő, mely a végső egyensúlyozódás örömeit eléje idézhetné.

A gondolkozás helyességét e szerint bizonyos fokig biztosítja:

- a) az új benyomások nagyobb módosító ereje;
- b) az ezekkel járó fájdalmak iránt való kisebb érzékenység; és
- c) a benyomások egyensúlyozódásával járó öröm élénkebb elképzelése.

Az az embertípus, amely ezeket a tulajdonságokat egyesíti magában: a szabadgondolkozó típus. Ez tehát az ellenkező típus-

tól csak fokozatilag különbözik s gondolkozása abban az értelemben nevezhető szabadabbnak amazénál, hogy régi felfogásmódjainak említett tulajdonságainál fogva könnyebb, gyorsabb és teljesebb átalakításra képes. A „szabadgondolkodás” kifejezésben eszerint a „szabadság” a régi felfogásoktól való (lélektani törvényszerűséggel indokolt) csekélyebb fokú függőséget jelenti.

Pszichológiai ismereteink jelen állása szerint is könnyű felismernünk, hogy a fent megjelölt háromféle tulajdonság voltaképpen azért jár együtt, mert lényegében azonos, alapjában egyazon jelenségnek három különböző oldala. További fejtegetéseink során azonban külön fogjuk mégis tartani, mert így könnyebben számba vehetjük, hogy mi felel meg mindegyiköknek a konkrét tények birodalmában.

Nemcsak egyénekenként, hanem életkorok szerint különböző — tehát változó — hajlandóságot mutatnak az emberek a szabadgondolkodás iránt a jelzett tényezőknek látszólag eltérő okokból eredő összehatása folytán.

A gyermekkorban csekély a hajlandóság a szabadgondolkodás iránt. A gyermek ismereteinek (régibb benyomásainak) töredékességénél, hézagosságánál fogva ugyanis nem lehet az új benyomásoknak azokra megfelelő módosító ereje. Viszont a régi benyomásokkal ellenkező új benyomás rendkívül fájdalmasan hat a gyermekre. Gondoljunk csak bizonyos gyermekkori illúzióink szétfoslásánál átélt lelki szenvedéseinkre. Ez bizonyára összefügg a tekintélyekbe vetett vak hittel, amely ismét célszerűségi okokból élénken érzett szükséglete a gyermeki léleknek, amennyiben t. i. a gyermek épen ismeretei hézagosságánál fogva fokozott mértékben rá van utalva a felnőttek irányítására, ismereteinek aránylag igen nagy része a felnőttek közlésén alapszik s cselekvőségének legfőbb célszerűségi elveként domborodik ki a felnőttek szavának követése, a szófogadás, melyet még külön erkölcsi kötelesség gyanánt is tüntetnek fel előtte, sőt meg is szoktak jutalmazni. Végül: a gyermek a dolog természeténél fogva még ritkán vagy sohasem tapasztalta azt az örömet, mely benyomásaink új egyensúlyozódásával jár s ennél fogva azt az őt jellemző erősebb képzelőtehetségével sem képes olyan élénken elképzelni, hogy annak kedvéért a jelen fájdalmait eltűrje.

Mindezek az állapotok a gyermek fejlődésével a szabadgondolkodás javára módosulnak. A szabadgondolkodásra való hajlandóság tehát a gyermekkortól a felnőtt korig emelkedő irányzatot követ. Az aggkor közeledtével ismét hanyatlás követ-

kezik be. Az új benyomások módosító erejét csökkenti az érzékek eltompulása. A régi képzetek tömege folyton növekszik, s annyira meggyökerezik, hogy minden ellenkező új benyomásra egyre fájdalmasabban reagál. Végre az új egyensúlyozódás reménye az értelem és képzelet elernyedése folytán kevés örömmel kecsegtet.

A különböző életkorok hajlandóságainak ilyenén felismerése hasznos kultúrpolitikai útbaigazításul szolgálhat mindazoknak, akik a szabadgondolkodás érvényesülésének érdekeit szívükön viselik. A szabadgondolat ellenségei úgyis megelőzték már őket a helyzet felismerésében: minden reakcionárius törekvés alapja az öregek és a gyermekek koalíciója. (Mai parlamentünkben is egy pár vén róka és a függetlenségi „arany ifjúság” a legreakcionáriusabb elem.) Ezekkel szemben a progresszív kultúrpolitikának a férfikor érvényesülését kell biztosítania. A gyermekkor és az aggkor irányában pedig a baj forrásához képest más és más eszközöket kell alkalmazni.

Az aggkor averziója a szabadgondolkodás iránt fiziológiai okokon alapszik, melyek egyelőre meg nem változtathatók. Ezért az előregedett emberek felfogásával szemben a védekezés egyedüli módja ma még ezeknek az embereknek kiküszöbölése, az érvényesülés külső eszközeitől való megfosztása. E tekintetben magunkévá kell tennünk Somló Bódog felfogását, amely ellen támadt nagy felzúdulás érdekes világot vet a nálunk uralkodó társadalmi felfogás reakcionárius mivoltára.

A gyermekekkel szemben a szabadgondolat leghathatósabb fegyvere a nevelés. Nevelés, oktatás által tölthetők ki ismereteik hézagai, ha minél több súlyt helyezünk azok összefüggésére, s kiküszöböljük azt a sok holt anyagot (grammatizálást, memorizálást), amely gyakran félre nem ismerhető célzatossággal az összefüggés meglazítására, a hézagok nyitvatartására szolgál. A másokra utaltság érzésével együtt az új benyomások fájdalmaságát is csökkenti, ha a gyermek minél többet tapasztal közvetlenül, s minthogy a közvetlen tapasztalás köre nem terjeszthető ki mindenre, a másoktól szerzett ismereteit is lehetőleg a közvetlen tapasztalás formáiban kapja, úgy, hogy már a legelső ízben is úgy alkalmazhassa, mintha azok a saját közvetlen tapasztalásai lettek volna. Végre az új egyensúlyozódással járó örömeik iránt is fogékonyabbá tehetjük, ha kellően előkészített alkalmakat adunk neki ezek tapasztalására, ezekre az örömökre figyelmeztetjük, az örömöket szimpatetikus úton öregbítjük, s különösen a tökéletesebb ismeretek nagyobb hasznosságáról minél erősebb

meggyőződést keltünk benne. Ne tartsuk vissza tévedései lejtőjén, hanem álljunk a régi és új közt tátongó szakadék másik oldalára és segítsük feléje nyújtott kézzel az új igazság kőszirtjére szállni!

Az eddigiekben a szabadgondolkodás pszichológiáját igyekezzük felfejteni, szigorúan az egyén eszméletének fejlődése szempontjából tettünk különbséget régi és új tények, benyomások és felfogások közt, az előbbieket közé sorozván mindazokat a babonákat, előítéleteket, hagyományokat, amelyek ellen a szabadgondolkodás irtó háborút hirdet. Ennek a beállításnak helyességét nem érinti az az ismert tény, hogy az ember szellemi életének mindezen képződményeit voltaképpen azért tekintjük elavultaknak, mert a számos nemzedéket átölelő kultúrfejlődés során is korábban lépnek fel. Voltaképpen csak az az általános jelenség ismétlődik meg rajtuk, amellyel az organikus életben mindenütt találkozunk, hogy t. i. az ontogenetikus fejlődés a filogenetikus fejlődésnek rövidített ismétlődése. Eltérés ugyan ettől még a szellemi téren leginkább képzelhető; pl. ha egy európai ifjú hirtelen valamely kezdetleges nép körébe jut, vagy, mondjuk, egy magyar emigránsnak a távol nyugaton nevelt gyermeke, egy Pulszky Ágost vagy Pulszky Károly a mi elmaradt társadalmunkba tér vissza. Az ilyeneknél tényleg a későbbi, haladottabb kultúrfoknak megfelelő benyomások egyénileg a régibbek és viszont. Ez azonban nem típus, hanem kivételes eset és pszichológiája is egészen más: nem a városi kulturközpontba jutó tanuló ifjúé, hanem inkább a múlt emlékeibe elmerülő, annak szellemét a jelenéből megérteni igyekvő archeológusé. A rendes eset az, hogy a primitívebb korból eredő kulturelemeket korábban sajátítjuk el, mint a haladottabból valókat. Ez a természettudományi analógia nélkül is egészen jól megérthető. Számos tényező működik közre társadalmunkban ennek az eredménynek előidézésére, mely tényezőket más helyen a szabadgondolkodás szociológiája címen lesz alkalmunk ismertetni.

Az az ismételt tapasztalás, hogy az új tények, új benyomások figyelembevételével alkotott felfogásaink jobbak, tökéletesebbek a régieknél, egy hitet támaszt bennünk: az emberi szellem korlátlan előrehaladásának, fejlődésének hitét. Ezt az érzést, mely az emberi boldogulás szempontjából igen hasznos, ápolnunk kell magunkban és embertársainkban. Ez a hit különbözteti meg az igazi öntudatos szabadgondolkodót a maradiak, a haladásellenesek táborától, melynek a szemében minden, ami új, eo ipso rosszabb,

mint a régi. De nem szabad az ellenkező túlságba sem esnünk. Nem szabad pl. oly módon megfordítanunk a tételt, hogy ami új, az eo ipso jobb, mint a régi.

Tudjuk, hogy a keresztényszocializmus pl. újabb keletű a szociáldemokráciánál, a misztikus művészeti irányzat a realizmusnál, mégis nagy hiba volna azokat az újdonság címén az utóbbiak helyett magunkévá tenni. (Igaz, hogy ezek az „új irányok” voltaképpen még régiebb, középkori irányzatoknak az új kiadásai; de mi sem zárja ki, hogy merőben új és mégis teljesen helytelen irányzatok keletkezzenek s bár szűkebb keretek közt, ideig-óráig érvényesüljenek.) Épen azért az időbeli sorrend szerint való újdonságot nem is tehetjük a helyesség zsinórmértékévé; hanem túl minden régin és minden újon, túl minden emberi dolgon, aminek megváltoztáról tudomásunk van, meg kell látnunk azt, ami állandóan mögötte áll, az embert a maga csekély számú és egyszerű alapszükségletével, át kell látnunk, hogy minden, ami a kultúrában változó, csak ezen szükségletek kielégítésének eszköze, hogy ezek egyre tökéletesebben alkalmazkodnak ama szükségletekhez és hogy ebben áll az ő helyességöknek mértéke és az egész emberi haladásnak az alapja.

Székely Aladár.

Szemlék és jegyzetek.

Szubjektív és objektív szociológia.*)

I.

Tudomány és vesébelátás.

— Megjegyzések Pikler Gyula múltkori cikkére. —

Az orvosi tudomány korifeusai felismerték, hogy Harvey tana a testben végbe menő anyagcseréről nem jelent kevesebbet, mint hogy az ő tanaiknak egész építménye összedől, és minden eszközt jónak vélték arra, hogy ezt a szégyent elhárítsák.”

Ugyanitt tartunk ma a szociológiában.

Az eszelmények egész épülete összedől, amint a fizikai törvények terére jutunk.

Ott aztán hiába minden kapkodás.

Kérem, ne tessék másról beszélni, mint csak arról, amiről szó van. Csak az a kérdés, hogy az a képződmény, amely az emberekből alakult, amidőn belőlük társadalom képződött: biológiai törvényeknek a rendje szerint keletkezett-e vagy sem?

Ha keletkezése szerint biológiai képződmény, akkor minden életnyilvánulása is biológiai képződmény.

Ismerem én már azt a tempót, hogy minden másról szeretnének beszélni, csak erről nem.

*) Minthogy ez a polémia már túl kezdi haladni e szemle kereteit, Méray és Somló ezt belátva, szívesek voltak lemondani arról a jogukról, hogy megátdatásuk helyén, az első cikkben válaszoljanak. Midőn ezen méltányos eljárásukért köszönetet mondunk, egyben jelezzük, hogy e tárgyban már csak egyes ténykörülmények rövid tisztázására adunk szót.

A szerk.

Az, hogy én, Méray, micsoda szociológiát konstruálok arra, hogy a társadalom eredete szerint biológiai képződmény, az egy külön második ügy. Egyelőre az nem tartozik ide. Somló Bódog is külön választotta. Természetes. Ha Piklernek az enyém „rossz, mert szűk”, csináljon ő olyat, amely „jó, mert bő”.

A tudomány azonban nem csizma. Az olyan csizmát nem mindenki húzza ma már fel, hogy az embereket a „belátás” vezérelte volna arra, hogy tökéletesen lemásolják a társadalom képződésének ugyanolyan rendjét, mint aminőt a biológiában a sejtek egybeszerveződésében ismerünk.

Az én szociológiámnak két különös sajátága van. Az egyik az eleje, az alapjai, amelyek elől a természettudományokkal foglalkozók nem tudnak kitérni. A másik a vége, a végkövetkeztetései, amelyeket a szociológiában még eddig szokatlan kísérleti bizonyítások kísérnek, amik elől meg az eleven valóságok nem tudnak kitérni.

* * *

A portyázás itt nem segít. Ismerem én már azt a tempót, hogy valami lényegtelen mellékkörülménybe akar a dialektika belekötözködni.

Még ha igaz volna is, hogy ebben vagy abban a részletben tévedtem. Hát a nagy Darwin, például, nem tévedett? Azonban akkor tessék legalább annak, aki ilyenféle támadásokkal kísérletezik előbb alaposan tájékozódni. Nem pedig előre is „megengedni, hogy lehetnek tévesek”, amikkel előáll. Én, sajnálom, még ha illedelmesen szólított is volna fel, hogy én bizonyítsam be, hogy ma a fiziológia a sejteknek egymás közötti anyagcseréjén alapszik: — nem érek rá. Ezt megtanulhatja bármely mai fiziológiából.

Ép úgy a biochimia alapjaiba sem szükséges, hogy én vezessem be. Az igaz, hogy ez több, mint amiről a középiskolai anorganikus kémiai tankönyvek tájékoztatják, ahol a molekulának quasi technikai meghatározása elegendő. A szerves molekulákkal azonban már a biochimia kezdődik. Amelyek igenis növekszenek. Mind bonyolultabbakká válnak. Mind nagyobbokká is. És ilyenekből áll a sejt. Amelyekről azt is tudjuk, hogy oszlanak. És pedig úgy, hogy valamennyi molekula, amelyekből az egy sejt állott, most mindkettőben meg van. Igenis, mindegyik molekulából kettő lett.

Próbálni itt is, ott is, csak arról nem beszélni, ami a dolgok alapvető fizikai lényege, hogy tudniillik tény-e, hogy a társa-

dalom keletkezése, fizikai tüneténye szerint, a biológiai alakulás törvényszerűségeit mutatja: — ez nem tudomány.

* * *

Pikler a vesébelátás tudományát űzi szociológiként. Ő kiolvassa a veséjükből, hogy az emberek „belátták”, hogy nekik célszerű társadalmat alkotni. És pedig úgy, hogy termékeik cserélődjenek és cserefolyamatok állandósuljanak. Mert ez az egyetlen fizikai különbség az állati úgynevezett társadalmak közt és az emberiek között. És most dühöng Pikler, hogy kimutatom, hogy ezt már belátták a magasabb rendű sejtek is, amelyek organizmussá társultak, belátták, hogy ezt célszerű cselekedniök, hogy ne maradjanak bacillusok, — ép úgy mint az emberek, hogy ne maradjanak állatok.

A dühöngés itt nem segít, sem a válogatott kitételek. Attól semmi se lesz máskép.

Méray.

II.

Viszónválasz

Pikler Gyulának az Objektív Szociológia dolgában.

Még egy pár szó erejéig kell igénybe vennem e folyóirat hasábjait annak az Objektív Szociológiának ügyében, amelyet Pikler Gyula szerint „teljesen visszavonok, elejtek”. „Részben kifejezetten, részben implicite.”

Az implicite történt visszavonást a következő sorokból olvastam ki Pikler Gyula:

„A harmadik kérdésre már megfeleltem. Hogy eredményes politikai akció rendszerint lehetetlen, ha másokat céljainknak meg nem nyerünk, igaz. Eredményes gyógyítás is rendszerint lehetetlen, ha másokat céljainknak meg nem nyerünk.

Itt csak arról van szó, hogy nem lehet pszichológiai alapon megállapítani, hogy mire kelljen másokat megnyerni. Se a szociológiában, se más tudományban. Hogy az embereket mire kell megnyerni, mire kell másokkal szervezkedni, azt objektív alapon kell megállapítani. Csak ennyit követel az objektív szociológia.”

Ez volna az objektív szociológiának implicite teljes visszavonása. Még csak nem is részleges, hanem teljes és tökéletes visszavonása.

Ennek az okoskodásnak az alapján állítja rólam Pikler Gyula:

„Te igenis a pszichoszociális összefüggésekre alapítod (ritkítás tőlem) a politikai cselekvést; azoknak egy egész tudományát valldol

evvel; úgy operálsz például, hogy fölteszed, hogy ez az érdek nagyobb, mint amaz (?), embereid ezt és ezt tudják, azt és azt még nem, ez és ez az ismeret ezt, amaz azt a hatást fogja gyakorolni stb., az anyagi összefüggésekről pedig nem tudsz semmit, azok csupán tiszteletbeli állásokat töltenek be nálad.”

Én úgy vélem, hogy hasonló alappal a pszichológiai asztronómia felfedezőjének is gúnyolhatna engem bárki márciusi cikkem alapján és az ő cikkét nem kevesebb joggal „az objektív asztronómia teljes visszavonása” cím alatt is hozhatná.

Legyen szabad e helyütt még arra is emlékeztetnem, hogy én az ismereteket nem is tekintem a szociológia olyan végső elemének, hogy én azokkal operálhatnék, hogy én a közkeletű szociológiai szimplicizmussal, amely a legempirikusabb látszat után indul, azt mondhatnám, „hogy embereim ezt és ezt tudják, azt és azt még nem, ez és ez az ismeret ezt, amaz azt a hatást fogja gyakorolni” és hogy ebből vezethetném le a társadalom alakítását és hogy azt hihetnem, hogy ezzel elfogadható és megnyugtató magyarázatot nyújtottam. Hiszen kifejezetten mondom márciusi cikkemben:

„És azt a tényt, hogy van tudomány stb., szintén majd csupán objektív tények összességéként fogja előadni (az objektív szociológia). Sőt itt épen óriási dolgok várhatók. A tudomány eminenter szociális produktum és a tudomány felfedezései, elméletei társadalomfiziológiailag determinált jelenségek. A tudományt, a felfedezéseket lehetetlenség pszichológiailag vagy pszichofizikailag megérteni. Az indeterminista a tudományos elméletet vagy felfedezést merő okosságának (olykor ostobaságnak), véletlennek vagy tudom is én, minek kell hogy tartsa. A régi determinista idegfiziológiailag determinálnak kell hogy felfogja. Aki azonban a biológiai és szociológiai determinizmust vallja, aki látja azokat az anyagcsere-rendszereket, azokat a magasabb ritmusú egységeket, amelyre az emberi organizmusok szerveződtek, csak az sejtheti, hogy hol kereshető a törvényszerűségek kutatásának és megtalálásának törvényszerűsége.”

Én tehát a tudományt és az ismereteket egyáltalában amaz objektív folyamatok által determinált, azoktól függő szociális jelenségeknek tartom, amely objektív folyamatokat én a társadalom leg-
elemibb tünetényeinek hirdetek és amelyek kutatására az objektív szociológiát felépítendőnek vélem.

Más kérdés, hogy Pikler Gyula e nézeteimet nem fogadja el és oly nyilvánvalóan helytelen állításoknak tartja azokat, amelyekkel kár lenne hosszasabban foglalkozni (áprilisi szám: 309., 310. oldal).

Pikler szerint e felfogás mögött az a hátsó gondolat rejlik, hogy a létezőt tartjuk okosnak és hogy akkor az okosságra való hivatkozás,

ismeretek terjesztése a fennálló társadalmat sohasem lenne képes át-
alakítani.

Hát az a hátsó gondolat, hogy mindig a létezőt tartjuk okos-
nak, egyáltalában nem rejlik mögötte. Ez ebből a felfogásból semmi-
képen sem folyik. Néha a létezőt tartjuk okosságnak, néha ellenben
olyanok ezek az objektív folyamatok, hogy a létezőt épen oktalansá-
ságnak tartjuk és valami egyebet okosságnak. De hogy mikor mit,
hogy miféle ismeretek lépnek fel, terjesztetnek, hogy milyenek válnak
terjeszthetőkké, hogy a rábeszélés mire irányul, hogy az okosságra
való hivatkozásnak milyen konkrét tartalma támad, az is mind-mind
ezektől a folyamatoktól függ. Épen ezért én csak ezen objektív fo-
lyamatokból, nem pedig az általuk meghatározott rábeszélések, okos-
ságok, oktalanságok, felfedezések pszichológiai, pláne individuál-psi-
chológiai faktoraiból vélem megmagyarázhatónak a társadalmat és
épen ezért én említett cikkemben dehogyan is vontam vissza, dehogyan is
ejtettem el az objektív szociológiát.

Azt mondja továbbá Pikler Gyula fentebbi felfogásom cáfolatául:

„Ha a társadalmi állapottól független okosság nincs, akkor minden
ismeret „ideológia”. Akkor a történelmi materializmus is az és
megölője önönmagának.”

Ez a gondolat nekem nekem nem új. Hiszen a történelmi ma-
terializmus már kimondotta azt a tételt, hogy minden ismeret és így
az egész tudomány a gazdálkodástól függ és Stammler Rudolf*)
ezzel szemben már fel is hozta Pikler Gyula fentebbi ellenvetését:

„Es ist merkwürdig, wie die materialistische Geschichtsauf-
fassung es übersehen konnte, dass die durch ihre Aufstellung einer
bedingungslosen Abhängigkeit aller psychischen Äusserungen des
Menschenlebens**) von der Art der gesellschaftlichen Produktion
an und für sich ja auch die objektive Geltung der Wissenschaft
und damit — sich selbst aufheben würde.”

Valamikor ez az okoskodás megdöbbenő kényszerűséggel ha-
tott rám és a történelmi materializmus e részének evidens cáfolatát
láttam e rövid sorokban. Most nem látom át, miért ne lehetne min-
den tudomány, az is, amit mi csinálunk, épen úgy, mint az, amelyet
előttünk csináltak, és az, amelyet utánunk csinálni fognak, a szociá-
lis folyamatok által determinált jelenség?

Társadalmi folyamatoktól függ, hogy mire jövünk rá, milyen
ismereteket fedezünk fel, hogy milyen érveknek vagyunk hozzáfér-

*) *Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung*.
1-ső kiadás 474. old.

**) Mellesleg szólva Stammlernek ez a fogalmazása nem helyes visz-
szaadása a történelmi materializmusnak.

hetők, szóval hogy mit tartunk okosságnak, hogy milyen tudományunk van. És épen súlyos érvet látok ebben a felfogásban a lélektani szociológiával szemben, amely az ismeretekkel mint a szociológia egyik legegyszerűbb fogalmával operál és figyelmen kívül hagyja annak immáron szociális mivoltát.

Az objektív szociológia azoknak az ismereteknek, eszméknek, törekvéseknek és érdekeknek objektív törvényszerűséget kívánja felderíteni, amelyekkel a lélektani szociológia olyan könnyelműen operál.

Hogy én a szociológia tárgyául csak a társadalmi alakot és az intézmények következményeit hagynám meg és hogy kizárnám annak kutatását, hogy milyen okok folytán történtek a társadalmi alakulások, hogy a szociológia objektivitását csak abban látnám, hogy az intézmények jó vagy rossz következményeit nem ismerjük fel pszichológiai alapon — nekem érthetetlen ellenvetés. Hiszen folyvást a legnagyobb határozottsággal hirdetem, hogy az ismeretek és érdekek, az akaratok, rábeszélések és törekvések, amelyekben a lélektani szociológia felületes szimplicitása a társadalmi berendezések legmélyebb rugóit véli felfedezhetni, a társadalom materiális folyamatai által vannak determinálva és ennél fogva ezekkel való összefüggéseik, ezektől való függéseik derítendőek föl. Már hogy akarhatnám az intézmények okainak felderítését a szociológiából kiküszöbölni. Csak a lélektani, az öntudati jelenségeket nem fogadom el okokul, — noha az objektív szociológiát állítólag teljesen visszavontam.

Amily objektíve állapítja meg az orvostudomány, hogy a himlőoltás jó-e, ép oly objektíve kell megállapítania a szociológiának, hogy az erre vonatkozó kényszer jó-e.

Mindezekben azonban csak implicite adtam volna fel az objektív szociológia programját. Ez nekem azonban nem volt volna elég. Állítólag még „kifejezetten” is megtettem volna. Megtettem ezt a következő kijelentésemben:

„A nyelvképződés törvényeit kiteszik részben fiziológiai, részben társadalom-fiziológiai folyamatok, amely folyamatokat kísérnek részben egyéni, részben szociális öntudati jelenségek, mint epifenomének.”

Állítólag — ezt is hozzá teszi Pikler Gyula — keservesen esik nekem ez a „vallomás”, mert nagyon a végire „halasztóm” a feleletemnek, állítólag a pszichoszociológia helyességének kínosan vergődő elismerése volna a felelet.

Igazán nem értem. Folyton hangoztatott alapfelfogásom szerint a materiális folyamatokat szubjektív öntudati jelenségek kísérik, a fiziológiáikat az egyéni öntudat jelenségei, a társadalom-fiziológiáikat

a szociális öntudati jelenségek. És egyre hangoztatom, hogy a materiális folyamatok vizsgálatával kell mindnyájuk magyarázatát adnunk. Hogy az öntudati jelenséget nem tartom kielégítő oknak. A nyelvképződésnél ugyanúgy mint minden más jelenségénél. Úgy hiszem, hogy nagyon bőkezűen, únosúntalan hangoztattam ezt a felfogásomat és ha valaki azt a szemrehányást tenné nekem, hogy túlgyakran ismétlem, mindenesetre inkább volnék hajlandó ennek igazságát elismerni, mint ama szuppozícióét, hogy ez nekem keserves vallomás, amelyet halogatok.

Reátérek az epifenomenonok kérdésére. A tünetények kétféle rendjét különböztetjük meg: azokat, amelyeket a külvilágban tapasztalunk és amelyeket objektíveknek nevezünk és azokat, amelyekről pusztán öntudatunk tesz tanúságot és amelyeket szubjektíveknek mondunk. Jóllehet fel kell tennünk, hogy az utóbbiaknak is felelnek meg objektív tünetények, mégis a szubjektív észlelésekből nem tudunk semmi pontos összefüggést megállapítani.

Így p. o. öntudatunk az akarat szabadságáról tesz tanúságot és szubjektív úton nem is juthattunk volna el az akarat determináltságának felismeréséhez. Épen ezért a tünetények objektív sorozatának tisztázására kell törekednünk. A szociológiában ez azután még inkább áll. Az egyéni öntudat még az egyénen belüli folyamatokat is torzítva tárja elének. Ez az egyéni öntudat azonban a szociális tényekről még sokkal kevésbé képes felvilágosítást nyújtani. Nem helyes-e tehát, ha én perhorreszkálom az olyan szociológiát, amely ezen egyéni öntudatbeli kísérő jelenségekből — amelyeket epifenomenonoknak nevezek — akarja nekem megmagyarázni a társadalmi történet. Nem helyesebb-e ennél fogva, nem az egyedüli tudományos út, ha az objektívumok alapján determinálom ezt a történetet? A szubjektív szemlélet pontatlan torzképei helyett az objektív folyamatok pontosabb leírásai alapján. Hivatkoztam Le Dantec-re e részben; és felhoztam, hogy ő ezt a felfogást még az egyéni fiziológiára nézve is tartja. Ha ő ezt újabban nem így tartja, vagy azt állítja, hogy erre nézve pontatlanul fejezte ki magát régebben, — jó. Ebből reám nézve csak az következne, hogy ezentúl reá ne hivatkozzam. De a szociális történetnek az egyéni öntudatban tükröződő képe még akkor is torz volna, hogyha a fiziológiai folyamatokra nem állana az öntudati epifenomenonok haszontalan volta.

A szociális tények határozóiul tehát az eszméleti állapotokat azért nem szabad felhasználni, mert ezek pontatlan torzképet adnak a szociális tényekről. Akkor tessék tovább is azt tanítani, hogy a tettes kizárólag gonosz akaratából cselekszi a bűnt. Mert ennél

semmivel sem jobb, hogy az emberek kizárólag tetszésük szerint csinálnak olyan büntetőjogot, vagy olyan állami szervet, amelyet célszerűnek találnak és hogy az illető alakulat célszerűségének belátása az igazi oka az ő létrejöttének. Pikler Gyula azonban azt is tartja, hogy a kontemplált objektív szociológia lehetetlenség.

„Tedd a szívedre a kezedet — írja — és mondd meg: mi visz téged arra, hogy oly bizalommal „a társadalmi anyagcsere folyamatokban” és nem a szelek járásában keresd az intézmények okait, ha nem az emberről mint szükségleteit kielégíteni akaróról való pszichikus ismereteid.”

Szívre tett kézzel mondhatom, hogy nem ezek az ismeretek. Ezek a pszichikus ismeretek, az introspekciónak kétezer esztendő finomkodásai és kihegyezései senkit sem vezettek rá, hogy kizárólag a társadalmi anyagcserefolyamatokban kell keresni a társadalmi történés okait. A szelek járásában pedig ugyanazért nem keresem az intézmények okait, amiért a kémiai törvényszerűségeket sem a szelek járásában keresi senki. Pikler ezen érvelésének hallatára csodálkoznunk kellene azon, hogy olyan ismeretkörökre nézve, amelyeket illetőleg eszméleti kísérő folyamatokat nem ismerünk, egyáltalában valaminő tudomány ki tudott fejlődni. Ezen érvelés szerint úgy látszik, mintha ott a legbolondabb összefüggéseket kellene valószínűeknek tartanunk, mint amilyen a szelek járása meg a szociális intézmények.

Pikler további bizonyítékai a pszichológia nélkülözhetetlenségét illetőleg olyan objektív szociológiai megállapításokat hoznak fel például, amelyek a történés valamelyik kiszakított darabját illetik és amelyek tényleg egymagukban alkalmatlanok az egész társadalom, sőt szerintem még magának az illető kiszakított darabnak is megértetésére. Pikler Gyula itt figyelmen kívül hagyja, hogy ezúttal egy olyan objektív szociológiai felfogással áll szemben, amelynek alapfelfogásához az is hozzá tartozik, hogy a társadalom egy anyagcsere-szisztéma és hogy ennek alaptörvényeiből kell megérteni a társadalmi történést, nem pedig bármilyen, tetszés szerinti, kis megfigyeléséből.

Pikler tagadja, hogy pontatlan eljárás volna az érdekekre alapítani a társadalomtudományt. Szerinte a pénzben az érdekek igen célszerű mértéke is létezik. Én ezzel szemben már reámutattam, hogy a pénz mint érdek-mérő rendkívül tökéletlen valami és hogy nem is tudnám hasonlítani azt az eljárást, midőn valamely vegyület elemeire bontok és megmondom, hogy melyikből mennyi van benne vagy a fény gyorsaságát megállapítom, azokhoz a kvantitatív és kvalitatív meghatározásokhoz, ahol érdekek különböző nagyságáról beszélek.

Ha Péternek szerelmi érdekeit pénzben kifejezni nem tudom, Pálnak becsvágyó érdekeit pénzben kifejezni nem tudom, C-nek altruisztikus érdekeit semmiféle mammon le nem bírja, egy anyának családjára vonatkozó érdekeit pénzben kifejezni nem tudom, akkor még sem tarthatom valami jó mértéknek a pénzt az érdekek megmérésére.

Én e kérdést fontosnak tartom, mert világosan mutatja, hogy a lélektani szociológia „érdek”-e egy kvalitatative és kvantitatative határozatlan, nyújtható fogalom és hogy ennélfogva nem olyan indokolatlan helyébe pontosabban meghatározható objektív okokat állítani.

„Ha a pénz nem jó mérték, és ha az érdek nem mérhető meg — kérdi tőlem továbbá Pikler — ugyan mivel operál egy Méray-féle anyagsere-szociológia, amely folyton értékekről beszél.”

Erre mindenekelőtt is azzal válaszolhatok, hogy nekem ehhez kevés közöm van, mert én megjelöltem, hogy ezidőszerint mily határig tudok a Méray-féle megállapításokkal közösséget vállalni, ez pedig már nincsen közte. De azért röviden utalok arra, hogy Méray anyagsere-értékmérőnek használja a pénzt szociológiájában, nem pedig érdekmérőnek a Pikler-féle értelemben. Meg vagyok róla győződve, hogy Pikler Gyula nem köszönné meg, ha írásaiban valaki az érdek helyébe következetesen a Méray-féle érték fogalmát tenné. S ha ez így van, nem következés, hogy Méraynál is kifogásoljam a pénz mértékül való használatát, vagy hogy azt Piklemnél is helyesljem. Hiszen én nem állítottam, hogy a pénz semmiféle dolognak nem mértéke.

Ami pedig a fizika mértékeinek határozatlan jellegét illeti, én ezt szívesen elhiszem. Csak annak elhívése esik nehezemre, hogy ennyire határozatlanok lennének.

Végül térjünk át mi is a Méray érdemeinek kérdésére. Ezek az igen nagy érdemek szerintem mindjárt a társadalom határozott és eddig ismeretlen fogalmának megállapításával kezdődnek. Pikler szerint az eddigi szociológusok is a társadalomnak egy igen határozott fogalmát ismerik; nevezetes azt, hogy egy társadalom addig terjed, ameddig az összeműködés.

Több szociológus csakugyan az összeműködéssel definiálja a társadalmat. Köztük maga Pikler Gyula is, aki *Az emberi egyesületekről* tartott és nyomtatásban is megjelent egyetemi előadásaiban következőképen definiálja a társadalmat vagy az ő terminológiája szerint az emberi egyesületeket: „Emberi egyesületek alatt azt az együttműködést értem, amely az együtt élő emberek közt nagy mértékben lefolyik, tehát az együttes munkálkodással járó együttlétet.”*) Nézzük azonban, hogy mennyire oly igen határozott ez a fogalom.

*) Pikler Gyula: *Az emberi egyesületek és különösen az állam keletkezése és fejlődése*. Ötödik kiadás 1. lap.

„Nézzük néhány példáját annak, — mondja Pikler — hogy emberek, kik együtt vannak, összeműködnek. Az emberi egyesületek egyik ilyen formája a barátság. Ha azt látjuk, hogy két ember sokat van együtt, egyik a másinak beszélgetésében, szellemi munkásságában élvezetet talál, ez már az emberi egyesületek egyik formája.” (Ritkítás tőlem.) „A tudósok nem igen szokták a barátságot említeni, mikor az emberi egyesületekről beszélnek; inkább nemzetiségekkel, törzsekkel, államokkal, államszövetségekkel foglalkoznak. Azonban azt hiszem, hogy ez utóbbiakat nem érthetjük meg teljesen, ha oly apró, jelentéktelennek látszó emberi egyesületekkel nem foglalkozunk minő a barátság.”

„A barátságról áttérek a férfi és a nő között levő emberi egyesületre, amelynek szintén igen különböző alakulataival találkozunk.”

Ezután említem a családot, azt az egyesületet, amelyet a férfi, a nő és a gyermekek alkotnak.

Vannak azután más természetű emberi egyesületek, pl. a gazdaságiak. Több ember együttmunkálkodása pl. egy műhelyben, a mester, a legények és a tanoncok közti összeműködés. —

Alakulnak továbbá emberi egyesületek szórakozás céljából, pl. sakkjátszó körök, korszolyázó egyletek. Előfordul azután két vagy több ilyen játszó egyesület közt nagyobb mérvű kapcsolat is. Pl. Angliában az összes *lawn-tennis*-körök szövetségben vannak. A sakk-körök az egész világon összeműködnek. Több sportegylet közös versenyeket rendez.

Egy másik fajtát az emberi egyesületeknek képezik egy országon belül a községek, amelyekben az emberek szintén közös célokra munkálkodnak össze.

Ilyen községek együttvéve valami nagyobb egyesületet alkotnak, pl. nálunk a megyét. Ugyanilyen funkciókat végez az állam is, csakhogy az embereknek még nagyobb csoportjára nézve és még magasabb fokon.

Van több államnak ezenkívül határozottan szervezett összeműködése is.

Ismét más célú emberi egyesületek az egyházak.

Így sokfélék a különböző célokra szervezett emberi egyesületek. Ha az emberi egyesületeknek csak egy kis részét vizsgáljuk, pl. a községet és az államot, akkor nem juthatunk helyes tanokhoz. Az egyesületeknek ezt a sokféleségét vizsgálva, a kicsinyeket és a nagyokat, az alacsony és magasztos célúakat, a lazákat és állandókat, az egymásra áterjedő, egymást átvágó egyesületek szövevényét, sokkal általánosabb, sokkal kevésbé merev tanokhoz fogunk jutni, mint amilyenekhez jutnak azok, akik csak egyféle fajtát nézik az emberi egyesületeknek, de tanaink igazak lesznek.”*)

Világos, hogy a fentiekben a társadalom „emberi egyesület” néven szerepel. így tehát mindennemű összeműködés társadalmat

*) Pikler, i. m. 1—5. 1.

alkotna. A társadalomnak ez a koncepciója pedig igen határozatlan és rossz is. A korcsolya-egylet vagy a község nem társadalmak, hanem csak társadalmak kiszakított részei, amelyeknek attól, az egész-től, amelynek részeit képezik, független törvényeik nincsenek. Ennél-fogva nem is képezhetik a kutatás különálló objektumait. Így magukban meg sem érthetők, meg sem vizsgálhatók; a tudomány csak mint ama társadalmak részeivel foglalkozhatik velük, amelyekben előfordulnak. Ezért mondom én, hogy a lélektani szociológia még azzal sem tudott tisztába jönni, hogy mik kutatásainak tulajdonképeni tárgyai. Az egyik író csak az államokat nézi ilyeneknek, egy másik a törzseket, a családokat, az államok egyesületeit is ide számítja, ismét mások községet, megyét idesorolnak, Pikler végül mindenféle egyesületet, még a barátkozást is. Ezért mondom én, hogy Méray mutatta meg a helyes utat, aki rávilágított, hogy mi is itt voltaképen a kutatandó objektum, aki kimutatta, hogy itt magasabb ritmusú anyagcserezisztémák vannak, hogy ezeknek a törvényszerűségei derítendőek fel. A lélektani szociológia felfogása a társadalomról rendkívül felületes. Mindott, ahol több-kevesebb embert valamivel szorosabb összeműködésben lát egymással, mint másokkal, ott már társadalmat lát. Így jut az egymásra áterjedő, egymást átvágó társadalmak szövevényének helytelen koncepciójához. Így hagyja figyelmen kívül, hogy amit különböző társadalmak komplikált szövevényének tekint, az komplikált társadalmi egységeknek a szerkezete.

De, mondja Pikler folytatólag, az eddigi szociológusok is mind tudják és mondják, hogy az összeműködés egyik neme az anyagi javak cseréje. Csakhogy ők az anyagcserén kívül még más összeműködéseket is ismernek. S minthogy ilyeneket Méray is ismer, ennél-fogva ő maga hűtlen lett saját felfogásához.

Dehogyan lett. Ő mindenekelőtt megállapítja, hogy a társadalom törvényei a benne lefolyó anyagcserének a törvényei. Hogy ez az anyagcsere azután mindenféle összeműködést, tanítást, védelmet is produkál, soha sehol sem tagadja, hanem mindezeket a jelenségeket az anyagcsere társadalomfiziológiai törvényeire vezeti vissza (vagy igyekszik visszavezetni, mert ismétlem, e konstrukciók részleteinek helyessége nem tartozik a vitakérdéshez). Hogy ellenben mindez nem tételezné fel az anyagcserét, miként Pikler állítja, hogy e működések anyagcserét nem űző gazdaság mellett is előfordulnának, hogy ilyen anyagcserét nem űző gazdaság is előfordul, hogy van társadalom, amelyben anyagcsere nem fordul elő — mindezt bajosan tudná Pikler bizonyítani.

Új dolognak mondja Pikler, hogy Méray az emberi társadalmon kívül egyéb anyagcsere-rendszereket ismer. Én nekem pedig azt impu-

tálja, hogy én e tant nagy felfedezésképen ünneplem. Legyen szabad mindenekelőtt megjegyeznem, hogy ebben semminemű felfedezni és ennél fogva ünnepelni valót soha se láttam. Én azt dicsértem Mérayban, hogy „ő ismerte fel azt az egyszerű, de óriási jelentőségű igazságot, hogy a természet zárt anyagcsere-egységei a társadalomban egy új szintézissel gazdagodtak.” A felfedezés tehát nyilván az, hogy a társadalom is anyagcsere-egység.

Pikler azonban tagadja azt is, hogy az emberi társadalmon kívül egyéb anyagcsere-rendszerek is léteznének, sőt kijelenti, hogy ha Méray meg én erre nézve bizonyítékokat nem tudunk felhozni, úgy az „vakmerő koholmány”. Én mindenekelőtt ez utóbbi kitétel helyébe valami megfelelőbbet javasolnék. Talán csak téves nézet volna. Vakmerően koholni nem szokott sem Pikler, sem Méray, sem én. Itt csak arról van szó, hogy melyikünk állítása téves. Mi p. o. Pikler Gyulának azt az állítását tartjuk annak, hogy a társadalom tényei az egyéni eszméletről kielégítően megmagyarázhatók. De csak tévesnek tartjuk. Vakmerő koholmánynak dehogyan tartjuk.

Viszont arról a nézetről, hogy az emberi társadalmon kívül egyéb anyagcsere-rendszerek vannak, még csak azt sem tudom elismerni, hogy téves volna. Minden élőlény egy anyagcsere-rendszer. Arra a kérdésre, hogy mi az élet? Verworn ekképen felel:

„Der Lebensvorgang beruht in dem Stoffwechsel der Eiweisskörper . . . die gesammte physiologische Forschung . . . besteht darin, diesen Stoffwechsel der Eiweisskörper bis in seine Einzelheiten zu verfolgen und die verschiedenen Lebenserscheinungen als einen Ausdruck dieses Lebensvorganges zu erkennen, der sich mit derselben eisernen Notwendigkeit daraus ergeben muss, wie die Erscheinungen der anorganischen Natur aus den chemischen und physikalischen Veränderungen der anorganischen Körper.”*)

Az anyagcsere tehát nyilván alapvető jelentőségű ténye a szerves életnek. Ez a szerves élet azonban bizonyos természetes zárt egységekben folyik le. Ilyen egységek vagy egyes különálló sejtek, vagy ilyen sejtekből összetett lények. De ez utóbbiakban is az életfolyamatok tulajdonképeni székhelyei azok a sejtek, amelyekből össze vannak rakva.***) Az élettan főfeladata pedig az élőlény sejtjeiben lefolyó anyagcserének követése és felfedése.

Nyilvánvaló, hogy a többsejtű lénynek anyagcseréje, azaz a lény és a külvilág közti anyagcsere, tehát annak élete meg nem érthető, ha nem vizsgáljuk azt az anyagcserét, amely a szóbanforgó lény sejtjei között folyik le. Ez minden fiziológiának alapja,

*) Max Verworn: *Allgemeine Physiologie*, (1895) 141. I. (Ritkítás tőlem.)

**) I. m. 60. és 66. l.

„Aus allem, was wir bisher erfahren haben“ — mondja p. o. Rosenthal (az erlangeni egyetem fiziológusa) *Lehrbuch der allgemeinen Physiologie* c. könyvének (1901) 351. lapján — „können wir folgende Sätze ableiten. Die Materie, aus der ein Lebewesen besteht, wird fortwährend durch chemische Prozesse, namentlich durch Einwirkung des Sauerstoffs, angegriffen und teilweise zerstört; sie muss, wenn das Leben erhalten werden soll, fortwährend erneuert werden. Es ist also ein Stoffaustausch zwischen dem Lebewesen und seiner Umgebung notwendig. Diesen Vorgang nennen wir Stoffwechsel.

Bei den mikroskopisch kleinen einzelligen Lebewesen, welche frei im Wasser leben, ist die Wechselwirkung zwischen Lebewesen und Umgebung verhältnissmäßig leicht zu verstehen. Der Stoffaustausch kann unmittelbar zwischen dem Lebewesen und der Umgebung stattfinden; das Leben wird bestehen können, wenn die Umgebung imstande ist, die zum Leben notwendigen Stoffe abzugeben und die von den Lebewesen abzugebenden Stoffe aufzunehmen. Das Verhältniss bleibt aber auch im wesentlichen das gleiche, wenn wir an die Stelle eines Einzellers eine Zelle eines komplizierten Lebewesens und an die Stelle der äusseren Umgebung die Flüssigkeit setzen, von welcher jene umspült wird. Nur müssen wir in diesem letzteren Falle zwei sich gegenseitig bedingende Reihen von Vorgängen unterscheiden, erstens die Wechselwirkung zwischen jeder Zelle und ihrer nächsten Umgebung, zweitens diejenige zwischen dem ganzen Lebewesen und dem Mittel, in welchem dasselbe lebt. Denn was jede Zelle aus der sie unmittelbar umspülenden Flüssigkeit aufnimmt oder was sie an diese abgibt, muss, wenn das Leben auf die Dauer bestehen soll, aus der Umgebung des Ganzen aufgenommen, oder an sie abgegeben werden.“*)

Vagyis az az anyagcsere (Stoffwechsel vagy Stoffaustausch) amely az egysejtűnél a sejt és a külvilág közt folyik le, és amely minden életnek alapvető ténye, ez az anyagcsere (Stoffaustausch) a többsejtűnél minden egyes sejt és annak legközelebbi környezete közt folyik le.

Vagy:

„Die Vermittlung im gesamten Stoffwechsel übernimmt das Blut. Dieses führt teils direkt vom Darm weg, teils indirekt durch die Lymphbahnen die dem Körper angepassten Nahrungsstoffe jeder einzelnen Zelle zu ... Andererseits geben die Zellen die Produkte ihrer Tätigkeit, seien es die Reste der mannigfachen Verbrennungsprozesse, seien es Sekretionsprodukte, die im gesamten Stoffwechsel noch eine wichtige Rolle zu spielen haben, an das Blut ab.“**)

*) Ritkítások tölem.

**) Abderhalden: *Lehrbuch der physiologischen Chemie*. (1906.) 571. 1.

Így tehát az emberi társadalmon kívül létező anyagcsererendszerekről szólni egyáltalában nem „vakmerő koholmány”.

A fentebbi idézetek már erősen fejlett többsejtű lényeket tartanak szem előtt, amelyekben az anyagcsere már a vérkeringés útján, azaz nagyon komplikáltan történik. Méray ellenben a *Der kommende Tag* című munkájának Pikler Gyula által idézett helyein (199. és köv. 1.) a legeslegegyszerűbb többsejtűekről beszél, ahol vérkeringés még nincsen, és így a sejtek közti anyagcsere még sokkal szimplább. Egyébként a vérkeringés által közvetített anyagcsere is sejtközi, a vérsejtek és más sejtek közötti anyagcsere.

Sőt még minden egyes sejt részei közt is anyagcsere folyik:

„Aus den angeführten Versuchen und Beobachtungen geht zur Genüge hervor, dass zwischen Protoplasma und Kern ein wechselseitiger Austausch von Stoffen besteht, ohne den keiner von beiden Zellteilen auf die Dauer existieren kann.” *)

Tehát az egyes sejtek sem érthetők meg az anyagcsere-folyamatok nélkül. A sejt pedig az életjelenségek székhelye. („Die Zelle muss daher der Heerd derjenigen Vorgänge sein, deren Ausdruck eben die Lebenserscheinungen sind, d. h. der Sitz des Lebensvorgangs selbst.” (Verworn, 66. 1.)

De még ha Méraynak egy vagy más vagy sok részletben nem is volna igaza, ha a sejtközi anyagcsere részletkérdéseiben sok téves állítás is foglaltatnék munkájában: ez miben sem érintené azt a nagy érdemét, hogy a társadalom lényegét helyesen felismerte.

Pikler Gyula azt állítja továbbá, hogy még ha az anyagcserét a Méray-féle értelemben is fogjuk fel, az emberi csere egészen más, mert ilyen meg amolyan lélektani motívumok vezetik. Pikler Gyula itt abba a hibába esik, hogy csak a jogi értelemben vett cserére gondol. Ezért van, hogy a munkás és tőkés viszonyában már nem lát anyagcserét, hanem csak „összeműködést”. Holott világos, hogy a munkás anyagokat szolgáltat és anyagokat kap. A külvilág anyagain a munkás változtatásokat eszközöl és az így változtatott anyagért más anyagokat kap. Az az „összeműködés”, amely tőkés és munkás közt van és amelyet tagadni senkinek sem jut az eszébe, az alapjául szolgáló anyagforgalomból magyarázandó. És itt ismét jó szem előtt tartani, hogy nemcsak munkás és tőkés kiszakítva tekintendő, hanem az anyagok forgalmának az az egész rendszere veendő alapul, amely a munkást és tőkést is érinti útközben, sőt amely épen tőkessé és munkássá differenciálta az embereket.

*) Verworn, 499. 1.

Pikler Gyula azonban semmit sem vár a szociológiára nézve még attól sem, ha csakugyan az anyagi fölszerelésnek és a munkaeszközöknek ugyanolyan szerepük volna az ember életében, mint a protoplazmának a sejt életében. Ennek csak az volna a következménye, hogy a sejt életét értenők meg jobban, nem az emberét. Én e részben is más véleményen vagyok. És ha egy átlag-fiziológiát összehasonlítok egy átlag-szociológiával, ha e két tudomány állapotát összehasonlítom, akkor — a fiziológia minden hézaga mellett is csak megerősödöm e véleményemben. Én azt tartom, ha a sejtek érzéseiket velünk közölni tudnák és mi a fiziológiát ezekre az érzésekre alapítanék, akkor távolról sem tartanánk ott, ahová az objektív fiziológia már is elvezetett bennünket. A sejtérzés közlése alapján, vagyis a sejtek introspekciói alapján álló fiziológia — könnyen lehetséges — még azt sem tudná, hogy a sejtek egy nagyobb organizmus részei, hogy a sejtek közti anyagcsere-folyamatok fontosak, hogy az egész organizmus és a külvilág közt anyagcsere folyik, hogy az minő kvantitású és minő minőségű, stb. Lehet, hogy ezek az érző és érzéseiket közölni tudó sejtek valami olyasmit közölnének velünk, hogy ők tetszésük szerint csinálják a vérkeringést és a test orgánumait stb.

Végül Pikler Gyula Méraynak néhány olyan mondatát hozza fel, amelyek az ő tudatlanságát jellemeznék. Hát még ha csakugyan egészen rosszak volnának ezek a tételek, amelyeknek nagyon kevés közük van az ő szociológiájához, még akkor se bizonyítana velük Pikler Gyula mit sem Méraynak ama felfogása ellen, amelyet én nagyjelentőségűnek tartok. Oly keveset bizonyítanának, mint ahogy egy Comte Ágost munkáiból összeszedhető temérdek csodabogár sem dönti meg Comte Ágoston zseniális koncepcióit.

A legborzasztóbb dolog az volna, hogy Méray szerint a molekulák növekedhetnek és oszolhatnak. Én, ismétlem, nem találok szükségesnek ezekben a kérdésekben részletesebben belebocsátkozni, minthogy azok a mi kérdésünkre irrelevánsak és ezért csak úgy mellesleg hívom fel Pikler Gyula figyelmét Verwornnak következő soraira:

„Wir müssen daraus schliessen, dass das Biogenmolekül selbst es ist, welches beim Wachstum die zur Bildung von lebendiger Substanz notwendigen Elementarstoffe aus der Nahrung an sich zieht und chemisch bindet, sich also beim Wachsen qualitativ verändert.“*)

Ugyanő helyeslőleg idéz egy másik író is, aki

„ . . . annimmt, dass das einfache Molekül des lebendigen Eiweisses beim Wachsen fortwährend Elementarstoffe aus der

*) Verworn, *Allgemeine Physiologie*. (1895.) 473. 1.

Nahrung an sich zieht, bis es zu einem polymeren Molekül geworden ist, um dann gelegentlich wieder in die einfachen Moleküle zu zerfallen, die von Neuem durch Bindung der nötigen Atome und Atomgruppen sich chemisch allmählich zu einem polymeren Molekül entwickeln, u. s. f.”*)

Ceterum censeo, hogy a szociológia tudományosabb, azaz pontosabb korszaka csak akkor fog elkövetkezni, ha objektív módszerekkel tovább kutatjuk azokat az életfolyamatokat, amelyek a legmagasabb rendű állatok között szövődtek. Ha emberek társadalmi törekvéseiben, céljaikban, erőlködéseikben már a szociológia által megmagarázandó tünetényeket látunk, nem pedig a szociológia magyarázatát. Az intézmények nem azért állanak elő, mert akarjuk őket, hanem azok az okok, amelyek az intézményeket létrehozzák, gyakran azt a szociális tünetényt is létrehozzák, hogy akarjuk őket.

Somló Bódog.

III.

„Anyagcsere” és belátás.

— Zárszó. —

E lapok t. szerkesztője szíves volt az előző válaszokat velem kefelenyomatban közölni és megengedni, hogy még e számban nyilatkozzam azokra nézve. Örömmel élek ez engedelemmel, mert magam is jobban szeretem e vitát időben és e folyóirat terén tovább nem húzni.

1. Arról az általános kérdéstről, vajjon egy objektív szociológia a mai idegfiziológiai ismeretek mellett általában lehető-e, vajjon a pszichoszociológia szükségtelen-e vagy épen tudománytalan is, Somló barátom újabb nyilatkozata után sincs több mondani valóm. Változtatlanul fentartom mindazt, amit mondtam; nyugodtan az olvasó ítéletére bízom, van-e jogom ehhez. Csupán a Méray speciális szociológiájáról óhajtok még néhány szót ejteni.

2. Hogy a „mindenféle” egyéb „összeműködés, tanítás, védelem . . . nem tételezi fel az anyagcserét”, az anyagi javak forgalmát, ezt avval bizonyítom be, hogy ez az egyéb összeműködés (hozá véve még a bíraskodást is) az állatoknál is előfordul, amelyeknél anyagi áruforgalom nincs. Hacsak nem akarjuk föltenni, hogy az emberek között az anyagi áruforgalom volt az első összeműködés (amit az ép mondottaknál fogva nem tehetünk fel, ha azt tartjuk, hogy az ember magasabbrendű csoportos állattól származott), akkor nem hihetjük, hogy „ez az anyagcsere” az, amely „azután mindenféle összeműködést . . . produkál.” Olyan embereket, akik anyagi forgalmat egyáltalán nem üznek, nem ismerünk (egy adat a patagónokról és egy kétes adat a tűzföldiek egy részéről nem jelent semmit), de tudjuk a kigyó indiánokról, hogy a lazachalászat idejében ennek szervezésére

*) Verworm, ugyanott.

nagy számban összeműködnek, ezen időn kívül pedig egymástól messze elszórva oly nyomorúságos állapotban tanyáznak, hogy valami számba jövő anyagi forgalomról köztük nincs szó, és az semmikép sem produktálja a halászatra való szervezkedést.

3. Somló fiziológiai munkákból vett idézeteinek egyike sem bizonyítja, hogy minden sejt anyagi csereforgalomban van más sejtekkel, hogy minden sejt, amely anyagot kap más sejtektől, anyagi ellenértéket juttat e sejteknek, hogy az emberi árúcserevel azonos csere a többsejtű lény életének alapszkémája. Az összes idézetek csak az élőlény és a környezet közötti cserét értik anyagcsere alatt.

Ez áll először a Verwornból vett idézetről. Ott semmi sejtközi anyagcsereéről nincs szó; Verworn egész könyvében csak az élőlény és a környezet közötti cserét érti anyagcsere alatt. Hogy ennek egy-egy székhelye minden sejt, az nem jelenti azt, hogy a sejtek egymással cserélnek.

Egész kifejezetten *Stoffaustausch zwischen dem Lebewesen und seiner Umgebung*-ről szól másodsor Rosenthal. „*Diesen Vorgang nennen wir Stoffwechsel.*” Azután hozzáteszi, hogy a többsejtű lénynél lényegileg ugyanaz az anyagcsere, mint az egysejtűnél. Bár a véren keresztül történik, mégis végső sorban csere a környezettel. Hogy hogyan idézheti Somló ezt a helyet Méray mellett, és mi célból ritkított ebben az idézetben bizonyos helyeket, az előttem talány.

Harmadszor: az Aberhaldenből vett idézet sem tud semmit arról a sejtközi cseréről, amely Méray főntemlített tételeiben foglaltatik. Ez az idézet ellenkezőleg kiténteti, hogy a bélen kívül egyedül még a mirigyek produkálnak értékkel bíró anyagokat, a többi sejt pedig, vagyis a sejtek legnagyobb része csak értéktelen égéstermékeket juttat a vérbe. Az a mód, ahogy Somló — tudom: jóhiszeműen — a nyomtatást vastagítja, arra alkalmas, hogy ennek az ellenkezőjét olvastassa az emberrel, és teljesen jogosulatlan.

A protoplazma és a mag közötti kölcsönös anyagcsere, amelyről a Verworn-féle utolsó idézet szól, megint nem sejtközi anyagcsere. Ez az anyagcsere mutatja meg különben legjobban a Méray analógiájának értéktelenségét, azt, mennyire nem szabad még az anyagok kölcsönös áttételét a testben az emberi forgalommal azonosítani. Mert hiszen Méray szerint a mag az élő lény, a protoplazma a vagyoni fölszerelés; itt tehát az ő elméletének megfelelőleg az élő lény és — saját vagyona közt (!) folyik ugyanaz a folyamat, amelyet máshol az emberi forgalommal analóg cserének tekint. Igaz, az emberi társadalomban is vannak ily „cserék” az egyén és vagyona közt, például mikor az ember azon a módon emeli szántóföldje termékenységét, amelyet Meffiszto Faustnak megifjodási eszközül ajánl, és amelyért azután dúsabb aratást kap cserébe, vagy mikor az arató az önmaga kebeléből meríti a szert, amely kezében a kasza nyelét fixirozza, aminél fogva azután gyorsabban hullanak a rendek; de e cserékben talán a szubjektív tények legelszántabb elhanyagolói sem fogják a társadalmi áruforgalom törvényeit keresni.

Minthogy így Somló a legnagyobb igyekezettel sem volt képes a Méray-féle sejtközi anyagcsereét bizonyítani, és minthogy Méray e

bizonyításra „nem ér rá”, holott elég lett volna szerinte „bármely (azaz egyetlen) mai fiziológia” illető helyét megjelölni: én, amíg bizonyítékot nem kapok, tovább is fentartom azt az állításomat, hogy

a Méray-féle fõnt jellemzett sejtközi anyagcsere a fiziológia elõtt teljesen ismeretlen dolog, és hogy a többsejtû lény életének sem egésze, sem lényege nem egy sejtközi csere, aminthogy a társadalmi élet egésze vagy lényege sem anyagi áruk cseréje.

4. Méray szerint egészen mellékes, hogy az õ szociológiájának bármely tétele helyes-e, kivéve egyet. „Csak az a kérdés, hogy az a képzõdmény, amely az emberekbõl alakult, amidõn belõlük társadalom keletkezett: biológiai törvényeknek a rendje szerint keletkezett-e vagy sem?” Ó ismeri azt a tempót, hogy minden másról szeretnének beszélni, csak errõl nem.

Bocsánat, nem így van. Minthogy Somló nyomtatásban és elõadásokban széles körben terjeszti azt az állítást, hogy Méray ismerte fel elõször, hogy mi a társadalom lényege, t. i. anyagcsere és hogy ez az anyagcsere lényegében azonos egy másik anyagcserével, amely állítólag a többsejtû lényekben sejtpárok között kölcsönösen és valamennyi sejtre nézve folyik, egy csöppet sem mellékes az, hogy e tanok, ha helytelenek, visszautasíttassanak, és a tanulni akarók felvilágosíttassanak.

De szívesen állok rendelkezésére Méray úrnak, és hozzászólok ahhoz a kérdéshez is, amelyet õ fölvet. Sõt mindegyik felszólalásomban már nyilatkoztam is e kérdésrõl. Ha az a kifejezés, hogy a társadalom „biológiai képzõdmény” nem akarja kizárni, hogy egyszersmind pszichikus képzõdmény, vagyis pszichikus meghatározók által is determináltatik, szívesen megengedem, hogy — a pszichofizikai parallelizmus hipotézisének megfelelõleg valószínûleg — tisztán biológiai határozók által, amelyeket azonban ma még nem ismerünk, szintén determináltatik. Sõt én, mint már évek óta írom és tanítom, valószínûnek tartom, hogy szoros értelemben vett fizikai elvnek is engedelmeskedik. Ha azonban a „biológiai képzõdmény” kifejezés azt jelenti, hogy a pszichológiai meghatározás ma nélkülözhetõ vagy épen tudománytalan, vagyis a biológiai ellentétbe helyeztetik a pszichológiával, úgy ezt az állítást visszautasítom. Csakis errõl folyt Somló közt és közöttem a vita. Ó azt a szerintem helytelen nézetet fejezte ki a legnyomatékosabban. Együttal azt hirdette, hogy már van ilyen objektív szociológia, és hogy annak helyes, nagyjelentõségû alapja, hogy a társadalmi élet lényegileg anyagcsere és hogy ennek megfelel egy sejtközi anyagcsere, amely megint a többsejtû lény életének lényege. Méray e speciális tételének kritikája tehát az objektív szociológia általános kérdése szempontjában sem volt „mellékes” vitánkban.

Méray maga is a *Husadik Század*-ban több ízben visszautasította és kigúnyolta a pszichoszociológiát azon az alapon, hogy a társadalom biológiai képzõdmény. Most ki fogom mutatni, hogy (úgy mint Somló, Marx és a marxisták) Méray sem nélkülözheti a pszichológiát, és hogy az õ szociológiája épenséggel nem objektív. Számos helyet tudnék ez állításom mellett felhozni; helyszûke miatt elég lesz egy.

Méray meghatározza, hogyan fog kialakulni a jövő szocialisztikus társadalom. Nézzük csak meg, milyen határozókat használ fel:

„Nahrung jedoch muss es geben. Individuen, deren herkömmliche produktive Tätigkeit schon eine agrarische war, oder solche, die teils aus angewohntem Trieb, teils aus instinktiv erwachender Vorsorge um Lebensmittel, sich zuerst an ackerbauliche Produktion heranwagten, nahmen den Boden dort, wo sie ihn unbeackert fanden. Niemand wagt ein grosses Feld zu bebauen, denn keiner ist ja seiner Ernte sicher. Latifundien entstehen gewiss nicht. Nur dort, wo es irgend eine Aussicht gibt auf eine Vereinigung, nur in der Nähe solcher Individuen wird mehr bebaut, und auch dort nur soviel, wieviel man eben wagen darf . . .

„Kein Grundbesitz wird geschützt. Das Produkt jedoch und die produktive Arbeit, durch die es entsteht, gelangt zu einem spontanen Schutz. **Denn** wird die Produktivität gestört, tritt Hungersnot ein. Man braucht Brot und landwirtschaftliche Nahrung, die **darf** also weder zerstört, noch gefährdet werden . . . **Die Not** zwingt zur Verteidigung der Produkte ... Jede Gewalt-samkeit ist eine Gefahr für Alle.”*)

Íme Méray is a veséke néz. Méray is fölveszi a belátásos csizmát, amelyet egyetlen szociológus sem nélkülözhet, ha csak egy lépést is akar tenni. Sőt mivel épen a szocialisztikus jövőt kalandozza be e csizma segélyével, az a csizma oly hatalmas és feltűnő rajta, mint a Napoleon csizmája a *Meghódítottuk a világot* aláírású írógép-hirdetések. Méray is a belátásos iskola híve. De hát hová is nézhetne máshová, mint az ember veséibe? Talán a már kollektív protoplazmával bíró többsejtű lények belső szociális forradalmaiból csináljon prognózist? Mikor a múltakat írja le, amelyeket a történetből ismerünk, még el szabad fednie a pszichikus okokat egy „fiziológiai” panirunggal (amely azonban a „sejtközi anyagcserén” kívül [és azon belül is] csupa tudománytalan [többnyire teleológikus] frázisból áll, amelyek leg-szebb példánya a következő természettudományi erő: *Ein Vorbauen der Struktur für künftige Phasen der Regeneration*,**), mert elvégre e fiziológiai dominó alatt is rajok ismerünk és megnyugszunk, de mikor prognózisokat állít fel a jövőre nézve, tisztán kell neki a pszichikus okokat kidomborítania, mert tudja, hogy különben nem hiszünk neki, nem hiszünk összes objektív „fiziológiai” erőiben, organikus tendenciáiban, a teremtés szándékában stb. De a múltakat is voltaképp egyedül pszichikusán okolja meg. Objektív szociológia nincs. Nem csinálta meg se Durkheim, se Méray. Objektív szociológia ma nem lehet. Nem fogja megcsinálni Somló sem.

5. Somló polimer molekulumok keletkezésében és újra szét-esésében találja a molekulumok Méray állította organikus növekvését és gyarapodását. Tegnap kaptam meg Somló cikkének kefelevonatát. Ilyen rövid idő alatt és ezer egyéb teendő mellett még nem voltam képes ezt az újabb kérdést átgondolni. Mihelyt erre ráérek, nyilat-

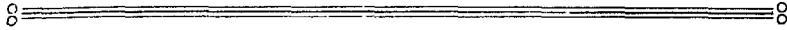
*) Méray, *Der kommende Tag* 388., 389. !. Nem kell mondanom, hogy a ritkítások és vastagítások tőlem valók.

**) Ugyanott 281. 1.

kozni fogok egy-két sorban; egyenesen kötelességemnek fogom azt tartani, ha arra a meggyőződésre jutok, hogy Mérayt igazságtalanul kritizáltam meg e pontra nézve.

Végül engedjen meg Somló barátom nekem is egy *ceterum censeo-t*. Ha azt látom, hogy válasza utolsó bekezdésében már nem a többsejtű lény sejtjei, hanem a magasabbrendű állatfajok egyénei közötti életfolyamatok tanulmányozását tűzi ki a most már csak „tudományosabb, azaz pontosabb” objektív szociológia feladatául, és hogy az akarotnak már enged némi szerény helyet a „szociális tünemények” közt: úgy ítélek, hogy vitánk nem volt egészen meddő.

Pikler Gyula.

Tóth Béla. †

A kereszt valamikor megváltásért rajongó, erős hitű, jó szándékú emberek jelvénye volt. A kereszt ma a gazdagok és hatalmasok, a fejlődés és új igazságok elleneseinek harci jelvénye. E szimbólum Tóth Béla neve mellé mindkét értelmében oda illik.

Előbb a felvilágosultság erős harcosa volt ő. Ismerte, vagy talán megérezte amaz, Európát mozgató eszmék fuvallatát, melyek még nem jutottak el hozzánk. A magyar hírlapirodalomban pedig akkortájt néma butaság, szellemi ürességtől kongó nagyképűséggel felváltva uralkodott. Csak néhány ember gondolkodott. És még kevesebb oly ember akadt, ki szólni mert. Ebben a tudatlanok, félénkek és tehetetlenek alkotta irodalmi dudvában vállalta Tóth Béla a gyomlálás hasznos művét. Soha nem szűnő bátorsággal és szokatlan tudással szállt síkra. A nyugat hangját vitte abba a sajtóba, melybe a nyolcvanas évek Ázsiája fészkelte volt be magát. Törekvéseit a kellemes lakmározás és csendes kérdőzés közepette megzavart analfabéták hangos „feszítsd meg!” kiáltásokkal fogadták. Sunyi gyanúsítások, ripók vádak, piszkos átkok zúdultak feléje. De ő bátran viselte a keresztet. Igazának tudatában, büszke méltósággal járt elől azon az úton, mely Európa felé vezetett.

* * *

Megváltoztak az idők. Lassú fejlődés vágyát forradalmi szellem váltotta fel. Új hit támadt; új emberek léptek a porondra. Eltűntek, meginogtak Tóth Béla féligazságai, melyek a magyar társadalmi kórnak csak tüneteinek, de nem okain épültek fel. A múlt és jelen eszménye között tátongó úr támadt. Kettészakadt a társadalom: egy része az elmúlás, másika a lázas haladás képét tárja fel. A haladás megrögzött ellenségei a nacionalizmus ismert receptjéhez fordultak: kisajátították a régi igazságokat fedő jelszavakat és a rettegett fejlődés ellen sze-

gezték azokat. A maradiság bagolyvárait új színekre mázolták. A butaság fekete apostolai jelmezt cseréltek. A zsoldért szolgáló mezei hadak nemzeti gúnyába bújtak.

Ebből a pénzért vásárolt, önérdektől összetartott, kiabáló, rágal-mazó, átkozódó tömegből kirítt egy becsületes ember meggyőződéstől sugárzó alakja. Ez Tóth Béla volt. Az új eszméknek más ily ékes-szóló, tiszta meggyőződésből cselekvő ellensége alig is akadt. És a keserves tusa hevében újra felhangzott a „feszítsd meg!” kiáltása. Most az átok azok táborából jött, kiknek első harci tetteit ép Tóth Béla fogadta repeső örömmel. Barátból ellenség lett; a régi haragosok pedig fegyvertársakká vedlettek; a megvetett táborral kellett együttműködni. Vajjon mit gondolt az a jó, becsületes ember? Nem tudom. Külsőleg büszkén viselte az új keresztet. Igazának erős hitében járt elől azon az úton, mely Ázsia felé vezet.

A halál véget vetett annak a golgotának, melyet annyi új „barát” nézhetett kaján örömmel és annyi új „ellenség” szemlélt fájdalomtól sajgó szívvel. Tóth Béla megtért ahhoz a földhöz, melyből lett, melyen annyi kiváló magyar ember szenvedte végig élete meddő küzdelmét. az enyészet férgői ott lent és itt fent egyaránt rágódnak magával tehetetlen örökségükön. A maradiság csatlósai fegyvert kovácsolnak a felvilágosításra termett ember utolsó éveinek gyászos tévedéséből. A gondolkodó pedig, ki elveiért szerette és gyűlölte az elhunytat, titokban félkeresi a kidőlt harcost és tünődve mélnéz el az új sírdomb mellett. Az elmúlás jele az élet változásai felé tereli a gondolatokat. A nagy kérdőjel nyomán kisebbek kelnek. Az elhunyt bújósdit játszott a haladással: előbb üldözte azt, majd pedig menekült előle. Vajjon mi e tragikus rejtély nyitja?

Tóth Béla szomjúhozta a fejlődést, de nem bírta útjait megérteni s így követni: ezért fordult rettegve a számára megmagyarázhatlan új jelenségek ellen.

Dózsa népe felébredt. Jogokat követelt és vágyakozó tekintete a haladás szavát megértő Európa felé fordult. Az internacionále dala felharsant. A sovén ideológia tetszetős báránypőrébe öltözött farkasok hada pediglen önző érdekei védelmére e harci riadó *szavait* játszotta ki a belső *értelem* megismerésére alkalmatlan nyárspolgárok számára. Az elnyomott, vérig szipolyozott Tiborcok szervezkedését hazaáruló nemzetköziségnek minősítették. A földet és jogokat megtestesítő Haza után vágyakozó népről a hazafiatlanság vádját terjesztették. Azokra az emberekre, kik itt meghalni nem, de élni akarnak, a kivándorlás

főszállítói ráfogták, hogy eladják az országot. A hit és a tőke internacionális szervezetének kitarottjai az idegennel konspirálás vádjának bélyegét sütötték a fejlődés híveire.

A cselfogás sikerült. A társadalom jelenségeinek felületen szemlélői megriadtak. A szociális kérdésből a nemzeti fejlődést veszélyeztető mumus lett. Félelemtől réveteg tekintetük a régi ideálok védelmét Ázsiában kereste. Homokba rejtették fejüket és struccpolitikájuk vak-ságában kínai fal építéséhez fogtak. A felbújtók gaz tábora pedig kaján örömmel szemlélte, miként irtják a becsületes Tóth Bélák az általános felvilágosultság és jog ama plántált, melyeknek magvait ők maguk ültették el. A szociológia alapvető igazságainak félreismerése hajtotta a fejlődés hívét a maradiság szolgálatába. Tóth Béla társadalmi téren reakciós munkát végzett.

Eme nagy bűnét kevésbé fájlalnók, ha legalább egyéb téren teremtett volna csakugyan maradandót. De ez sem sikerült neki.

Bourget fordítóját megütötte ugyan a lélek-analízis finomsága; Maupassant magyar tolmácsát lelkesítették az élet lángeszű szemlélőjének rajzai; Flammarion átültetőjére hatott a tudomány fetisimádása. De Tóth Béla maga ezekhez hasonló nagy művet sohasem termelt. A tudomány más terén ép így járt. Jól értékelte a tollat forgató ember harci fegyverzetének: az írásművészet csiszolt voltának nagy fontosságát, de azért a nyelvészet terén sem teremtett nagyot. Lelkesedett a természettudományokért; ifjú korában foglalkozott is velők, de itt is meddő maradt érdeklődése. A ragyogó tollú, tág látókörű, rendszertelen tudásában is nagy szellem pályafutásának nyomait csak sokszor igen tökéletes tárcái és levelei rögzítik meg. E szertehulló lapok nem alkothatnak maradandó művet. A becsületes ember és kiváló íróművész képe él ugyan még kortársainak tiszteletében, de velük együtt hal majd meg Tóth Béla emléke is.

E biztonságában kérélnhetetlen pusztulás igazságtalanságáért vádoló meg gazdasági és szellemi elmaradottságunkat.

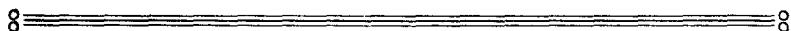
Tóth Béla már végleges elmúlása előtt is meghalt, mivel napi élelméért kellett küzdenie. Robotmunka gátolta a tanulásban. A gyors röptű haladás elhagyta őt. Férfikorának teljében szárnyaszegetten hullott vissza a maradiságba, mivel körülötte hiányzott az a megértő miliő, melynek lelki támogatása nélkül maradandó, nagy alkotás jóformán lehetetlen. Tóth Bélát a magyar Hortobágy ölte meg!

Alkonyatok és délibábok
Mefogták százszor is a lelkét,
De ha virág nőtt a szívében,
A csordanépek lelegelték.

Ezerszer gondolt csodaszépet,
Gondolt halálra, borra, nőre,
Minden más táján a világnak
Szent dalnok lett volna belőle.

De ha a piszkos, gatyás, bamba
Társakra s a csordára nézett,
Eltemette rögtön a nótát:
Káromkodott vagy füttyörészett. *)

Harkányi Ede.

A latifundium elleni küzdelem.

E szemle legutolsó számában ifj. Leopold Lajos *A kisbirtok eszményítése* címén bírálja azokat a politikai és tudományos támadásokat, melyekben nálunk a nagybirtok egyre sűrűbben részesül és amelyek a nagybirtokok megsemmisítését és kis parasztbirtokok létesítését tűzték ki célul.

Leopold Lajos ezt a támadó hadjáratot nem tartja kellően átgondoltnak, mert nem véli kizártnak, hogy a jövő világpiaci konjunktúrái és a géptechnika fejlődése nem fogják-e a kisbirtok jelenlegi fölényét egyes üzemi ágakban megszüntetni és a latifundium rendszerét az egész vonalon gazdaságosabbá tenni. És felveti a kérdést, hogy mi lesz akkor a konyhakertes Magyarországgal? És így válaszol: „A Parcellázó Bankok leakasztják firmájukat és Összevásárló Bankokká alakulnak.”

Leopold Lajos kiérdemelte mindazok köszönetét, akik az agrárkérdésben az ország fejlődésének legmélyebb problémáját látják, mert fényes cikke végleg igazolta azt, hogy csak a dogmatikus türelmetlenség és a szűk látókörű orthodoxia tekintheti a nagy és a kisbirtok vitáját végleg eldöntött kérdésnek. Ellenkezőleg az alapos és eredeti kutatások egész sorára lesz szükség, hogy az agrárkérdés üzemi részében s a mezőgazdasági fejlődés törvényei tekintetében tisztán lássunk. A *Huszádik Század* emberei ezt mind érzik és tudják és jövőbeli munkásságunknak egyik főfeladata lesz ez a vizsgálódás.

Azonban már ma kívánatos egy másik szempontot itt leszegezni, mely — véleményem szerint — a nagy- és kisbirtok üzemei eredményeitől függetlenül arra kényszerít, hogy teljes erővel kibontsuk a parcellázó politika jelszavát.

Tegyük fel, hogy Leopold Lajosnak az üzemi kérdésben teljesen igaza volna, tegyük fel, hogy a nagybirtok feldarabolása után egy újabb koncentráció állana elő. Mindezt föltéve (pedig ez az engedékenység túlságos és a tények egész tömegét lehetne a Leopold Lajos megállapításaival szembeállítani) továbbra is azt állítom, hogy mindazoknak az áramlatoknak, melyek a polgári Magyarország felé gravitálnak,

*) Ady Endre: *A Hortobágy poétája*.

akár mint végcél, akár pedig mint a szocializmust előkészítő közbenső alakulat felé, nincs sürgősebb és fontosabb feladatuk, mint a latifundiumok széttörése.

Ugyanis azoknak a békóknak legnagyobb rézét, melyek ma ennek az országnak fejlődését lehetetlenné teszik, hűbéri, középkori, feudális eredetű. Ezek a békók nemcsak egy túlnyomó részben elavult gazdasági rend békói, hanem a jogi, vallási, elméleti és művészeti erőknek az a szövevénye is, mely a feudális természetű latifundium-rendszeren épül fel.

Magyarország egész közléte, egész közigazgatása, egész kultúrája egy csomó főúri családnak és szolgahadjának uralmában áll. Ezt az igát másként megdönteni nem lehet, mint úgy, hogy kihúzzuk alóla azt az anyagi bázist, melyen nyugszik. Minden más eljárás pusztán félrendszer szabály, mely még a legerősebb industrializmus mellett sem teljes orvosság. Így semmi kétség, hogy a lordok elleni küzdelem Angliában, a junkerek elleni küzdelem Németországban és a nagy földbirtokos nemesség elleni küzdelem Oroszországban egyre erősebb lesz s egyre több szocialista látja a feudalizmus végleges kiirtásában az új rend kialakulásának nélkülözhetetlen előfeltételét. Ellenben Franciaországban, bárminő földbirtokkoncentráció következett is ott be a feudális birtokok feldarabolása óta: feudalizmus ma már ott nincs és sehol nem oly világos, tiszta és határozott a proletariatus és a burzsoázia közötti ellentét. Hasonló az állapot az Egyesült-Államokban is. Ha tehát Magyarországon a feudális nagybirtok romjaiból egy új nagybirtok, mondjuk a banknagybirtok alakulna is ki a jövő folyamán (ismétlem ez a fejlődés korántsem bizonyos s maga Leopold sem állítja ilyennek): még akkor is szükségképi és óhajtható ez a fejlődés, mert az új koncentráció nem hűbéri jellegű többé, hanem ipari jellegű. Vagyis tényleges gazdasági fölény eredménye, nem pedig árulás és a dinasztianak tett egyéb szolgálatok jutalma. Mondjuk így: nem fegyveres koncentráció többé, hanem marxi koncentráció. És ez óriási különbség, mert a hűbéri nagybirtokkal együtt odaveszett a középkori főrendiház, a középkori adórendszer, a grófok és a főpapok uralma, a nagybirtokot védő erkölcs, tudomány és irodalom. Helyette itt van a haladásra sokkal kevésbé veszélyes polgári Magyarország és vele szemben legsúlyosabb bilincseitől felszabadulva: a napról-napra erősödő proletariatus.

Ennek feladata lesz azután az agrárkérdés végleges megoldása. A nagybirtok elleni küzdelemmel sokban úgy vagyunk, mint a szocialisták az antimilitarizmussal szemben. Ott is akadnak okos emberek, akik azt mondják: — Mily dőreség fiúk, amit csináltok. Hát nem veszitek észre, hogy a szocialista társadalomban is lesz hadsereg. Nem szétverni, de demokratizálni kell a mai hadsereget. Azt is mondják, hogy erősíteni, még általánosabbá tenni. Hisz méltóztatnak a Jaurés és a Bebel nyilatkozatait ismerni.

Ezzel szemben a „tudatlan” Hervék és Yvetot-k azt mondják: — Semmi közünk, hogy mi jön. Az azonban bizonyos, hogy a kapitalista hadsereg minden lépésünknek útját állja. Tehát nem engedjük semmiféle bölcseséggel eltéríteni figyelmünket erről a problémáról. Ha

majd a Clemenceau és a Picard hadserege nem lő többé: akkor is ráérünk a jövő hadseregéről beszélni.

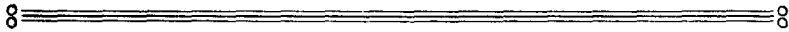
És ez a proletár-hadsereg tényleg talán még nagyobb lesz, mint a jelenlegi. De más, egészen más szerkezetében és kollektív lelki életében.

A lipótvárosi bankárok latifundiukai legalább is úgy fognak különbözni a Károlyi grófok latifundiumaitól, mint a saint-cyri úri csemeték hadserege a *Bourse de Travail*-ok hadseregétől.

És nincs annyi Jaurése és „tudós” theoretikusa a francia szocializmusnak, kik képesek lennének bölcs és elegáns érveikkel feltartóztatni a francia proletariátus forradalmi lendületét: az antimilitarizmust és az *action directe*-et.

A polgári Magyarország sem nélkülözheti azt a leghatalmasabb forradalmi erőforrást, mely rendelkezésére áll.

Jászi Oszkár

Magyar szociológusok.

Így kell őket nevezni, mert az új Magyar Társadalomtudományi Egyesület, a régivel szemben, a maga számára vindikálja a magyarság privilégiumát s mint szócsövük, a *Budapesti Hírlap* nyíltan hirdeti, azért alakultak meg, hogy „a tudományos dogmák köpenyébe burkolt nemzetellenes törekvések visszaverésére” szervezkedjenek.

Ez a nóta nem új. De biztosra vehetjük, hogy egyre hangosabban fogják fúni azok, akik a magyar nép és a magyar polgárság élet-halálharcát a feudalizmus ellen a nemzeti frázisok narkotikumával szeretnék elnyomni. S minthogy a Társadalomtudományi Társaság az egyedüli tudományos egyesület az országban, mely nem a főpapok és a főurak ideológiáját zengi, hanem amely felvilágosítja ezt a népet és ezt a polgárságot a magyar társadalom tényleges fejlődési törvényeiről: csak természetes, hogy a régi társaság néhány kis Corjolanjának önzetlen törekvése egy kontra-társaság létrehozatalára mindazoknak lelkes támogatását érdemelte ki, akiknek tudományos vagy hatalmi érdekük az, hogy a magyar társadalom továbbra is megmaradjon ázsiai álmában.

A mozgalom élére természetesen Apáthy István állott, a vallásos lelkű szabadgondolkodó, a papbarát-radikális, az a férfiú, aki cserbenhagyta az általános választójog ügyét a magyar vezényszó nevében, de aki lelkes barátja és bizalomszállítója maradt annak a kormánynak, mely úgy a vezényszó-követelést, mint az általános választójog nagy ügyét elárulta a nagybirtokos osztály önző vagyoni érdekeinek.

Az újdonsült szociológus természetesen ellenvéleményt nem tűrő hangerővel kodifikálta a magyar szociológia programját. Problémák-

ról, melyek az emberiség legnagyobb gondolkodóit évszázadok óta foglalkoztatják, mondott Apáthy végérvényes ítéletet oly érvekkel, melyeket tanult emberek még vacsorai diskurzus közben sem találnának mélyeknek.

Föl kell tennem, hogy a *Budapesti Hírlap* nem akarta megnyomóritani az ő kedvenc gyermekét eltorzított tudósítással, hanem teljes gondossággal örökítette meg a magyar vezér-szociológus rendszerének sarkalatos pontjait. Így tehát nyugodt lélekkel foglalkozhatok velük. Természetesen csak a fő-fő alapigazságokkal, mert e szemle hazafiatlan olvasóinak türelme gyöngébb, mint az új hazafias tudósoké.

Az Apáthy egyik korszakos eredménye így hangzik: „Ne vezessen félre, ha egy hódító nemzet tudósa a haza határai ellen kikel. Ő a haza korlátait csak azért akarja ledönteni, hogy a saját hazájának korlátait tolja ki”.

Mily mély, mily frappáns megértése korunk internacionális törekvéseinek! Mily alapos ismerete e kérdés óriási irodalmának! A magyar szociológusok lelkesedése nem ismert határt, de azt tudom, hogy Kant, Spencer, Comte, Fichte, Marx és az internacionalizmus többi nagy elmélkedője, ha a túlvilág derült nyugalomban hallották volna Apáthy szavait (és ez a feltevés az Apáthy-féle szabadgondolkodók számára nincs kizárva!): valószínűleg egészen másként értékelték volna a magyar szociológia megalapozójának tanítását, mint Isos de Chateau d'Oex, Marczali és a többi fajmagyar.

De ne tréfálkozzunk: Apáthy elvtársai nem a nagy szociológusok táborában vannak, hanem a Derouléde-ek, Syvetonok és a nacionalizmus többi idéetlen alakjai között.

Nem kevésbé mélyek Apáthy fejtegetései a társadalmi fejlődés törvényeiről: „. . . az élettudomány már eldöntötte, hogy nem egyedül a Darwin és Lamarck-féle tényezők döntenek a továbbfejlődés fölött, hanem a független továbbfejlődés elve. Egyik tojásból csirke lesz, a másikból kacsza, ha ugyanazon tyúkkal költetjük is ki, mert a fejlődés tyúkká, illetve kacsává formálta azt a lényt, melynek a tojás csak továbbfejlődő része.” A „magyar szociológia” büszke lehet vezére ezen alaptételére, mert az egy igen termékeny igazság. S következik belőle, hogy az európai államok egymástól úgy különböznek, mint a csirke a kacsától, a kacsza a galambtól stb. stb.

Minden fejlődési gondolatnak ezen kacagtató arculcsapása után még sok más ilyen humoros részlet következik.

De nem folytatom. A nemzeti tartalom igazolására nem kell ilyen kacsza-csirke bölcseséghez folyamodni, minthogy azt a komoly és gondos írók egész sora kellőképpen megállapította. És soha gondolkodó ember

nem vonta kétségbe, hogy minden nemzeti fejlődésnek megvannak a maga sajátos tüneményei, melyeket csak a speciális környezetből és történeti múltból lehet megmagyarázni. És tény az is, hogy a magyar szociológiának még sok a teendője ezen a téren. De kérdem, a mi bűnünk-e ez? A mi gonosz nemzetköziségünk eredménye-e ez? Nem, kérem. A Társadalomtudományi Társaság embereinek mindenkéltől az volt a feladatuk, hogy átültessék a modern szociológia alapelveit és módszereit, melyek közösek az egész művelt világon és amelyek ismerete és alkalmazása nélkül nincs komoly tudományos kutatás. Minden elfogulatlan ember meg fogja érteni ennek a feladatnak a fontosságát és elkerülhetetlenségét.

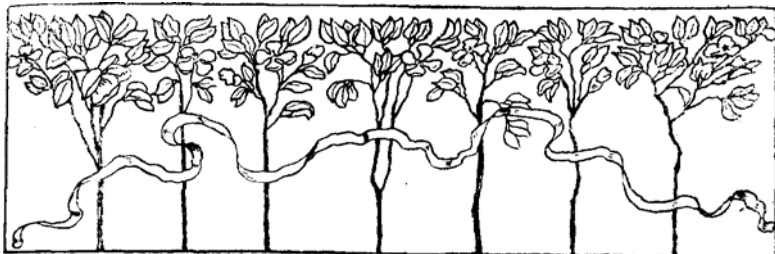
Magyarország faunáját, flóráját, geológiáját pl. nem lehetett mindaddig tudományosan feldolgozni, míg a fejlődéshez alapvető, egyetemes törvényeit nem ismertük. A magyar társadalommal is így van. Előbb ki kellett irtani a hősök és a csaták történetének ostoba fecsegéseit, a teologikus világfelfogás naiv sötéttségét, az erkölcsi iskola kenetteljes frázisait, a *Budapesti Hírlap* sovén spekulációját és a „magyar társadalomtudomány” sok más „virágát”: mielőtt hozzá lehetett fogni a magyar társadalmi realitás megismeréséhez és fejlődési törvényeinek kikutatásához a modern, becsületes, nemzetközi tudomány elvei, perspektívái és módszerei szerint.

De ez a munka is folyamatban van és napról-napra növekszik a fiatal kutatók serege, kik a történelmi materializmus, a biológia és a lélektani kutatás módszereivel mennek neki a magyar társadalmi élet még felkutatlan öserdejének.

Persze az eredmények nem tetszenek Apáthy-nak és társainak. És ez ép a baj. Nem tetszenek, mert ezek a becsületes és objektív kutatások nem kedveznek a *populus Werbőczyanus* hatalmi igényeinek, hanem az érdeklődés középpontjába helyezik az ország dolgos népét, mely ezer év vérével és munkájával fentartotta a magyar kultúrát a németesítő főpapok, a hazaáruló főnemesek és egy renyhe és elbutult középosztály hármasszövetségével szemben. A „magyar szociológusok” feladata ép az, hogy ezen nagy nemzeti tanulság éles sugarait enyhítsék a kormány s a nagyurak hatalmi igényeinek megfelelően. Az új társaság fő vezető embereinek egy része közéleti férfiú és életük munkája a mai osztályuralom fentartásának volt szentelve.

Csak rajta urak! Mi nem félünk. A nép és a művelt magyar polgárság már nagyon jól ismeri az önök „hazafias tudományát”. Maszlag az a nép szabadságának megölésére, a kultúra elfojtására, a művelt nemzetek békés szövetségének diszkreditálására.

r. b.

Könyvismertetések és bírálatok.

Az állati társadalmak.

(R. Petrucci: *Origine polyphylétique. homotypie et non-comparabilité directe des sociétés animales.* Bruxelles, 1906. Misch et Thron, éditeurs. Institut Solvey.)

Szerző szerint a fejlődést nem szabad úgy elképzelni, mint valami szédületesen gyors folyamatot, mely tömérdek faj föltünésére és elpusztulására vezet s mely egyenes vonalban haladna az alacsonyabb

formáktól a magasabbrendűek felé. Ellenkezőleg Gaudry véleményét fogadja el: „A paleontológia nem fedezett fel egyetlen új elágazást, egyetlen új osztályt vagy alosztályt. Ha tekintetbe vesszük az ismert állati és növényi formák roppant változatosságát és a roppant eltelt időt, melyre a fosszil rétegek felhalmozódása mutat: az egyedüli dolog, ami meglephet, nem az élet formái, változásainak terjedelme, hanem ellenkezőleg, azok csekély jelentősége.”

Vannak tények, melyek bizonyítják, hogy már a geológiai idők óta némely állattípusok a fejlődés maximumát érték el, míg mások változatlanul maradtak az ősidőktől a quaternár-korszakig és napjainkig. Hasonlóképen az ember is, távol attól, hogy állatvilágfejlődésének végső pontját alkossa, már eljutott kialakulásának utolsó stádiumába a tertiár végén és a quaternár elején. A kezdetleges korszakokban más emlősökkel szemben gyakran alacsonyabbrendűnek tekinthető, mivel egyszerre, vagy legalább is nagyon hirtelen éri el azt a végleges kifejlődést, mely minden állat számára tetemesen megszorítja az új alkalmazkodások lehetőségét.

S minthogy az ember nem tekinthető egy egyenes vonalú és emelkedő fejlődés betetőzésének: szerző *a priori* azt a következtetést vonja le, hogy az emberi társadalmakat sem szabad úgy felfogni, mintha azok a legalacsonyabb rendű állati társadalmaktól — számtalan közbeeső alakulatokon át — fokról-fokra fejlődtek volna ki.

A tények megerősítik ezt az *a priori* feltevést. Valóban a társadalmi élet az állati élet minden fokán, minden geológiai korszakban jelentkezik. - A társas élet olyan ősi és olyan általános, mint

maga az élet, amelytől elválaszthatatlan. A társas élet összes formái nemcsak a gerinceseknél találhatók fel, hanem a gerincteleneknél is. E mellett a társas élet összes formái sokkal kevésbé függenek az illető faj biológiai természetétől, mint inkább a külső körülményektől és az alkalmazkodás feltételeitől. Ez az oka, hogy bármely faj bárminő társas formát valósíthat meg s hogy lehetetlen e fajokat ama társas formák szerint osztályozni, melyek náluk feltehetően találhatók. Vagyis az állati társadalmak eredete polyphiletikus, szétágazó, vagyis nincs közöttük sem egymásutánosság, sem előrehaladás. A társadalmi fejlődés nem egyenes vonalú, mely az egyszerűtől az összetett felé, a kevésbé tökéletestől a tökéletesebb felé haladna: hanem párhuzamos sorokat, összefutó és szétfutó sorokat tüntet fel, melyeknél a hasonlóságok egyszerű homotípiák, vagyis oly alakulatok, melyek nem a szerkezet vagy a biológiai kifejlődés egyenlőségét mutatják, hanem csak a külső létkörülményekben való hasonlóságot.

Ennélfogva minden genetikus szociológia szerző szerint lehetetlen. Az állati társadalmak egyedüli biológiai alapja szerinte az asszociatív tendencia, mely a kozmikus tevékenység egyik nyilvánulata. Ez az a „kezdő alap, melyen a társas tevékenység minden lehető formájának fejlődése lefolyik, valamint az egyéni tevékenység minden lehető formájának az integrációja”. Ennélfogva a társadalmi jelenségeket, tekintet nélkül biológiai alapjaikra, kell tanulmányozni. Ez lesz a valóságos összehasonlító szociológia, s a valódi tiszta szociológia.

S. J.

Bizonyítékok a szerzett sajátságok örökölhetőségére. *A Weismann-elmélet kritikája. (Beweise für die Vererbung erworbener Eigenschaften. Von Richard Semon. Archiv f. Rassen- u. Gesellschaftsbiol. 1907. I. Heft S. 1—46.)*

gunk alapján egyáltalán megoldathatlannak tartják. A legnagyobb-szerű az összes eddig kigondolt elméletek közül a Weismanné, melynek helyes vagy helytelen volta felett megjelenése óta folyik a vita. Legújabbban egy kiváló biológus vette a Weismann-elméletet bonckés alá. Semon Richard, ki maga is nemrég állított fel igen szépen megkonstruált fajkeletkezési elméletet.*)

Semon a címben adott kérdésre nézve határozottan igenlő álláspontot foglal el s a weismannizmus kritikájában őt megelőzőktől eltér annyiban, hogy míg ezek rendesen csak az elmélet egyes részeit támadták s e részlettámadásokkal szemben Weismann aránylag könnyű szerrel védhette a maga igazát, addig Semon egyszerre veszi vizsgálat

A szerzett tulajdonságok átöröklésének kérdése még mindig előtérben áll a biológiában. Más tudományok körében alig találunk ilyen kétes, de hatásában rendkívül jelentős problémát, melynek megoldásán a tudósok százai évtizedeken keresztül hiába fáradoztak volna, úgy hogy sokank özülok jelenlegi ismeret-anya-

*) Lásd a *Huszadik Század* 1907. évi 3. számát.

alá az egész weismanizmust, még pedig oly sajátságos, a dialektika szempontjából mindenesetre ügyes módszerrel, hogy csoportosítja s egyenként vizsgálja azokat a kifogásokat, melyeket Weismann az ellene felhozott, vagyis a progresszív átöröklést bizonyító példákkal szemben alkalmazni szokott. Semon négy ilyen kifogást különböztet meg: 1. a csirasejtekre való direkt behatás kifogása; 2. a kiválasztás közreműködésének kifogása; 3. azon kifogás, hogy atavizmus esete áll fent; 4. a logikai ellenbizonyíték kifogása. Vegyük sorba ezeket.

1. A csirasejtekre való direkt behatás kifogása. Ennek megértésére tudnunk kell, hogy Weismann szerint a csiraplazma (az ivarsejtek plazmája) a test-plazmától különböző, azzal szembenálló valami. Előbbinek struktúrája *a priori* meg van határozva, minthogy az direkt a szülőktől ered s e struktúra megváltozása teljesen független a test-plazmától és csak két módon lehetséges: először két csiraplazmának összeolvadása által (amphimixis) az ivaros szaporodásnál; másodsor olyan behatások, ingerek által, melyek közvetlenül hatnak a csiraplazmára, pl. termikai vagy kémiai ingerek. Olyan ingerek ellenben, melyek csak a testre hatnak közvetlenül s hatásuk innen vezetődik a csiraplazmához, csak a testen idézhetnek elő változást, de ez nem lehet öröklékeny.

Semon kimutatja, hogy épen ez utóbbi tételbe való csökönnyös ragaszkodással sikerült Weismannak az ellene felhozott bizonyítékokat megcáfolni; ugyanis minden olyan jelenségre, mely valamely inger következtében létrejött változás öröklékenységet látszott bizonyítani, azt hozhatta fel, hogy az az inger nem csak a testplazmára, hanem a csiraplazmára is közvetlenül hatott. Az ellencáfolatot már most csak olyan kísérlet szolgáltatná, melynél valamely organizmust fény-, hő- vagy vegyi hatásnak tennénk ki, de úgy, hogy az inger kizárólag csak a test-plazmát érje; ez azonban nem lehetséges, tehát pro- vagy kontra-bizonyítás sem.

2. A kiválasztás közreműködésének kifogása. Ehhez olyan esetekben fordul Weismann, mikor a szerzett tulajdonságok átöröklésének kísérleti vagy egyéb tapasztalatot alapuló bizonyítékait kell megcáfolnia. Ilyen természetű bizonyítékokat, noha igen különböző értékeket, már nagyon sokat hoztak fel ellene. Charbonnier pl. megfigyelte, hogy a mesterségesen kiköltött szarka, mely tehát szülőjével vagy más fajtabélivel nem is érintkezhetett, mindjárt kikelése után a ketreche készített vizes tányér előtt tökéletes fürdési mozdulatokat végzett, anélkül, hogy a vízbe ment volna. Itt nyilvánvalólag öröklött ösztönről van szó. Weismann ezt nem is tagadja, de azt veti ellen, hogy mivel ezek a mozdulatok célszerűek a tollak közötti idegen anyagok, paraziták stb. eltávolítására, természetes kiválogatódás által lettek öröklődő ösztönökké. Semon ezzel szemben bebizonyítja, hogy az ilyen ösztönök a Weismann-féle csiravariációk vagyis kiválogatódás útján nem keletkezettek, hanem csakis lassú megszokásnak ivadékról-ivadékra való átörökítése által.

3. Azon kifogást, hogy atavizmus esete áll fenn, akkor alkalmazza Weismann, ha valamely élő lénynél külső ingerek alkalmazása által új sajátságot idézünk elő. (Lásd fentebb.) Szerinte lehetséges, hogy ilyen esetekben egyáltalán nem is új tulajdonságról van szó,

hanem csak valamely atavisztikus formának ekforálásáról. Erre nézve megjegyzi Semon, hogy annak bizonyítására, hogy a testi változások vezetés által, tehát indirekt úton is, hatással lehetnek a csiraplazmára, tökéletesen mindegy, hogy e változások új utakat törnek-e vagy régi nyomokon haladnak.

4. A logikai ellenbizonyíték kifogását akkor alkalmazza Weismann, mikor az ú. n. passzív alkalmazkodásokat tárgyalja. Szerinte: „ha az élő lények passzive hasznos jellemvonásainál olyan nagyszámú átalakulások léphetnek fel kizárólag a csiraplazma primár változásai által, akkor semmi okunk nincs az aktíve hasznos részek változásaira más magyarázatot keresni.” Semon kimutatja, hogy a következtetésnek ez a módja ellenkezik a logika szabályaival, mert a premisszáknak nem szükségszerű következménye a konklúzió; csak olyan értelmű általánosítás, hogy mivel egy magyarázat az esetek egy részére egyedül lehetséges, ugyanez áll az esetek egy más, lényegesen elütő csoportjára is. Erre a cáfolatra azért fektet súlyt Semon, mert Weismann igen sok olyan esetben alkalmazza, mikor a bizonyítékok súlya alatt más menekvése nincs.

Dolgozatának második részében Weismann azon feltevésének jogosultságát kutatja Semon, hogy a testplazma és csiraplazma egymással teljesen ellentétes modifikációi az élő állománynak, oly mértékben, hogy az egyik a csiraplazma halhatatlan, mivel ivadékról-ivadékra változatlanul átmegy, a másik pedig halandó, sőt annak kell lenni. Az élő szubsztanciának ilyen kettéosztását tarthatatlannak mondja Semon már csak azért is, mert az ontogenezis (egyéni fejlődés) számtalan jelenségének ellentmond.

Fülöp Zsigmond.

=====8=====8

A keresztény-szocializmus.

Fáber Oszkár: A keresztény-szocializmus. A „Népszava” kiadása. Budapest, 1907.

A kapitalista katolikus egyház látva, hogy „a társadalom tényleges alakulására az eszméket, a vezérgondolatokat nem a templomtól kéri”

— sőt a templom érdekei ellenére

az eltaposott osztályok szükségleteiből támad egy hódító erejű forradalmi evangélium: miként már annyiszor a múltban arra törekszik, hogy a maga érdekei szerint formálja a társadalmi fejlődés újabb irányát. És ezt a törekvést, melyet megfenyegetett ezeréves hatalmának konzerválására kénytelen megindítani, elnevezte keresztény-szocializmusnak. A keresztény-szocializmus e célnak megfelelően mindazt átvette a szocializmusból, amivel veszély nélkül agitálhat, és amellyel a hatalmon lévő osztályok cirkulusait csak látszólag érinti. Már a tényeknek ilyen egyszerű beállítása után is nyilvánvaló, hogy a keresztény-szocializmus az elnevezéstől kezdve utolsó pontjáig merő ámitás. Még nyilvánvalóbb ez a tény akkor, ha Fáber Oszkár ügyes csoportosításában egymásután bukkanunk rá a „szocialista pápa” körlevelei és egyes radikális keresztény-szociális írók írásai közti szédítő ellenmondásokra. De meg kell állapodnunk abban, hogy ezek az ellentétek csak szavakban és gondolatokban állanak fenn: a végkövetkeztetésben, a tennivalókban, egy és ugyanazon pontra

érkeznek el a reakciós pápák és a radikális reformerek: a megöregedett, a „kilúgozott” kereszténység befolyása alá visszahódítani az elpártolt tömegeket. Vagyis: a papi fejjel gondolkozó embernyáj. Ez a keresztény szociális *Endziel*.

Erről a hovatovább nálunk is hangossá váló akcióról tájékoztat sokoldalúan és világosan Fáber Oszkár könyve. Fáber a képzelhető leghelyesebb módot választotta. Felvonultatja a keresztény-szociális írókat és beszélteti őket. Rendesen akkor illeszti bele a fonográfot, mikor a legőszintebben szólnak. És így tudjuk meg a leghivatottabb egyéniségektől:

hogy a kereszténység felajánlotta a fejedelmeknek befolyását a nemzetközi szociáldemokrácia ellen;

hogy a keresztény-szocializmusnak nem célja a szegénység kiküszöbölése, hanem tűrhetővé és kívánatossá tévése;

hogy a munkás napi munkaideje annyi órára terjedhet, amennyit erői elviselnek;

hogy ligouri szt. Alfonz hírhedt erkölcstana „biztos vezető”

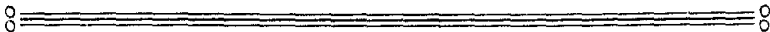
hogy az általános nyolc órás munkaidő követelése jogosulatlan

hogy a vasárnapi munkaidő megengedhető, ha a munkáltató nagy nyereségtől esnék el különben;

hogy a nő egyenjogúsítását a férfival vissza kell utasítani.

Fáber könyve proletárszempontról írott könyv és e téren úttörő munka. Ott, ahol a szerző maga áll vitába, fordulatos és meggyőző. A könyv javarésze a keresztény-szocializmus elméletével foglalkozik. Az utolsó fejezet Paraguay, a keresztény-szociális állam elrettentő kultúráját, és dögleletes „jólétét és szabadságát” vázolja élénk szemléltető módon. Egészben véve Fáber Oszkár könyve többet jelent egy egyszerű agitációs munkánál.

Kőhalmi Béla

A siker. (*Le Succés, auteurs et public, essai de critique sociologique par Gaston Rageot. Bibliothèque de philosophie contemporaine. Fans. 1906.*)

Ha eddig nem tudtuk követni a siker kalandos járás-keelését, most Rageot síneket fektet azokra a mezőkre amelyeket végigdübörög, s látjuk mint füstölög ezen a mérnöki pontosság-

gal megszerkesztett vaspályán René Bazin, Maurice Donnay, vagy Edmond Rostand felé a meghatározott órában, egy perc, egy pillanat késés nélkül és ha kedvünk tartja, a saját szemünkkel győződhetünk meg azokról a váltókról, melyek továbbrohanó útját a cél felé kanyarítják, azokról az előnyökről és zökkenőkről, melyek egyenletes előrehaladását siettetik vagy gátolják.

Gaston Rageot nem az irodalmi sikerről, sőt nem is *par excellence* a sikerről ír, hanem a közönség és a szerző viszonyáról, az irodalmi termékről, mely a maga talajába gyökeresedik belé, előttünk virul ki s előttünk hervad el. Az ő szemében a siker csak egy archimedesi pont, melyről megragadja tárgyát s belevonja szociológiai kritika körébe; egy fogantyú, melynél fogva az irodalmilag megnyilatkozó

egyéni rezgéseket a tömeg lelki életével egybekapcsolja. Rageot szigorúan tudományos kritikára törekszik. Nem a kritikusok véleményére figyel, hanem a tömeg ítéletére, az ezer és ezer agyból és szívből összeszűrődő benyomások összességére, mely szinte parancsoló energiával üti bélyegét minden munkára s mindenkit, a legműveltebbeket s a legműveletlenebbeket, akár pozitíve, akár negatíve befolyásol. Ennél a pontnál sikerül Durkheim definíciójával összekapcsolni az irodalmat és a szociológiát s bár vizsgálódása első pillanatban nagyon is irodaingatlannak látszik, látni fogjuk, hogy pozitív adataival, tudományos megállapításaival irodalmilag is sokat megmagyaráz.

A szerző tehát magából a munkából, az irodalmi tényből indul ki, mely később szociológiai tényé magasodik. Elveti azt az egyoldalú szempontot, mely csak a szépséget keresi s nem lát az irodalmi alkotásban egyebet, mint egy gyökértelen, levegőben lógó valamit, melynek az őt megtermő televényhez semmi köze és enmagáért él, bár nem enmagából jött létre. Rageot Sainte Beuve lélektani visszakövetkeztetését a szerzőre szintén ingatag és veszedelmes experimentálásnak tartja s talán még Tainehez áll legközelebb, aki a *race milieu, moment* meglátásával a tudományos pozitív kritikának megkezdője, mint ilyen az első, aki észreveszi a tömeget és számol vele.

Rageot nem keresi az író egyéniségét a pszichológia lámpásával és nem is állítja be Taine hármaskörébe. Szerinte két bizonyosság van: a munka s a közönség. A munka, a kézzelfogható, lemérhető könyv, amely az emberrel való érintkezéssel szinte megelevenül, külön életet él, könnyeket fakaszt, olvasók és nézők tapsait váltja ki s a közönség, mely ezeket a hatásokat elszenvedi. A többi szempont füstszőrű, szétfolyó. Ezeket azonban tetszésünk szerint megragadhatjuk. Elmehetünk a könyvárushoz, felüthetjük a régiebb lapokat is, előkereshetjük a régi kiadásokat, a színlapokat, színházi könyveket és könnyű szerrel tájékozódhatunk bármilyen munka fogadtatásáról s ha a sikert így szemügyre vesszük, meglátjuk azt is, hogy az igazi érték vagy az aktualitás hatott-e a korra és ezen az ajtón keresztül bejutunk az esztétika területére is. Rageot tehát sokkal természetesebben ér el az íróhoz, mint Taine, aki megvonta a maga sövényeit köréje, de az igazi számításból teljesen kifelejtette őt, mert nem tudta kimutatni, hogyan hatnak az általa említett tényezők a legfontosabbra, éppen rája.

„A siker az a tény, mely szerint egy egyéniség munkáját az összesség elfogadja” írja a könyve elején s mindvégig szigorú pontossággal csak ezt az elvet tarja szem előtt érdekes és értékes fejtegetéseiben.

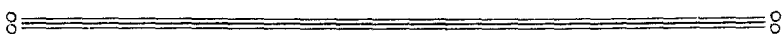
Lássuk egy pár eredményét.

A jelenkori francia regény nagy dekadenciáját például egyedül az olvasóközönség alsórendűségével magyarázza meg s ezzel kapcsolatban a könyvvásárló polgárság, a vidéki leányok ízlésének hódoló írók elernyedésével, akik maguk is konzervatívek lettek, maguk is dekadenciába estek, akár csak az olvasóik. A pozitív szellemű francia nem éri be a mesével, a regény művészileg harmonizált cselekményével, hanem következtetni akar belőle, tanulságot vár és csak úgy olvas, ha

egyik pártembere kalauzolja. Henri Bazin, Marcel Prevost, Paul Bourget, mind a vallásos és katolikus polgárság ügyét szolgálják s, sikereiket inkább politikájuknak, mint a tollúknak köszönhetik. Ezek az írók egytől-egyig finomak, kíméletesek s kevés fejtörést, kevés fejfájást okoznak a jó burzsoának; az élet náluk vidám és egyszerű, a nyomort csak úvegen át mutatják be s ha véletlenül pikáns mellékizül egy kis keserűséget csempésznek be, bőven becukrozzák ügyes szavaikkal, édeskés szentimentalizmusukkal. Ezért oly felszínes Bazin, mikor az emberi nyomort rajzolja — a háttér mintha nem is az élet, hanem valami színpadi részlet volna — ezért lett Paul Bourget a *high life* filozófusa, az akkoriban aktuális polgári házasságnak és a mindig aktuális házasságtörésnek költője s Marcel Prevost minden magasabb hajlamaival, feminista álmaival is így vált a konzervatív polgárság kedvencévé, aki megalkudott az étellel, hozzá törte elveit és megoldott problémákat kérődzött vissza. Emellett bizonyos intellektuális törekvéseket is veszünk észre Abel Hermant és Tristan Bernand pompás írásaiban. Pierre Laiti csak exotikus és lelketlen, Maurice Barrés keresztény és nacionalista s az asszonyírók közül Mme Nooles misztikus és érzéki idegességével, Jacque Yontade meg a női donzsuanizmus mély gondolatával hat.

A szerzőnek azonban valóságos experimentáló telepe a színház. Ez az a terület, ahol szinte klasszikus jellegzetességgel nőnek ki a siker legrikítóbb virágai. Itt az ítélet gyors s bár sokszor téves, általában kevésbé befolyásolt a külső körülményektől, mint egyebütt. Minden színház közönsége egy rögtönítelő törvényszék, melynek határozatát sehová sem lehet fölebbezni. A színpadi bukásra nincs orvosság. A tömeget azonban könnyen meg lehet vesztegetnünk, csak tudnunk kell körülbelül mi iránt érdeklődik, ismernünk kell a színház lélektanát. Ezek után pedig látni fogjuk, hogy ma csak az aktualitás, a friss, piacon forgó eszmék, a mai társalgás, a mai éle hatnak, meg az örökemberi érzések, amelyekre bizonyos csaló mázat tudunk rákenni. Alfred Capus nagy mester ebben. A *piece d'actualité*-t senkisésem kezeli jobban, mint ő, aki mérnök létére valósággal kiszámítja a közönség szeszélyét, az újságokból adatokat gyűjt, megkovacsolja a ma morálját, az aktuális morált és enyhe illatú szentimentalizmusát parfümként fújja szét a levegőben. Maurice Donnay is azok közé tartozik, aki mindig kivágja magát egy pirouettel. Keresi a céljait, de a közönség gyakran eltéríti igazi útjából, hamis sikerekre kapatja, egészen átalakítja. De a szerző s a közönség viszonyára semmi sem érdekesebb, mint a *Retour de Jerusalem* című darabja, melyben az árja és szemita fajt állította szembe 1904-ben. A francia polgárság tudniillik ebbe a darabba egészen önkényesen belemagyarázta az antiszemitizmust, bár a szerzőnek eszeágában sem volt (?) belekapcsolni a dráma cselekményét a kor áramlataiba. Rageot azonban mégis így folytatja: „Ha a kérdés mélyére tekintünk, nem vesszük-e észre, hogy a közönség mindazonáltal nem csalatkozott? Ezen azt értem, hogy a szerző maga, nem mondom szándékosan, ösztönszerűen engedett ennek az áramlatnak s hogy mélyen járó tendenciái, akár tudtával, akár tudta nélkül — s én hajlandó vagyok elhinni az utóbbit — épen jókor találkoztak a

közönség hajlandóságaival: ez sikerének magyarázata”. (148. lap.) Ilyen éles világításban, a színpadi reflektorok vakító sugaraiban látjuk a klasszikus-színű Porto Riche, a *tragédie sentimentale* képviselőjét, a nagy Paul Hervieut, aki a szociális tragédiáival hatott a jelenkor érzés- és gondolat-világára, valamint a valószínűtlenségekre és csengő színekre pályázó Rostand-t, akiknek csak karrierje van, fejlődése nincs. A lírikusok Fernand Gregh, André Rivoire szintén kapnak egy-egy fejezetet. Végül pedig szól szerzőnk arról, hogy a francia polgárságnak szánt írásokat a nép sohasem értette meg és itt a huszadik század nagy irodalmi feladatául tűzi ki a demokrácia irodalmi nevelését. „A demokrácia nevelése — Croiset szavai — a huszadik század demokratikus Franciaországában éppen olyan fontos, mint a monarchikus Franciaországban a születés által uralkodásra hivatott kevesek nevelése.” A siker vezetésével idáig jutottunk. A könyv óriási elterjedhetőségénél fogva ma már nem zárt körökben fogy csupán az egyes íróknak műve, hanem a vidéken, külföldön, minden helyütt s éppen ezért lassan-lassan elveszti egyéniségét és társadalmi termék, társadalmi tényezőként lép fel. A tömeg szava mindig hatalmasabb. A siker már nem is dicsőség, a siker iparszerűvé teszi az irodalmat, üzletemberré az író, a siker megköveteli az aktualitást, úgy hogy immár a könyvek is lelkenedző sietséggel készülnek, akár az újságok, nincs bennük ízlés, nincsen stíl. Rageot azonban e következtetéseivel szemben felel arra az ellenvetésre is, mintha a gazdasági haladással az intelligenciát s az irodalmat is teljesen kiszorítaná az erő. Az irodalom ma már csakugyan nem vezeti a közönséget, hanem megfordítva, a közönség ítél felette. Ez azonban még semmiképpen sem jelenti dekadenciáját, csak azt, hogy még nem tudta egészen körébe vonni az életünket vezető tényezőket, a tudományt, a sokféle eseményeket és a társadalmi mozgalmakat. A könyv elterjedése, a siker azonban éppen amellettszól, hogy a befogadó képesség nagyobbodik, a műveltség általánosodik, demokratizálódik.

Az ember és szerelme.

(*Konopi Kálmántól Budapesti 1907.*)

Innen-onnan száz esztendeje, hogy Michelet az igazi szerelemről várta

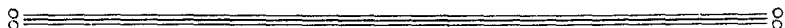
az erkölcsi felszabadulást. (*L'Amour.*) A napokban megjelent könyvében pedig magyar ember vezeti vissza a bajokat arra, hogy az emberek közül „sohasem érezték még meg, mi a szerelem.” (71.)

Hosszú idő és nagy tudásbeli különbségek választják el a két író, de egyben: a szerelem szeretetében, avagy a szeretet szerelmében egyek ők. És ez nagy dicsőségére szolgál Konopinak. Könyvének egész felépítése, írásának minden sora a használás becsületos vágyának, a tiszta emberszeretnek bélyegét hordja. Ez a nagy és általános szeretet talán még a maradiság vaskalaposainak szemében is megtisztítja majd a nemi életet attól a képzelt szennytől,

mellyel ezredéves csúnya aszkézis bevádolta azt. Remélhetjük tehát, hogy *Az ember és szerelme* az olvasók tág körében terjed és ezzel arányban a nemi felvilágosítás hívei is megszaporodnak.

A könyvben fellelem nemcsak a diadalmas körúthoz szükséges tökéletességeket, hanem a nem kevésbé fontos tökéletlenségeket is. Ez utóbbiak közül említem a néhol túlzott lírai hangot; némely különösen a házasság őstörténetére vonatkozó felületes következtetést (pl. 62. lap); a vallással szemben elkövetett gyakori bókolást (pl. 71. lap). Az is aggályos, hogy szerző az igazságtalanságok megszűnését „csakis a nemesebb szellemi életnek fokozottabb és általános ápolásá”-tól várja (157. l.). De ezek a szépséghibák alig ütnek meg az olvasót, ki oly dolgokról értesül, melyekről magyar nyelven igen ritkán beszéltek neki. Az ember nemi életét a növényi és állati világ hasonló jelenségeinek folytatásaként állítják be. Megismerjük a házasság, család, anyaság életrajzát; a tiszta szerelem mozgató erejét, s annak feltételeit. Minden fejezet az előítélet egy-egy piszkos burkát hámozza le. A könyv végén a maga tisztaságában ragyog az ember szerelme és bearanyozza fényével szerző kissé naiv, de erejében tiszteletet keltő idealizmusát, melyet minden dicséretnél jobban jellemez a mű következő utóirata: „Azokat, kiknek e könyv tartalmával kapcsolatos mondani vagy kérdezni valójuk van, kérem forduljanak egyenesen hozzám. Konopi Kálmán, orvos (Aradmegye).” E felhívásból keríték én is ürügyet, mikor azt mondom: Uram! Törekvései a fejlődés és haladás minden hívének elismerő rokonszenvét váltják ki.

H—i E—e.

Az árja és az antroposzo- Tudvalevő, hogy a Lapouge és **ciológia.** (Dr. E. Houzé. *L'Aryen* Ammon dogmái szerint az európai *et l'antroposociologie. Bruxelles.* civilizáció valódi megalapítói az áriák *1906. Misch et Thron, Éditeurs.*) lettek volna, indo-európai vagy indo-germán népek, melyek közvetlenül a szanszkritből eredő nyelvet vagy nyelveket beszéltek, tiszta dolichocefál koponyájuk volt, melyet dús szőke haj borított. Ezek az emberek az uralomra, a kormányzásra, a parancsolásra születtek. Ezen áriáknak legtisztább példányai ma Éjszakeurópa lakosságában volnának feltalálhatók. Ezek az áriák, a germánok, skandinávok, angolszászok Európába érkezve, csupán brachicefál, barna hajú népekre találtak, melyek minden tekintetben náluk alacsonyabb rendűek voltak s így szolgaságra születtek. Szerencsétlenségünkre mégis ezek az alacsonyabb rendű brachicefál fajok

azok, melyek — ép közepszerűségük folytán — egyre inkább győzedelmeskednek s végleges győzelmük egyértelmű lesz az európai civilizáció képviselésével.

Ezt a sokszor megtámadott és megcáfolt elméletet szerző újabb tényekkel semmisíti meg. (Elég szomorú és elég jellemző korunk tudományos viszonyaira, hogy minduntalan fel kell venni az offenzívát ezekkel a tanokkal szemben!)

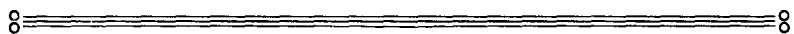
Szerző kimutatja, hogy a nyelv igen megbízhatatlan jele a faji leszármazásnak; hogy az éjszaki népek igen sokáig makacsul ellenszegültek minden szellemi kultúrának; hogy a hasznos növények, a házi állatok és a bronzipar, melyeket az antroposzociológia az árjak behozatalának tulajdonít, már a történelemelőtti idők óta ismeretesek voltak Európában.

Munkája második részében szerző az agy és a koponya ontogenetikus és filogenetikus tanulmánya alapján kimutatja, hogy a koponyaalkat nem valami változatlan lényeg, hanem a környezet hatásának és az élő szervezet visszahatásának munkája. Mi több: a kiválasztás mindinkább a dolichocefál fajtípus kikopását és a brachicefál egyre nagyobb elterjedését mozdítja elő. S ne feledjük, hogy civilizációnk ereje karöltve halad ezen megvetett fajalkat elterjedésével.

Ép ily kevés fáradságot okoz szerzőnek kimutatni, hogy a koponyaalkatok eloszlása a városi és a falusi népesség között, a hegylakók és a völgylakók között, a termet és a koponyaindex viszonya stb. vagyis mind az a tizenegy törvény, melyet Lapouge az árjáról írt könyvében formulázott, nem állja ki a tények bírálatát.

Végül szerző kimutatja, hogy a brachicefál fajtípus összefér bárminő fizikai és szellemi jelességekkel.

S. J.

Rovás és rovásírás.

(Tizenegy közlemény. Írta Sebestyén Gyula dr. Ethnografia, ama-gyár néprajzi társaság értesítője XVIII. évf.

Még eleven az emlékezetben a rovásírásbotrány, amely eszten-dőkön át foglalkoztatta a közvéle-ményt. Az Ethnographia cikkelsorozata ményt. Az Ethnographia cikkelsorozatá-nak utolsó darabja az egész tanulságos

rovás-affér zárókövének tekinthető. Sebestyén tudományosan megvilá-gítja az egész rovásesetet, amely érdekes társadalomlélektani példája annak, miképen lehet egy egész országgal, vagy legalább is széles társadalmi rétegekkel április bolondját járítani. A rovásírás kérdése ugyan véletlenül olyasféle, ami avatatlan, azaz nem szakkutató körök-ben legfeljebb csak a hazafiúi hiúság legyezgetésére alkalmas és anya-

giakat közvetlenül nem érintvén, aránylag csakhamar elsekélyesedett. De gondoljunk csak valamely materiálisabb háttérű kérdésre, melybe érdemesebb a hivatásszerű bujtotatóknak és érdekesebb a querulánsok és betegerkölcsűek seregének beleártania magát és rögtön nyilvánvalóvá lesz, mennyire érdemes figyelemmel végig kísérni a tömegfelkavarás ilyen, minden ízében ellenőrizhető, mondhatnók iskolai esetének egész lefolyását. Tekintsünk tehát végig nagy vonásokban az egész eseten.

Egy teljesen jelentéktelen féltudós, meg egy elkábított vidéki kis földműves olyan port kavart fel, mely egy maroknyi higgadt ember kivételével boldogot, boldogtalant elvakít.

Az előzmények abban foglalhatók össze, hogy valósággal volt valaha valami rovásírásféle, amely írásmód azonban réges-rég meg is szűnt, helyet engedvén a modern tollal-tentával írásnak. Az a rovás, mely a pásztorvilágban fenmaradt, csak a mesterség külsejét, a faragást illetőleg azonos a régi rovásírással, különben nem; mert különben lényegileg ép úgy rovásnak volna nevezhető a koresmáros krétás ajtóra rovása vagy a kártyajátékokban szokásos pointjelzés. Tar Mihálynak, egy tudákos falusi emberkének kezébe kerül a *Történelmi Könyvtár* című régi népszerűsítő gyűjteménynek egy füzeté: *A régi magyarok műveltségének története* melynek rúnáiból azt következteti, hogy rokonok azokkal a rovásokkal, melyeket gyermekkorában látott alföldi pásztoroknál. Véletlenül összekerül egy még tudakosabb pesti úrral és kész az országos maszlag. Fadrusz János a maga gyermekded művészelkének hiszékenységgel is beleesik a rováshumbugba. Kézpénznek veszi a Karacsay-kódex otromba táltosénekeit és elhatározza, hogy felhasználja őket Tar Mihály átírása nyomán a készülő zilahi „pogány oltár” feliratául. A Tuhutum-élmű elkészülése előtt megírta egy vidéki lapban az egész országnak (ősi magyar kultúra kérdéséről lévén szó, az egész ország égett a kíváncsiságtól), hogy „kitudódott, hogy a rovásírás nemcsak emlék, de való eleven kincse a nemzetnek, hogy még máig is él a magyar nép között és hibátlanul fentartja eleink ősi kultúráját. Klasszikus tanúim Tar Mihály és fia István, akik ma is írják is, róják is ... Akik tehát eddig kételkedtek a rovásírás ősi származásában, nem nagyon mélyen kutatták nyomait, mert rá kellett volna akadniok; amint ráakadt K. P., hogy az írás még ma is él a magyar népben ...”

Rövidesen leleplezték a Tuhutum-élmélet és olvashatók voltak rajta az 1870-es évek egy vakmerő szédelőjének hamisítványai Kádár táltosról, ármányról, lebegő-égről stb. Az ország figyelme a zilahi élművön csüggött, mindenkit a rovásírás foglalkoztatott. A napi

sajtó mindenféle rovás emlékek után kezdett szaglászni. A nagy kavardásban, úgymond Sebestyén, csak Tóth Bélának volt elég lélekjelenléte arra, hogy ... figyelmeztesse a félrevezetett közönséget. Szellemes cikkei azonban a mesterségesen is szított lelkesedés pillanataiban csak ellenséges hangulat keltésére voltak alkalmasak. Ezért kérte fel aztán a M. T. Akadémiát, hogy ebben a szégyenletessé fajuló országos ügyben szakemberekkel hozasson ítéletet. A régi emlékek felkutatására és hitelük megállapítására Szily Kálmán vállalkozott, a Nemzeti Múzeum pedig Sebestyén Gyulát bízta meg a betűrovás történeti és néprajzi szempontból való tanulmányozásával. A két kiváló kutató egybehangzó megállapítása az volt, hogy a népélet minden zugában kutatott régi írás ma már nem él s emlékeit a „képzelgő omori földműves” is csak irodalmi úton ismerte meg.

V. J.

Társadalomtudományi Társaság.

A Társadalomtudományi Társaság f. hó 15-én tartott ülésén nagyszámú, a társadalom minden rétegéből összegyűlt érdeklődő hallgatóság előtt vitatta meg Zigány Zoltánnak *A munkáslakások gyakorlati megoldásához* címen tartott előadását.

Zigány Zoltán összegezvén múltkori előadása főszempontjait, a tárgyhoz elsőnek Ferenczi Imre szólt. Utalt a kérdés tudományos tisztázásának fontosságára s helytelenítette, hogy az előadó annak aránylag csak kis körével foglalkozott. A lakásviszonyok gyökeres javítását csak a magánépítkezés fellendülésétől várja, ennek pedig előfeltétele, hogy a főváros tarthatatlan városszabályozási terve, telekadózási és közlekedési politikája alaposan reformáltassék. Persze ez a választójog demokratiszálódása előtt nem fog bekövetkezni. Bár a szövetkezeti akciónak aránylag csekélyebb jelentőséget tulajdonít, helyesli Zigánynak idevonatkozó terveit.

A következő felszólaló Dr. Juba Adolf, az országos közoktatási tanács orvostagja, úgy a Zigány, mint a Ferenczi által javasolt eljárások követését tartja szükségesnek. Minthogy a szükség kis lakásokban oly nagy, mindenlehető eszközt meg kell ragadni, hogy ezen segíteni lehessen. Követni kell Zigány eljárását, aki a sürgős tennivalókat adta elő, de nem szabad megfélekedni a célról, a baj gyökeres megszüntetéséről sem. Hasonló eljárást tart szemé előtt Zigány javaslatainak első pontjánál: nem elég az építést közhasznú szövetkezetekre bízni, hanem a részvénytársaságokat is meg kell ez ügynek nyerni s mert mindkettő a pénzpiachoz kénytelen fordulni a tőke megszerzése végett, evégből egy nagy bank, mint a földhitelintézet-agrárbank kellene. E tekintetben a franciák 4%-a már igen szép kamatoztatás ott, de nálunk nem elég. Németországban a balesetbiztosítás 100 meg 100 millió márka tőkét bocsájtott rendelkezésre igen olcsó $2\frac{1}{2}\%$ -os kamatláb mellett. Föltétlenül elfogadja a b) pontot; mitsem tart károsabbnak, mint ezen a téren jótékonytárgyat gyakorolni. A c) pontot illetőleg szükségesnek tart minden hatósági támogatást, mert ezen munkásházaknak számos higiéniai követelménynek eleget kell tenniök, úgy az építést, mint a rendes lakást illetőleg (ezekre felszólaló bővebben kiterjeszkedett), amik megdrágítják az építkezést. Nem szabad megfélekedni a jó utakról sem. A d) pontra vonatkozólag eleget kell tenni a különböző munkáskategóriáknak: a hullámzó munkásnép számára bérházak és népszállók kellene, míg az állandó és jobb módú munkások részére családi házak és kottázs-telepek kellene. Elv legyen, hogy lehetőleg önálló háztulajdonra kell törekedni, amelynek kertje is legyen (kertes házak). Ezen szempontból küzdeni kell a munkásházak uniformitása ellen is: legyen mindegyikben egyéni ízlés is.

Dr. Szende Pál a lakásinség okát nem a fejtelten gazdálkodásban látja, hanem abban, hogy a főváros közgyűlése mai összetételében kizá-

rólág a háziurak érdekeit szolgálja. Míg oda a proletárérdekek szószólói be nem jutnak, nem lehet szó komoly, mélyreható reformtervekről; egyelőre be kell érniünk Zigány Zoltán enyhítő javaslataival.

Dr. Fried Ödön elismeri, hogy a túlságosan kifejlődött telekspekuláció egyik főoka a fővárosi lakásviszonyok és első sorban a munkás-lakásviszonyok rossziaságának. A telekspekulációt azonban viszont részben ép a házakat terhelő óriási adó idézi elő, mely Budapesten 33 %-a a bruttó hozadéknak, míg külföldön 2—4%. Felszólaló kifejti, hogy Budapesten a házadó oda vitt, hogy a házépítés nem tőkebefektetés, hanem üzlet, mely a földjáraadék növekedésén alapul.

A nagy adó egy másik hátránya annak vagyonpusztító hatása. Mint konkrét példa kapcsán kifejti, ha egy 24.000 kor. bruttó hozadékú házat lebontva, ennek helyébe egy 48.000 koronás bruttó hozadékú házat építünk, ez végeredményében a háztulajdonosra nézve kárt jelent, mert amidőn 12 év multán adó alá kerül, a 48.000 koronából 11.000 koronát kap tiszta jövedelemként, míg előbb a 24.000 koronából 12.000 kapott.

Felszólaló kifejti, hogy a házbéradó a nagybirtoknak a 70-es években kifejlett városi lakosság ellen irányuló mozgalma folytán lett ily óriási mértékben kiszabva, minek egyik példája az is, hogy a főrendiházi tagi cenzusként csak a mezei földbirtok, de nem a városi is számíttatik.

Dr. Aberdam Simon felhívja a figyelmet a közlekedési politika jelentőségére. A közlekedés hatalmas tökéletesedése, a távolság, az idővesztés redukciója nagy mértékben segíti a lakáskérdés szociális megoldását. Céltudatos megoldása a külföld nagy ipari államaiban üdvös volt s az ideált, a kottázs-rendszert megközelíthetőbbé tette. A szállítás nagy olcsósága, új vonalak helyes irányba való kapcsolása új, higiénikusabb városrészeknek varázsütésre történt keletkezését vonja maga után. Példa London, számos német város és a szédületes gyorsan nagyipari kézponttá fejlődött Milano. Parisban a gyors Métropolitain 15 c.-ért 60 km. kombinált utat nyújt, még az orosz városok, melyeket municipálszocializmussal gyanúsítani sem lehet, pl. Odessza jóval olcsóbb, mint Budapest vonalai. Míg Zigány Zoltánnal tökéletesen egyetért a gyors cselekvés és átmeneti kisbázisú megoldás szükségében, addig Ferenczivel együtt azt tartja, hogy ezen ideiglenes orvoslással még e pillanatban se elégedjünk meg, hanem nagyszabású, az egész vonalon meginduló és a virilizmus eltörlését eredményező akcióval, teljes demokratikus választójoggal, az egyedül egészséges szociális községi politika úrrá tételére törekedjünk.

Zigány Zoltán konstatálta végül, hogy az általa javasolt keretek között teljes egyetértelműség van közte és a felszólalók között.

II.

*A Társadalomtudományi Társaság nagy termét a közönség-szűfolásig megtöltötte a Pikler Gyula egyetemi tanár elnöklése alatt f. hó 22-én tartott felolvasó ülésén, melyen Harkányi Ede: *A nőmozgalom értékelése a férfi szempontjából* címen tartott előadást.*

Előadó a nőmozgalom célját a két nem gazdasági, szellemi és politikai egyenjogóságában látja. Keresi a feminizmus ellen és mellett felhozható érveket. A nyárspolgárok azért ellenzik a nőnek kereső pályákra való bocsátását, mivel állítólag a gyengébb nemet és a társadalom érdekét védik. Mindkét feltevés téves. A meglévő vizsgálati rend gondoskodik a kiválasztásról. Helytelen még ezenkívül külön a nemre vonatkozó korlátozások felállítását. Az pedig nyilvánvalóan nem felel meg a valóságnak, hogy adott viszonyaink a gyengébbeket istápolják. Társadalmunk nem bünteti a csábítót, nem üldözi a perverz férjet, nem védi a korai, biztos halálnak szánt bányamunkást: tréfás tehát, ha ép a kereső nőre terjeszti ki apai pártfogását. Az állítólagos védelem igazi oka a kenyéririgység. Félnék a női verseny okozta jövedelemcsökkenéstől.

A szervezett munkásság szintén félelemből küzd a két nem teljes egyenjogósítása ellen. Tartanak a klerikalizmustól, a polgári osztály megerősülésétől.

Előadó egyik aggályt sem hiszi feltétlenül megokoltnak. A nő felszabadítása nem folyhat le elszigetelt jelenségként, hanem annak társadalmi együttathói feltétlenül szolgálnák a férfi érdekét is. Így például a nőre is kiható általános választójog csak a most uralmon lévő klerikális és feudális áramlat megszűnése után gondolható el. Ennek következtése pedig önálló vámterület, iparfejlesztés stb., mi viszont a polgári osztály kereseti viszonyain és a munkásság gazdasági helyzetén javítana. De tekintettel arra, hogy érzelmek ellen az érvekkel való küzdés lehetetlen, előadó tényként állapítja meg, hogy kétféle súlyos aggodalom szól a nőfelszabadítás ellen.

Ezután vizsgálja, vajjon nem találunk-e a nőfelszabadítás mellett szóló érzelmi motívumokat?

Az apai szeretet arra visz bennünket, hogy gyermekeink jó neveléséről gondoskodjunk. Aki az anyák felvilágosítása ellen küzd, az nem törődik azzal, ha a gyermekszobában továbbra is babonák és dajkamésék uralkodnak. A felnőtt leánygyermek megélhetéséről szintén gondoskodni kell. A magyar birodalomban 1900-ban házassulókban lévő, tehát 14—50 éves nő 4,733.877 volt; a 20—40 év közti férfiak száma pedig 4,353.930 volt. Tehát ha minden férfi nőszül, úgy 379.947 nő a monogám házasságtól mégsem várhat eltartást. A családalapítási hajlandóság állandó csökkenése még fokozza e számok baljóslatú jelentőségét. Minden leány bölcsőjénél két rém: az Éhség és Prostitúció áll őrt. Ezek ellen vagyon, családi összeköttetés biztosan nem véd. Egyedüli orvosság a munka útján való megélhetés biztosítása.

A férj szempontjából jelenlegi állapotaink szintén gyászosak. A házasság viszonya egy mérleg két serpenyőjéhez hasonlít. A kezdetleges népeknél, hol nagy a nő gazdasági értéke, a mérleg két karja akkor jó egyensúlyi állapotba, tehát házasság akkor létesül, ha a férj maga mellé vételárt tesz. Ellenben a mi társadalomunkban a nő könnyebb voltát nehéz ezerkoronás bankókból összetett hozománnyal kell ellensúlyozni. Ez, a nő rossz gazdasági helyzetéből következő állapot természetellenes kiválasztás útján tehetetlen emberek érdek okából kötött, késői házasságának kedvez.

A polgár szempontjából sem közönyös a rossz állapot, mely alatt apa és férj nyög, mivel a kisebb egységek (családok) adott helyzetétől függ jórészt a társadalom egészének és ezzel a nőtlen embernek sorsa is. Ettől eltekintve előadó az első társadalmi kapcsolatot, az altruizmus első csiráját a gyermekét szoptató ösanyában látja. A fejlődés egész menetében érvényesül az anyai hivatástól kiválasztott szeretet, melyet a társadalom ügyeinek intézésénél is hasznosítani kellene. A nők jótékony politikai befolyásának igazolására csak az elmúlt év tanulságára hivatkozik: Tasmániában 1906-ban az alkoholizmus ellen, New-South-Wales-ben a gyermekbíróóságok mellett küzdöttek a női választók. Ausztrália anyái oly törvény hozását vívták ki, melynek alapján apasági kereset még a gyermek születése előtt indítható; Wyoming és Idaho női pedig a fogadási irodák bezárását vívták ki. A választójog megadása a fejlődés leghatalmasabb tényezőjét: a szocializmust sem veszélyezteti; Finnország 19 nőképviselője közül 9 szocialista.

Előadó következtetéseit ebben vonja le: az apa, férj és polgár szempontjából a két nem szellemi, gazdasági és politikai egyenjogósítása mellett sok érv szól.

A nagy tetszéssel fogadott előadás után szólásra Bolgár Elek jelentkezett. Kifejtette, hogy Harkányi egy hírlapi cikkét félreértette: O szocialista létre természetesen a női választójog híve, de taktikai okokból csak akkor tartja megvalósítandónak, mikor az érte való küzdelem által nagyobb érdekeket nem veszélyeztetünk.

Előadó a zárszó jogával élve, megállapítja, hogy Bolgár és közte elvekben nincs eltérés. De ő, miként nem hajlandó taktikai, vagy bármely egyéb okból oly választói törvényt pártolni, mely faj, nyelv vagy nemzetiségre való tekintettel állapít meg korlátokat, ép oly határozottan vallja magát a nő politikai egyenjogósítása hívének.

III.

Nagyváradai Társadalomtudományi Társaság.

A vidék kultúrintézményeinek száma eggyel szaporodott. 1907. év. február 2-án megalakult a *Nagyváradai Társadalomtudományi Társaság* Megválasztották elnökké dr. Ágoston Pétert, titkárrá dr. Dénes Sándort, pénztárossá dr. Perczel Adolfot, ellenőrré Kollányi Boldizsárt. A választmány tagjaivá: dr. Adorján Ármin, dr. Berkovits Ferenc, dr. Edelmann Menyhért, Képes L. Miklós, Kőszeghy József, dr. Moskovits Miklós, dr. Sarkadi Lajos tagokat; a líceumi szakosztály elnökévé dr. Mártonffy Marcellt, az irodalmi szakosztály elnökévé dr. Várady Zsigmondot, a vitarendező szakosztály elnökévé dr. Grósz Menyhértet, a „Szabadiskola” szakosztályának elnökévé Huzella Gyulát, a felsőbb tanfolyam alszakosztályának elnökévé dr. Ágoston Pétert, a munkástanfolyam alszakosztályának elnökévé Jancsó Károlyt, a propaganda-szakosztály elnökévé dr. Popper Ákost.

A új társaság működését időközben már megkezdette és a következő pályakérdéseket tűzte ki.

A *Nagyvárad*i Társadalomtudományi Társaság 100 (egyszáz) koronás pályadíjat tűz ki a következő kérdésekre.

1. Mutassa ki a pályázó azokat a hatásokat, amelyek a felekezeti szemponttól mentes, állami és ingyenes népoktatásnak kötelező behozatalából a magyar államra, a magyar nemzetre és a nemzetiségekre hárulnának.

2. A vallás és az erkölcs viszonya.

A pályázat feltételei a következők:

1. Pályázhatnak mindazok, akik valamelyik magyar főiskolának az 1907. évben még hallgatói, továbbá működő tanítók és tanítónők.
  2. A pályázók a két pályakérdés között szabadon választhatnak.
  3. A pályamű legalább $1\frac{1}{2}$ nyomtatott ívnyi terjedelmű, továbbá fűzött, lapszámozott, s a felhasznált irodalmi források jegyzékével ellátott legyen.
  4. A pályamunkák a Társaság titkáránál, dr. Dénes Sándor nagyvárad
- ügyvédnél, 1907. év. december 1-ének d. e. 12 óráig nyújtandók be. Elkészett munkák kiesnek a pályázatból. Minden pályamű jelisével látandó el, s csatolandó hozzá egy ugyanazon jelisével jelzett boríték, melynek tartalmaznia kell a szerző nevét, társadalmi állását, lakhelyét és esetleg a főiskola megjelölését, melynek a szerző hallgatója.
5. A bírálókat a Társaság választmánya fogja kijelölni.
  6. A pályadíj csak abszolút becsű munkának adatik ki; a pályázat eredményének kihirdetése a Társaság 1908. évi közgyűlésén történik.
  7. A pályamunkák a szerzők sajátjai maradnak. A díjjal kitüntetett pályamunka kiadási joga, a pályadíj kiadásától számított 3 hónapon belül a szerzőt, ezen idő leteltével a Társaságot illeti meg.
  8. A díjat nem nyert pályamunkákat az igazolt szerzők a pályázat eredményének kihirdetésétől számított három hónapi határidőn belül a titkárnál átvehetik; ezen idő leteltével e munkák meg fognak semmisíttetni.

A Huszadik Száznak a következő új könyveketküldték be. *)

- Dr. Lukács György: *A választójog.*
Budapest. 1907. Hornyánszky. Ára 2 kor.
- Prometeus: *Kik a szabadgondolkodók és mit akarnak?*
Budapest. Globus.
- Dr. Kriszhaber A.: *A választójog kiterjesztése.*
Budapest. 1907. Deutsch Zsigmond és Társa. Ára 3 kor.
- Dr. Hevesi Illés: *A jogalkotó judikatura és a felek.*
Budapest. 1907.
- Gerster Miklós: *Gyáripari balesetek Magyarországon 1900—1905.*
Budapest. 1907.
- Gáli Lajos: *Tisztviselők érdeke.*
Kiadótulajdonos: Diósi Antal. Ó-Futak. Ára 60 fillér.
- Fritz Paris: *Bodenreform.*
Sopron. 1907.
- Géza Steuer: *Le Compromis entre la Hongrie et l'Autriche.*
Preface par M. Eugène Rákosi. Paris. 1907.
- Pásztor Árpád: *Új versek.*
1903—1907. Budapest. A Nap Ujságvállalat.
- Szikra: *Régen.*
Budapest. Franklin. 1907. Ára kötve 10 kor.
- Molnár Ferenc: *Az ördög.*
Budapest. Franklin. 1907.
- Rudnai Győző: *A felsőbükki kúria.*
Budapest. Pallas. 1907.
- René Worms: *Philosophie des Sciences Sociales. Hl. Conclusions des Sciences sociales.*
Paris. V. Giard p. E. Brière. 1907.
- Vámbéry Rusztem: *Büntetőjog és Ethika.*
Budapest. 1907. Politzer-féle könyvkiadóvállalat. Ára 5 kor.
- C. H. de Méray: *Zeitschrift für Zukunftsentwicklung.*
Mai-Juni. Inhalt: *Gesetze dergrossen Revolution unseres Jahrhunderts* etc. Próbaszám, kézirat gyanánt.

*) Eme munkák közül azokra, melyek szemlénket közelebből érdeklík, még visszatérünk.